

Ірина ЦИМБАЛЮК
Наталія ПАВЛІХА

ЕКОНОМІКА ДОБРОБУТУ

Навчальний посібник

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Ірина ЦИМБАЛЮК
Наталія ПАВЛІХА

ЕКОНОМІКА ДОБРОБУТУ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Луцьк
Вежа-Друк
2023

УДК: 330.342.146:330.564.2]:331.5

Ц-62

*Рекомендовано методичною радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 2 від 25 жовтня 2023 р.)*

Рецензенти:

Лариса Черчик, доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту
Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Цимбалюк І. О.

Економіка добробуту [Текст] : навчальний посібник / Ірина
Ц-62 Олександрівна Цимбалюк, Наталія Володимирівна Павліха. – Луцьк :
Вежа-Друк, 2023. – 304 с.

Навчальний посібник призначений для підготовки докторів філософії (PhD) спеціальності 051 «Економіка» ОНП «Економіку сталого розвитку». Посібник висвітлює теоретичні засади економіки добробуту та аналізує різні аспекти регулювання доходів населення в умовах ринкової економіки. Розглядаються поняття та види доходів, їх структура та диференціація, формування доходів в умовах ринкової системи. Посібник охоплює також систему регулювання доходів, основні принципи та інструменти державного впливу, а також трансформацію цієї системи в Україні. Автори докладно розглядають методичні підходи до аналізу доходів населення, включаючи показники бідності, нерівності та диференціації. Посібник присвячений оцінці рівня доходів населення в Україні, зокрема його міжрегіональної диференціації, а також аналізу концентрації доходів та ступеня нерівності. Додатково висвітлені напрями трансформації системи регулювання доходів та розвитку економіки добробуту, зокрема концептуальні засади реформ пенсійної системи та ринку праці. Завершуються теми соціальною політикою, системою соціального захисту та особливостями їх розвитку в Україні.

Навчальний посібник «Економіка добробуту» є цінним ресурсом для студентів, викладачів і всіх, хто цікавиться питаннями економіки, соціальної політики та розвитку добробуту нації в умовах сучасного світу та України.

УДК: 330.342.146:330.564.2]:331.5

© Цимбалюк І. О., Павліха Н. В.
2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ	9
ТЕМА 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ ТА ОГЛЯД ТЕОРІЙ ПРО РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ...	9
1.1. Теоретичні основи економіки добробуту	9
1.2. Поняття та види доходів в економіці	13
1.3. Доходи населення та їх структура.....	18
1.4. Формування та диференціація доходів населення в умовах ринкової економіки	20
Питання для перевірки знань:	25
Тестові завдання	26
Задачі.....	31
ТЕМА 2. ЗМІСТ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ	33
2.1. Регулювання доходів населення: поняття, необхідність та підходи.....	33
2.2 Система регулювання доходів населення.....	35
2.3. Державне регулювання доходів населення: основні принципи та інструменти	38
2.4. Трансформація системи регулювання доходів населення в Україні	41
Питання для перевірки знань	45
Тестові завдання	46
Задачі.....	52

ТЕМА 3. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ	53
3.1. Аналіз підходів до визначення показників і критеріїв оцінки доходів населення.....	53
3.2. Оцінка бідності та нерівності доходів населення: методологічні аспекти	55
3.3. Методичний підхід до аналізу доходів населення в умовах високого рівня тінізації економіки	63
3.4. Методика оцінки диференціації доходів населення в Україні: Зміна підходів та методичних принципів	66
Питання для перевірки знань	68
Тестові завдання:	69
Задачі.....	75
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РІВНЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ЇХ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ	76
ТЕМА 4. АНАЛІЗ РІВНЯ ТА ДИНАМІКИ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ЯК ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ КРАЇНИ	76
4.1. Структура та механізм регулювання доходів населення в Україні	76
4.2. Оцінка міжрегіональної диференціації доходів населення	84
4.3. Оцінка диференціації доходів населення	87
4.4. Коефіцієнти концентрації доходів та оцінка ступеня нерівності	92
Питання для перевірки знань	96
Тестові завдання	98
Задачі.....	103

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ В УКРАЇНІ	105
ТЕМА 5. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ	105
5.1. Завдання державного регулювання доходів населення	105
5.2. Сучасні механізми регулювання доходів в Україні	113
5.3. Вдосконалення системи відрахувань з доходів населення	116
5.4. Реформація пенсійної системи як ключовий компонент трансформації регулювання доходів населення в Україні	118
Питання для перевірки знань	122
Тестові завдання	123
Задачі.....	128
ТЕМА 6. РОЗВИТОК РИНКУ ПРАЦІ ЯК ЧИННИК ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ	130
6.1. Змістова характеристика розвитку ринку праці	130
6.2. Концептуальні засади регулювання та розвитку ринку праці	146
6.3. Методичні підходи до аналізу розвитку ринку праці	160
6.4. Практичні рекомендації щодо розвитку ринку праці та зростання економіки добробуту в умовах європейської інтеграції	172
Питання для перевірки знань	195
Тестові завдання	196
Задачі.....	202

ТЕМА 7. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ДОБРОБУТ ГРОМАДЯН	203
7.1. Моделі соціальної політики: від патерналізму до ринкового забезпечення.....	203
7.2. Сутність соціальної політики та її основні напрями	207
7.3. Кадрове забезпечення виконання соціальної політики.....	214
7.4. Особливості розвитку соціальної політики в Україні	217
Питання для перевірки знань	221
Тестові завдання	222
Задачі.....	227
ТЕМА 8. СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ..	230
8.1. Необхідність соціального захисту в умовах ринкової економіки	230
8.2. Соціальний захист економічно активного населення	234
8.3. Форми захисту соціально-вразливих верств населення.....	238
Питання для перевірки знань	255
Тестові завдання:	256
Задачі.....	262
ГЛОСАРІЙ	265
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	272
ДОДАТКИ.....	295

ВСТУП

У сучасних умовах економічного розвитку, коли суспільство постійно стикається з викликами та можливостями глобалізації, ринкових перетворень та соціальних змін, розуміння та вивчення економіки добробуту та регулювання доходів населення є ключовим завданням для економістів та фахівців суміжних галузей.

Навчальний посібник «Економіка добробуту» присвячений вивченню теоретичних та прикладних аспектів економіки, спрямованої на забезпечення добробуту населення. Авторський колектив ставив перед собою завдання створити інструмент, який допоможе читачеві розібратися в складних економічних процесах, що впливають на рівень доходів населення та загальний добробут суспільства.

Вступний розділ визначає основні напрями дослідження та акцентує увагу на ключових аспектах тем, які будуть вивчатися в подальших частинах посібника. Визначення теоретичних основ економіки добробуту та огляд теорій регулювання доходів населення надають читачеві базові знання для подальшого узагальненого розуміння проблеми.

Розділ 1 розглядає теоретичні аспекти економіки добробуту, поняття та види доходів в економіці, а також формування та диференціацію доходів населення в умовах ринкової економіки. Представлені питання для перевірки знань, тестові завдання та практичні задачі допоможуть читачеві закріпити отримані знання та розвинути аналітичні навички.

Розділ 2 фокусується на оцінці рівня доходів населення та ефективності системи їх регулювання в Україні. Читач знайомиться з аналізом рівня та динаміки доходів, механізмом регулювання та оцінкою диференціації доходів. Подані завдання для перевірки знань та розвитку навичок допомагають виявити рівень розуміння матеріалу.

Розділ 3 висвітлює напрями трансформації системи регулювання доходів та розвитку економіки добробуту в Україні. Концептуальні засади трансформації, сучасні механізми регулювання та практичні рекомендації розглядаються як ключові аспекти у контексті європейської інтеграції.

Четвертий, п'ятий та шостий розділи зосереджені на оцінці рівня доходів населення та ефективності системи їх регулювання в Україні, пропонуючи читачеві теоретичні положення та практичні інструменти для розуміння структури та механізмів регулювання доходів, аналізу міжрегіональної диференціації, коефіцієнтів концентрації доходів та інших показників, що впливають на рівень добробуту населення.

Сьомий та восьмий розділи розглядають соціальну політику та систему соціального захисту населення, включаючи моделі соціальної політики, основні напрями та форми захисту соціально-вразливих верств населення.

Глосарій, список використаних джерел та додатки роблять цей посібник повноцінним джерелом інформації та підручником для вивчення економіки добробуту й регулювання доходів населення.

Бажаємо читачам успішного та плідного вивчення матеріалу, а також надіємося, що цей посібник буде корисним у професійній діяльності та подальшому самовдосконаленні.

Д.е.н., професор Ірина ЦИМБАЛЮК

Д.е.н., професор Наталія ПАВЛІХА

РОЗДІЛ 1
НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ
ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ
ТА РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

ТЕМА 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ
ТА ОГЛЯД ТЕОРІЙ ПРО РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ
НАСЕЛЕННЯ

- 1.1. Теоретичні основи економіки добробуту
- 1.2. Поняття та види доходів в економіці
- 1.3. Доходи населення та їх структура
- 1.4. Формування та диференціація доходів населення в умовах ринкової економіки

1.1. Теоретичні основи економіки добробуту

Забезпечення зростання суспільного добробуту головним чином полягає в задоволенні потреб населення, які поступово кількісно зростають та якісно змінюються. Доходи населення, виступаючи основним джерелом задоволення потреб (фізичних, економічних, моральних, інтелектуальних, інших), впливають на рівень життя населення.

Проблема розподілу доходів була і залишається актуальною як в науковому змісті, так і практичному аспекті. Поняття «доход», «доходи населення» використовуються як показник соціально-економічної ситуації в країні, для характеристики процесів і явищ, що відбуваються в національному господарстві. Тому дослідження наукової природи доходів населення завжди перебувають у центрі уваги науковців.

В історії економічної думки теоретичні основи економіки добробуту закладено ще у працях фізіократів та представників класичної школи. Ф. Кене, К. Маркс, В. Мірабо, Дж.С. Мілль, В. Петті, Д. Рікардо, Ж.Б. Сей, А. Сміт, А. Тюрго, розробили теорію факторного розподілу доходів. Наприкінці XIX – початку XX століття у працях Е. Бем-Баверка, Л. Вальраса, Ф. Візера, К. Вікселля, П. Дугласа, Ф. Еджуорта, Дж.Б. Кларка, А. Маршалла, К. Менгера, В. Парето, Дж. Стіглера було закладено маржинальний підхід у формуванні факторних доходів. У працях Дж. Бьюкенена, Дж.М. Кейнса, А. Пігу, Я. Тінбергена, Е. Хансена, обґрунтовано участь держави у перерозподілі національного доходу у суспільстві за допомогою фіскальної, економічної, соціальної політики. Соціальні підходи у теорії розподілу проявилися у працях К. Бюхера, Т. Веблена, Г. Еспінг-Андерсена, П. Струве, Р. Тітмасса, М. Туган-Барановського, Г. Шмоллера, Й. Шумпетера. Сучасні теорії розподілу доходів пов'язуються з дією інституційних механізмів та економічною поведінкою суб'єктів. Вони започатковані у працях О. Вільямсона, Т. Веблена, Дж.К. Гелбрейта, А. Дітона, Ф. Кастлза, Р. Коуза, Д. Норта, Дж. Роулса, А. Сена та інших учених.

Доходи населення сьогодні займають головне місце в системі оцінки рівня життя кожного громадянина. Вони виступають як джерело гарантування матеріальних та нематеріальних благ для розвитку особистості та суспільства загалом, а також – як джерело формування купівельної спроможності.

В економічній науці можна виділити кілька шкіл, які займались вивченням розподілу доходів населення. Так, класична школа політекономії вперше сформувала цілісну систему поглядів на проблеми розподілу доходів і детально розглянула одне з джерел доходів – заробітну плату. Представники кейнсіанства обґрунтували необхідність державного регулювання доходів та створення платоспроможного попиту населення.

Оригінальна *теорія доходів*, яка була розроблена Карлом Марксом, ґрунтується на теорії додаткової вартості. Суть теорії доходів полягає в тому, що всі доходи промислових, торговельних і грошових капіталістів, а також землевласників, тобто прибуток, процент і земельна рента, розглядаються як результат розподілу ними додаткової вартості, створеної найманими робітниками у сфері матеріального виробництва.

В основу положень *теорії суспільного добробуту* покладено наукові погляди щодо забезпечення високого рівня життя всього суспільства та визначення критеріїв оцінки якості життя населення. Одним із представників теорії суспільного добробуту є Абрахам Маслоу, автор ієрархії потреб (піраміди потреб Маслоу).

Теорія доходів Адама Сміта сформувалася через трактування вартості як суми доходів, а також з того, що вартість ділиться на доходи. Відповідно до факторів виробництва доходи складають: праця – заробітна плата; капітал – прибуток; земля – рента. Адам Сміт розглядав добробут залежно від продуктивності суспільної праці та її пропорційності потребам споживачів, вважаючи джерелом добробуту зарплату, прибутки, ренту, а їх величину вважав залежною від загальних умов життя суспільства, від його багатства або бідності, процвітання, застою або занепаду, особливостей природи, того або іншого застосування праці або капіталу.

На думку Джеремі Бентам, добробут визначається щастям найбільшої кількості людей. У його концепції людина є виключно споживачем, причому спрямованим на негайне задоволення потреб. На основі положення про те, що всі люди мають ідентичні функції корисності доходу, доведено, що чим більше щасливих людей, тим вище добробут.

Альфред Маршалл розкриває взаємозв'язок суспільного добробуту з механізмом розподілу ресурсів і доводить, що рівновага попиту й пропозиції на ринку означає максимізацію загальної вигоди, яку отримують покупці й продавці. Економічний добробут вчений пропонує розглядати на основі надлишку споживача, тобто суми, яку

споживачі готові заплатити за товар, мінус суму, яку вони дійсно платять. Цей надлишок визначає вигоду, яку покупці отримують від використання продукту, таку, яку вони самі собі уявляють [91].

Артур Пігу у праці «Економічна теорія добробуту» (1932) вперше використав поняття показників суспільного (економічного) добробуту. Вперше введено такі показники якості життя, як умови довкілля, відпочинку, доступність освіти, громадський порядок, медичне обслуговування тощо. Артур Пігу зауважує, що державне втручання у механізм використання ресурсів і розподілу доходів дозволяє оптимізувати добробут, оскільки вирівнювання доходів максимізує суму корисності в суспільстві. Вчений підкреслює, що суспільний (економічний) добробут не може дорівнювати загальному добробуту, оскільки він не містить такі показники якості життя, як навколишнє середовище, взаємовідносини між людьми, місце в суспільстві, житлові умови, громадський порядок [129].

А. Пігу приділяв значну увагу перерозподілу доходів від багатих до бідних – трансферту доходів. «Теорія добробуту» А. Пігу, суть якої полягає в тому, що суспільний добробут розглядається як сума добробуту окремих індивідів. Основою суспільного добробуту є економічний добробут, що трактується як кількість задоволення, котре можна виразити в грошовому еквіваленті. В теорії добробуту А. Пігу розкриває «економічні» причини, яким чином вони діють на економічний добробут будь-якої країни. При цьому ця дія не є прямою, а відбувається через створення й використання об'єктивного додаткового економічного добробуту – національного доходу. Економічний добробут і національний дохід є частинами суспільного добробуту та вимірюється грошима [77].

Джон Мейнард Кейнс зазначав, що рівень добробуту визначає держава, впливаючи на рівень зайнятості ресурсів і розмір національного доходу. Він запровадив поняття «ефективний попит», який вважав головною умовою зростання національного доходу й зайнятості [68].

Вільфредо Парето сформулював принцип, який називається оптимум В. Парето. Суть цього принципу полягає у тому, що максимум добробуту досягається за умов оптимального розміщення ресурсів, коли будь-який їх перерозподіл не збільшує корисності в суспільстві.

1.2. Поняття та види доходів в економіці

Розрізняють два види доходів: дохід від економічної діяльності суб'єктів, що господарюють в суспільстві; доходи населення і їх перерозподіл між різними соціальними групами.

У підтвердження складності поняття доходу та відсутності загального його визначення у літературі часто наводиться точка зору Джона Хікса, який запропонував таке визначення *доходу* – «це максимальна кількість засобів, які можна витратити протягом деякого періоду часу за умови, що відповідно до наявних очікувань капітальна вартість (у грошовому виразі) майбутніх надходжень збережеться колишньою» [172, с. 291]. Серед можливих формулювань доходу Джон Хікс найбільш прийнятною вважав таке, що «переслідує мету показувати людям на практиці, скільки вони можуть споживати, не роблячи при цьому себе більш біднішими» [172, с. 289].

Наведені формулювання покладені в основу концепції доходів, що була прийнята у Системі національних рахунків ООН у 1993 році. Згідно з нею дохід слід визначати як максимальну суму, яку можна витратити на споживання протягом деякого періоду і в цей самий час зберегти наприкінці цього періоду капітал, який був на початку [53, с. 72]. Зрозуміло, що по відношенню до доходів населення вище зазначене трактування потребує подальшого поглиблення та деталізації.

Розкриваючи зміст доходу, звернемо увагу на думку А. А. Чухна, який підкреслював важливість *наукового розуміння природи доходу* як соціальної оцінки результатів економічної діяльності [194, с. 510].

Доходи населення, з точки зору розкриття їх матеріального змісту та джерел, можна визначити як суму грошових засобів і матеріальних благ, які отримані або створені громадянами за певний період часу [156, с. 120]. Це сукупність грошових коштів та натуральних надходжень, спрямованих на підтримку фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану людини і на задоволення їх потреб.

З точки зору взаємозв'язку досліджуваної категорії з показниками соціально-економічного розвитку країни, що відображають результати процесу відтворення, *доходи населення* слід розглядати як таку частину виробленого суспільного продукту з відрахуванням матеріальних затрат, яка привласнена ним за певний період часу [203, с. 10].

Бортнік С.М., Іщук Х.В. запропонували визначення доходів населення як загальної кількості грошових, матеріальних засобів, які забезпечують фізіологічне, матеріальне, економічне, моральне та інтелектуальне існування людини, отриманих або вироблених людиною за певний проміжок часу. На їх думку, доходи населення можуть виражатися не лише грошима, а й матеріальними засобами. Під матеріальними засобами запропоновано розуміти товари власного виробництва, які роботодавці презентують своїм працівникам, путівки на відпочинок, екскурсії, навчання працівників, забезпечення житлом, харчування, проїзні квитки тощо. Ми погоджуємося з точкою зору Бортнік С.М., Іщук Х.В. про те, що визначення поняття «доходи населення» викликає певні розбіжності в поглядах як вітчизняних, так і зарубіжних вчених щодо його трактування.

Зокрема, з точки зору однієї групи вчених (Є.П. Качана, Завіновської Г.Т., Брича В.Я., Дяківа О.П., Васильченка В.С.), *поняття «доходи населення»* розкрито, як «...суму грошових коштів і матеріальних благ, які домашні господарства одержали за певний проміжок часу у натуральному вигляді для підтримання фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану людини». Роль

доходів визначається тим, що рівень споживання населення прямо залежить від їх рівня. З іншої точки зору (Гриньової В.М.) *доходи населення* – це інструмент для визначення рівня добробуту суспільства. На думку С. Панчишина та Н. Холода, *доходи населення* – це сукупність грошових коштів і натуральних надходжень, які домогосподарства отримали за певний період. Г.А. Оганян, у свою чергу, ототожнює доходи домогосподарств і доходи населення. Він розглядає дані поняття лише як грошову категорію і вважає, що дохід домогосподарства – це загальна сума грошей, яку отримала особа або родина протягом певного періоду (як правило, за рік).

На основі цього пропонуємо трактувати *доходи населення* як *багатогранну категорію*, сутність якої проявляється у соціальній та економічній компонентах. Науковий зміст *соціальної компоненти* доходу полягає у його здатності задовольняти матеріальні та духовні потреби населення, є основою відтворення та розвитку людського потенціалу, відображає добробут громадян та ступінь їх соціальної захищеності. *Економічна сутність* доходу проявляється у формі виробленого за певний період суспільного продукту за вирахуванням матеріальних затрат та відображає систему розподільчих відносин в країні, є індикатором розвитку процесів і явищ, що відбуваються в національному господарстві.

У загальному доходи населення є результатом розподілу доданої вартості, що використовується на поточне споживання для задоволення суспільних потреб та заощадження, що можуть бути інвестовані у розвиток економіки.

Результатом державного регулювання доходів населення на сьогодні є перерозподіл доходів в бік споживання шляхом посилення податкового навантаження на доходи та збільшення соціальних відрахувань. Крім того неефективне використання заощаджень на вирішення поточних фінансових проблем скорочує грошові заощадження населення, які можуть використовуватися в якості інвестиційного джерела як на макрорівні, так і на мікрорівні, з точки

зору індивідуального заощадника – через участь населення в ринку цінних паперів, шляхом вкладення коштів на банківські депозити, страхові поліси, житлові позики та інше, шляхом індивідуальної підприємницької діяльності.

Дослідження теоретичних підходів до визначення доходів населення показало їх складну природу, оскільки в цій категорії переплітаються інтереси населення і держави, працівників і роботодавців, працюючих і непрацюючих верств населення.

Розрізняють грошові і натуральні доходи населення (рис. 1.1).

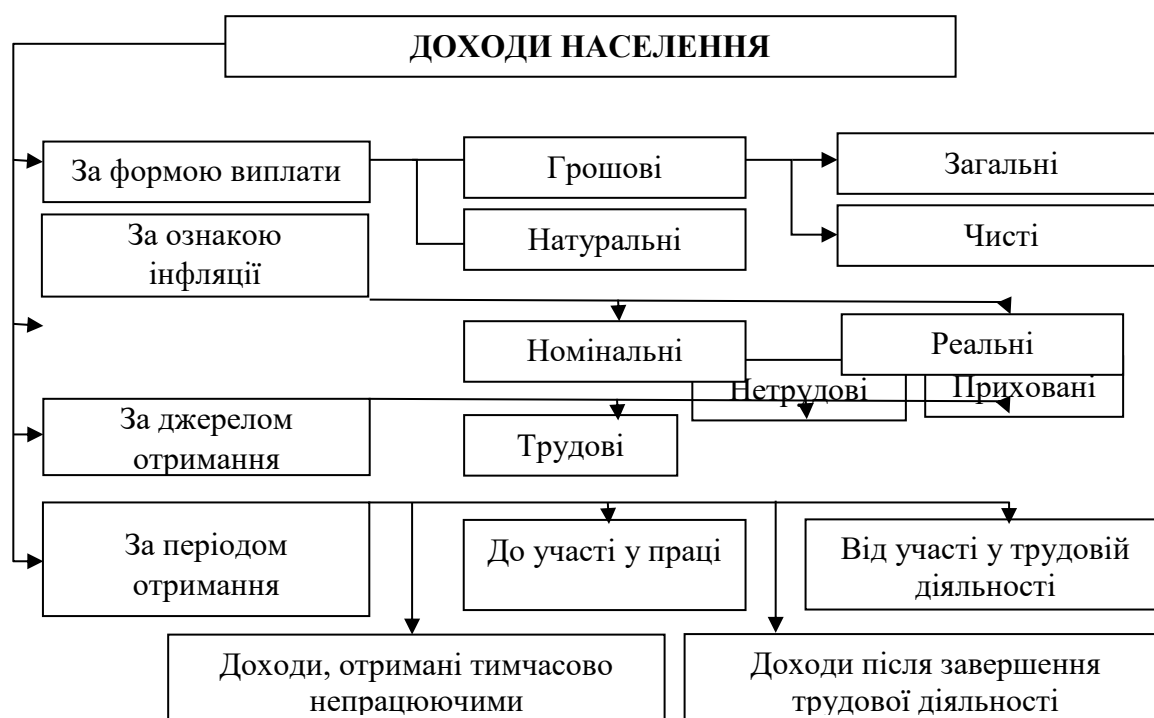

Рис. 1.1. Види доходів населення

*Складено авторами.

Грошові доходи – це усі грошові надходження у вигляді оплати праці, доходів від підприємницької діяльності, пенсій, стипендій, різних допомог, доходів від власності у вигляді відсотків, дивідендів, ренти, сум від продажу цінних паперів, нерухомості та ін. У свою чергу, *натуральні доходи* – це продукція, вироблена домашніми господарствами для власного споживання. Натуральні доходи включають продукцію особистого підсобного господарства, що

використовується на особисте споживання, трансферти в натуральній формі, а також заробітну плату в натуральній формі.

Загальні доходи містять усі надходження і розраховуються до сплати податків та обов'язкових платежів. *Чисті доходи населення* – результат перерозподільних процесів, доходи, що залишаються після здійснення зазначених платежів. Чисті доходи коригуються з урахуванням натуральних соціальних трансфертів.

Окрім того, розрізняють номінальні та реальні доходи. *Номінальні доходи* – це величина нарахованих виплат і натуральних видач. *Реальні доходи* – це номінальні доходи, скориговані на зміни цін на товари і тарифів на послуги. Їх величина залежить від величини номінальних доходів та рівня заробітної плати.

Індекс споживчих цін впливає на купівельну спроможність номінальних доходів населення таким чином:

$$D_r = D_n / I_c, \quad (1.1)$$

де D_r – доходи реальні;

D_n – доходи номінальні;

I_c – індекс споживчих цін.

Номінальні й реальні доходи, а також розміри та динаміка основних доходів окремих груп населення, таких, як заробітна плата, пенсія або стипендія, дають загальне уявлення про рівень життя.

Залежно від джерел формування доходи можуть бути трудові, нетрудові, приховані. *Трудовий дохід* – це дохід, який отримує працівник у результаті своєї економічної діяльності, як наймана робоча сила чи у разі самостійної зайнятості. Види трудових доходів: доходи від основної роботи за наймом, доходи від вторинної зайнятості. У свою чергу, *нетрудові доходи* являють собою отримання спадщини, виграшів, дивідендів від цінних паперів, а також від діяльності, що ведеться з відхиленнями від чинних у державі правових норм і норм моралі.

Залежно від циклів життєдіяльності людини розрізняють доходи: до участі в праці; від участі у трудовій, підприємницькій, громадській діяльності; тимчасово непрацюючими; після завершення трудової діяльності.

1.3. Доходи населення та їх структура

Сукупний дохід населення розкриває стан його матеріального забезпечення. Він формується: грошовими доходами населення, доходами від домашнього господарства; вартістю безоплатних послуг, що отримуються за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів і фондів підприємств (медичних, освітніх, транспортних та інших послуг); соціальними трансфертами в грошовій формі та ін.

Структура сукупного доходу показана на рис. 1.2.

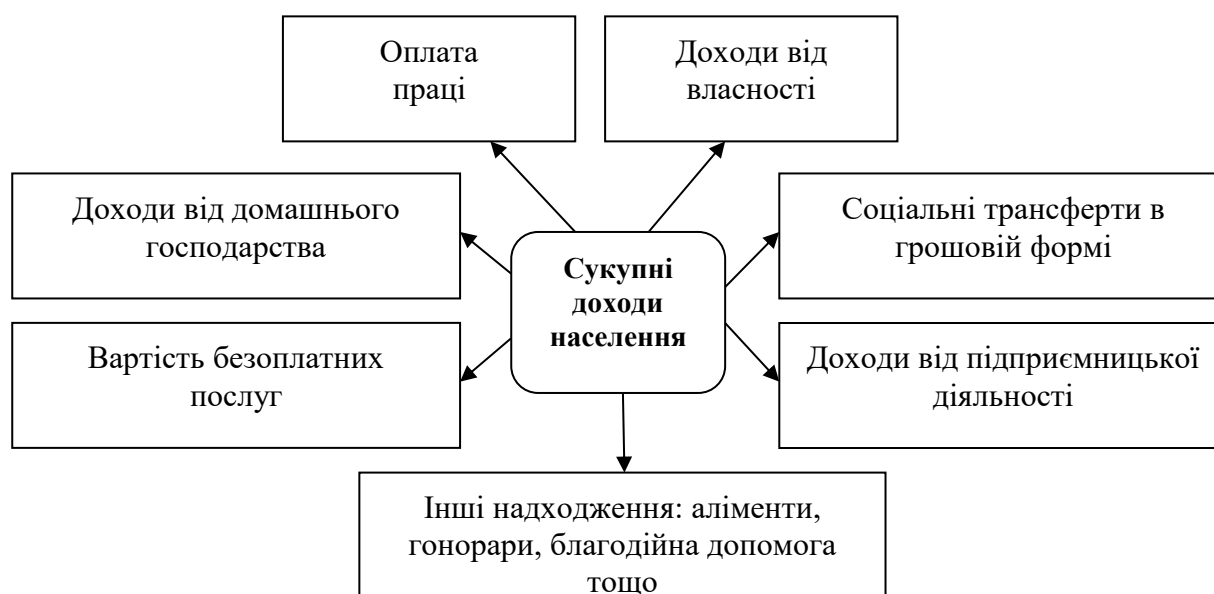

Рис. 1.2. Структура сукупних доходів населення

*Складено авторами.

Розмір *оплати праці* включає в себе: винагороду за виконану працю, оплату відпусток, святкових днів та іншого не відпрацьованого часу відповідно до трудового законодавства та колективних договорів, стимулюючі доплати і надбавки, премії та одноразові заохочувальні виплати, компенсаційні виплати, пов'язані з режимом роботи й умовами праці тощо.

Соціальні трансферти, або трансфертні платежі представляють собою передачу ресурсів у грошовій і натуральній формах державними і некомерційними організаціями (професіональними, релігійними, благодійними тощо) населенню. До соціальних трансфертів у натуральній формі належать товари та послуги, які надаються конкретним особам чи домогосподарствам за рахунок коштів Державного, регіонального і місцевих бюджетів або недержавних (суспільних) соціальних фондів на безоплатній основі. У свою чергу, до соціальних трансфертів у грошовій формі відносяться пенсії, соціальні допомоги, стипендії, страхові компенсації, відшкодування витрат інвалідам, відшкодування збитків репресованим громадянам.

Дедалі більшого значення набуває дохід від підприємницької діяльності, що являє собою винагороду підприємцю за виконання ним своїх функцій та формується за рахунок частини прибутку, що залишається у розпорядженні підприємця після виплати процентів за кредит і цілковито залежить від ефективності господарювання.

Бюджет сім'ї складається з двох частин – дохідної і витратної. На доходи та витрати сімей впливають чинники, зумовлені типом сім'ї, який, у свою чергу, залежить від чисельного і соціально-демографічного складу, співвідношення працюючих і утриманців, характеру зайнятості, рівня отримуваних доходів, забезпеченості житлом, предметами культурно-побутового призначення, місця проживання, характеру розселення, району проживання тощо. У структурі джерел сукупного доходу сімей за останні роки відбулися певні зміни. Частка доходів у вигляді оплати праці, що становить основну частину сукупного доходу сімей, має тенденцію до зниження, збільшується питома вага доходів від особистого підсобного господарства, питома вага інших джерел також має тенденцію до зростання.

Використання сукупного доходу, який ураховується в сімейному бюджеті, здійснюється за такими напрямками: споживчі витрати; податки, збори, платежі; інші витрати; накопичення.

У процесі реалізації доходів частина їх використовується на споживання матеріальних благ, частина – на споживання послуг, до яких входять освітні та культурні послуги, охорона здоров'я і все те, що формує та дає розвиток трудовому потенціалу. На структуру споживання впливають не лише величина грошових доходів, а й зміни структури населення, підвищення його освітнього та культурного рівня, тобто підвищення якості трудового потенціалу.

1.4. Формування та диференціація доходів населення в умовах ринкової економіки

Доходи населення формуються на різних рівнях економіки і в своїй динаміці вони проходять стадії формування, первинного розподілу за чинниками виробництва, перерозподілу, формування кінцевих доходів і їх використання. В умовах ринкової економіки доходи залежать від індивідуальних і колективних результатів праці, ефективності економіки в цілому.

На формування доходів населення впливають *чинники двох рівнів: загальнодержавного та особистісного*. Факторами загальнодержавного рівня визначено: соціально-економічну ситуацію в країні; державні економічну, фіскальну, соціальну політики; рівень зайнятості населення; рівень податкового навантаження; спосіб формування соціального бюджету; частку соціальних витрат у ВВП; розгалуженість соціальних програм; ступінь розвинутості підприємницької діяльності тощо. У свою чергу, факторами особистісного рівня є: професія, освіта, досвід роботи, кваліфікація працівника, його інтенсивність праці, особистісні якості тощо.

Основними каналами доходів населення є трудові доходи (заробітна плата, премія, ін.), доходи від підприємництва (прибуток),

доходи від власності (рента, відсотки та ін.), доходи від індивідуальної трудової діяльності, інші надходження (гонорар, спадщина, ін.).

Кролевець О.А. зазначив, що сучасний механізм формування сукупних доходів населення має ринкову та неринкову складові [82] (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Модель механізму формування доходів населення

З огляду на вище зазначене, слід розрізняти *ринкові доходи населення* – це доходи в межах ринкових трансакцій, які включають доходи населення через ринок праці, підприємницьку діяльність, отримання доходів від ділових активів та власності. У свою чергу, *неринкові доходи населення* формуються поза межами ринкових трансакцій та охоплюють такі доходи, як соціальні трансферти держави, приватні трансферти та доходи у натуральній формі в особистому підсобному господарстві.

Внаслідок впливу певних об'єктивних факторів, пов'язаних з особистими досягненнями або пов'язаних з економічним станом, демографічною ситуацією, політичними процесами, особливо в умовах ринкової економіки, відбувається нерівність у розподілу доходів.

Диференціація доходів населення – це відмінності в рівні доходів на душу населення або одного зайнятого. Цей соціально-економічний показник характеризує міру нерівномірності розподілу матеріальних і духовних благ між членами суспільства. Виробничі відносини, що панують у суспільстві, визначають кількість або частку, в яких суспільний продукт розподіляється між групами населення, а також принцип його розподілу.

Факторами диференціації доходів населення є фактори, що визначають розмір індивідуальних та особистих доходів кожного члена суспільства. До них відносимо: професійні якості, вік, рівень освіти, індивідуальні здатності, кваліфікація; працьовитість, мотивація, розмір і склад сім'ї, володіння власністю, соціально-економічне середовище існування, інше.

У літературі зазначається, що в капіталістичному суспільстві диференціація доходів населення виражає стосунки експлуатації і класової нерівності і пов'язана перш за все з різними джерелами доходів у представників антагоністичних класів: зарплата, з одного боку, прибуток на капітал («незароблений дохід») — з іншою. Будучи однією з форм прояву загального закону капіталістичного

накопичення, диференціація доходів населення відображає діаметрально протилежні тенденції динаміки долі трудящих і долі капіталістів в суспільному багатстві. Буржуазна офіційна статистика, як правило, не дає повної картини існуючої диференціації: вона оперує так званим споживчим доходом, що не охоплює всієї суми капіталістичного прибутку. Але навіть за цими неповними джерелами, диференціація доходів населення у більшості капіталістичних країн відносно велика.

В соціалістичному суспільстві, де основу розподілу матеріальних і духовних благ складає праця, відмінною є диференціація доходів населення. В таких країнах доходи населення складаються із зарплати робітників і службовців, оплати праці колгоспників, вступів від особистих підсобних господарств, виплат з суспільних фондів вжитку (пенсій, стипендій, посібників) і т.д. До цього потрібно додати безкоштовні послуги населенню, вжитки, що надаються за рахунок суспільних фондів, і що збільшують розмір сукупних доходів сімей.

Зауважимо, що природа та причини диференціації доходів в Україні відрізняються від розвинутих європейських країн, в яких високий рівень диференціації доходів населення сформувався під впливом дії законів ринку та конкуренції. На відміну від цього, в Україні з причини нерівномірного стихійного розподілу державних ресурсів між окремими групами та приватними особами, що відбулося у кризовий період під час процесів роздержавлення та приватизації, було порушено принцип соціальної справедливості. Наслідок цього – високий рівень поляризації населення та *прихованість значної частини доходів населення*. Не всі доходи проходять процедуру декларації, оскільки вони отримані від нелегальної чи напівлегальної діяльності. Частина доходів населення в Україні пов'язані з тіньовою економікою, що являє собою приховану економічну діяльність. Загалом сформована соціальна модель України відзначається низькою часткою трудових ресурсів населення та високими обсягами соціальних трансфертів, значними диференціаціями доходів та рівнем

їх тінізації, деградацією ринку праці з одночасним звуженням як попиту, так і пропозиції робочої сили.

Погоджуємося з думкою Зайця В.С., що «процес формування доходів пов'язаний з широким спектром актуальних проблем – зокрема, порушення його нормального перебігу спричиняє в суспільстві надмірну диференціацію за доходами та бідність, обумовлює зростання обсягів соціальних трансфертів та відповідних бюджетних витрат, покриття яких за складних соціально-економічних умов здійснюється здебільшого через грошову емісію, що прискорює інфляцію і, відповідно погіршує становище вразливих верств населення. Інший, не менш важливий аспект цієї проблеми, – забезпечення прийняттого рівня міжрегіональної диференціації доходів населення, зайнятого в аналогічних секторах економіки та видах діяльності» [51, с. 119].

Слід зазначити, що нерівність населення за доходами спричинена їх диференціацією, породжує макроекономічну нестабільність. Адже нерівність населення виступає чинником його бідності і веде до вторинного перерозподілу доходів через соціальні трансферти. У свою чергу, масштабні соціальні трансферти обумовлюють високі бюджетні витрати, а відтак і бюджетний дефіцит, необхідність покриття якого провокує інфляцію. Як наслідок – інфляція впливає на доходи бідніших верств населення та провокує посилення нерівності, виносячи її на новий виток спіралі [104, с. 107].

Сучасні наукові трактування процесу формування сукупних доходів населення та змістовного наповнення категорії «дохід» представники різних наукових шкіл подають практично тотожними. У науковій літературі доходи розкрито як надходження у грошовій або натуральній формі, які формуються внаслідок використання факторів виробництва суб'єктами господарювання [10, с. 298; 50, с. 57–60].

Погоджуємося з твердженням В.Д. Базилевича про доцільність трактування доходів у широкому розумінні (як усієї сукупності надходжень із різних джерел до населення чи суб'єктів

господарювання) та вузькому (як певного потоку грошових надходжень юридичних і фізичних осіб, що формується за одиницю часу) [46, с. 298].

Як бачимо, проблема доходів населення та їх диференціації не є новою для економічної науки. Питанням розкриття сутності доходів населення присвячено численні праці як іноземних, так і вітчизняних вчених. Незважаючи на значний обсяг наукових доробок про доходи населення, залишаються не вирішеними теоретичні і практичні проблеми, пов'язані з процесами їх регулювання.

Питання для перевірки знань:

1. Які основні фактори впливу на рівень життя населення?
2. Які школи економічної думки займались вивченням розподілу доходів населення?
3. Які поняття використовуються як показники соціально-економічної ситуації в країні?
4. Які принципи теорії суспільного добробуту були сформульовані Адамом Смітом?
5. Якими поняттями і принципами відзначалася теорія доходів Артура Пігу?
6. Як визначається дохід за поглядом Джона Хікса?
7. Які основні компоненти доходів населення визначає Бортнік С.М. та Іщук Х.В.?
8. Як відбувається розподіл доданої вартості в системі доходів населення?
9. Які аспекти соціальної та економічної сутності доходів населення розглядаються в даному розділі?
10. Які можливі способи інвестування заощаджень населення зазначається в тексті?
11. Які основні категорії доходів населення розрізняються в тексті?

12. Які чинники впливають на структуру доходів сімей?
13. Як визначаються реальні доходи населення і чому вони важливі?
14. Які види доходів можуть бути класифіковані як нетрудові?
15. Які напрями використання сукупного доходу наведені в тексті?
16. Які чинники впливають на формування доходів населення на загальнодержавному рівні?
17. Які основні канали доходів населення наведені в тексті?
18. Як визначається диференціація доходів населення, і які її фактори вказані в статті?
19. Які відмінності в диференціації доходів можуть існувати між капіталістичним і соціалістичним суспільствами?
20. Які фактори в Україні сприяють високому рівню поляризації та тіньової економіки в формуванні доходів населення?

Тестові завдання

1. *Які фактори впливають на рівень життя населення?*
  - a) Тільки доходи населення.
  - b) Тільки кількість населення.
  - c) Якість освіти населення.
  - d) Всі вищеназвані варіанти.Правильна відповідь: d

2. *Яка теорія розглядає доходи промислових, торговельних і грошових капіталістів як результат розподілу додаткової вартості, створеної найманими робітниками?*
  - a) Теорія Адама Сміта.
  - b) Теорія Джеремі Бентама.
  - c) Теорія Карла Маркса.
  - d) Теорія Артура Пігу.

Правильна відповідь: с

3. Який принцип полягає в тому, що максимум добробуту досягається за умов оптимального розміщення ресурсів, коли будь-який їх перерозподіл не збільшує корисності в суспільстві?

- a) Принцип Адама Сміта.
- b) Принцип Джеремі Бентама.
- c) Принцип Вільфредо Парето.
- d) Принцип Артура Пігу.

Правильна відповідь: с

4. Які показники якості життя вперше ввів Артур Пігу в теорії суспільного добробуту?

- a) Умови довкілля і доступність освіти.
- b) Громадський порядок і медичне обслуговування.
- c) Відпочинок та місце в суспільстві.
- d) Усі вищеназвані показники.

Правильна відповідь: d

5. Якими поняттями використовується в теорії суспільного добробуту Абрахам Маслоу?

- a) Ієрархія потреб.
- b) Оптимальний розподіл доходів.
- c) Принцип корисності доходу.
- d) Надлишок споживача.

Правильна відповідь: a

6. *Яким чином Джон Хікс визначав дохід?*

- a) Як мінімальну суму, яку можна витратити.
- b) Як максимальну суму, яку можна витратити, зберігши капітал.
- c) Як суму грошових коштів.
- d) Як середній дохід в країні.

Правильна відповідь: b

7. *Що включають в собі доходи населення з погляду Бортнік С.М. та Іщук Х.В.?*

- a) Тільки грошові кошти.
- b) Грошові кошти та матеріальні блага.
- c) Товари власного виробництва.
- d) Послуги в сфері освіти.

Правильна відповідь: b

8. *Як розглядається роль доходів населення за точкою зору Македона Г.М.?*

- a) Як інструмент для задоволення матеріальних потреб.
- b) Як індикатор розвитку процесів в господарстві.
- c) Як результат державного регулювання.
- d) Як перерозподіл доходів між соціальними групами.

Правильна відповідь: b

9. *Як визначається дохід за поглядом однієї групи вчених (Є.П. Качана, Завіновської Г.Т., Брича В.Я., Дяківа О.П., Васильченка В.С.)?*

- a) Як мінімальну суму, яку можна витратити.
- b) Як максимальну суму, яку можна витратити, зберігши капітал.
- c) Як суму грошових коштів.
- d) Як суму грошових коштів і матеріальних благ для задоволення фізичних, моральних, економічних та інтелектуальних потреб.

Правильна відповідь: d

10. *Що вказує Г.А. Оганян щодо доходів домогосподарств?*

- a) Вони є інструментом для визначення рівня добробуту суспільства.
- b) Вони включають лише грошові доходи.
- c) Вони не мають значення для інвестування.
- d) Вони розглядаються як загальна сума грошей, отриманих особою або родиною за певний період.

Правильна відповідь: d

11. *Що включають грошові доходи населення?*

- a) Тільки оплата праці
- b) Тільки дивіденди від цінних паперів
- c) Різні види грошових надходжень
- d) Тільки продаж нерухомості

Відповідь: c) Різні види грошових надходжень

12. *Що означають номінальні доходи населення?*

- a) Надходження в натуральній формі
- b) Доходи після оплати податків
- c) Доходи, скориговані на зміни цін
- d) Доходи від підприємницької діяльності

Відповідь: c) Доходи, скориговані на зміни цін

13. *Що включають соціальні трансферти в натуральній формі?*

- a) Пенсії і стипендії
- b) Товари та послуги, надані безоплатно
- c) Дивіденди від цінних паперів
- d) Виграші в лотерею

Відповідь: b) Товари та послуги, надані безоплатно

14. *Які фактори впливають на структуру споживання населення?*

- a) Тільки величина грошових доходів
- b) Тільки зміни в цінах на товари
- c) Зміни в структурі населення і рівень освіти
- d) Тільки рівень безробіття

Відповідь: c) Зміни в структурі населення і рівень освіти

15. *Який дохід вважається нетрудовим згідно з текстом?*

- a) Заробітна плата за роботу за наймом
- b) Дивіденди від цінних паперів
- c) Премії за виконану роботу
- d) Виграші в лотерею

Відповідь: d) Виграші в лотерею

16. *Які чинники загальнодержавного рівня впливають на формування доходів населення?*

- a) Рівень освіти населення
- b) Рівень зайнятості
- c) Рівень податкового навантаження
- d) Вік громадян

Правильна відповідь: c) Рівень податкового навантаження

17. *Які основні канали доходів населення називається у тексті?*

- a) Доходи від неринкових трансакцій
- b) Доходи від індивідуальної трудової діяльності
- c) Доходи від власності
- d) Доходи від підприємництва

Правильна відповідь: b) Доходи від індивідуальної трудової діяльності

18. *Що означає диференціація доходів населення?*

- a) Різниця між доходами громадян різних країн
- b) Різниця між доходами громадян різних вікових груп

- c) Різниця в рівні доходів між різними групами населення
- d) Різниця в доходах між міським та сільським населенням

Правильна відповідь: c) Різниця в рівні доходів між різними групами населення

19. *Які фактори визначають диференціацію доходів населення за текстом?*

- a) Рівень грамотності населення
- b) Розмір сім'ї
- c) Спосіб формування соціального бюджету
- d) Рівень податкового навантаження

Правильна відповідь: d) Рівень податкового навантаження

20. *Які основні відмінності в диференціації доходів населення можуть існувати між капіталістичним і соціалістичним суспільствами?*

- a) В капіталістичному суспільстві диференціація доходів обумовлена рівнем освіти, а в соціалістичному - відношенням до праці
- b) В капіталістичному суспільстві диференціація доходів відсутня, а в соціалістичному - існує
- c) В капіталістичному суспільстві диференціація доходів обумовлена заробітною платою, а в соціалістичному - розміром соціальних трансфертів
- d) В капіталістичному суспільстві диференціація доходів відбувається на основі стосунків експлуатації і класової нерівності, а в соціалістичному - на основі власності

Правильна відповідь: d) В капіталістичному суспільстві диференціація доходів відбувається на основі стосунків експлуатації і класової нерівності, а в соціалістичному - на основі власності

Задачі

Задача 1: Розрахуйте рівень доходів населення для країни X за рік, знаючи, що загальна сума грошових коштів та натуральних

надходжень, одержаних населенням, становить 10 мільйонів одиниць валюти, а витрати на споживання за цей період склали 8 мільйонів одиниць валюти.

Задача 2: У сім'ї складається дохід у розмірі 5 000 гривень на місяць. Після вирахування всіх необхідних витрат, сім'я заощаджує 20% від свого доходу. Яка сума грошових заощаджень у сім'ї за рік? (Враховувати 12 місяців у році)

Задача 3: Розглянемо сім'ю, яка має грошовий дохід в розмірі 5 000 гривень на місяць і соціальні трансферти в грошовій формі на суму 1 000 гривень на місяць. Знайдіть чисті доходи цієї сім'ї, якщо податки та обов'язкові платежі становлять 20% від загальних доходів.

Задача 4: Розглянемо ситуацію в місті X, де є два працюючих населення: група А та група В. Група А складається з 100 осіб з різними професіями та рівнем освіти, а група В - з 50 осіб, які займаються підприємницькою діяльністю.

Розрахуйте середній дохід на душу населення в місті X, якщо група А має загальний дохід 500 000 грн, а група В - 300 000 грн.

ТЕМА 2.

ЗМІСТ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

- 2.1. Регулювання доходів населення: поняття, необхідність та підходи
- 2.2 Система регулювання доходів населення
- 2.3. Державне регулювання доходів населення: основні принципи та інструменти
- 2.4. Трансформація системи регулювання доходів населення в Україні

2.1. Регулювання доходів населення: поняття, необхідність та підходи

Справедливий розподіл доходів населення в сучасному суспільстві визнається ключовим елементом, необхідним для забезпечення економічної стабільності та стимулювання зростання. Ця необхідність обумовлена кількома важливими аспектами. По-перше, групи населення з високими доходами, які мають здатність вкладати свої кошти закордон та споживати імпортні товари, рідко сприяють розвитку внутрішнього виробництва та зростанню зайнятості. По-друге, підвищення доходів найнижчих верств населення сприяє збільшенню споживання внутрішніх товарів і послуг, що в свою чергу стимулює розвиток національного виробництва та збільшує інвестиційну активність. По-третє, рівномірний розподіл доходів має психологічне значення і може сприяти соціальній стабільності.

Забезпечення справедливого розподілу доходів населення нерозривно пов'язане з ефективною політикою регулювання доходів населення. Ця політика включає в себе систему норм і заходів, спрямованих на регулювання процесів формування доходів, їх перерозподіл, формування кінцевих доходів та їх використання для споживання та накопичення.

Слід зазначити, що регулювання доходів впливає на мотивацію праці найманих працівників та підприємців, що має безпосереднє відношення до розвитку економіки. Зростання ВВП і національного доходу сприяє підвищенню рівня доходів населення та покращенню їхнього рівня життя.

У літературі існують різні підходи до визначення сутності регулювання. Вітчизняні та зарубіжні вчені розглядають його як процес втручання держави в економіку загалом та як адміністративно-правову регламентацію бізнес-процесів. Довідкова література описує регулювання як процес впливу з метою впорядкування та забезпечення правильної взаємодії елементів організаційно-економічного механізму.

- **Розподіл доходів населення** - це процес, за якого суспільство розподіляє загальний дохід між різними групами населення, щоб забезпечити певний рівень соціальної справедливості та економічної ефективності.
- **Політика доходів** – це система норм і заходів, спрямованих на регулювання формування, перерозподілу, використання та накопичення доходів населення.

Дослідники також виділяють різні види регулювання, включаючи пряме та опосередковане, довгострокове та короткострокове, антиінфляційне та антикорупційне регулювання. Кожен з цих видів регулювання має свої особливості та цілі.

Підходи до регулювання доходів:

1. **Економічний підхід:** Збалансований розподіл доходів сприяє стабільності та розвитку економіки. Заохочення інвестицій, виробництва та споживання національних товарів є ключовими аспектами цього підходу.
2. **Соціальний підхід:** Рівномірний розподіл доходів має важливе психологічне значення, зменшуючи соціальну напруженість та сприяючи соціальній стабільності.

3. Організаційно-економічний підхід: Регулювання доходів охоплює широкий спектр функцій, включаючи оцінку обстановки, планування, координацію та контроль.

Отже, регулювання доходів населення визнається важливою складовою соціально-економічної політики суспільства, і воно впливає на розвиток економіки та рівень життя населення.

Забезпечення справедливого розподілу доходів населення є надзвичайно важливим завданням, що впливає на соціальну та економічну сфери суспільства. Правильна політика доходів сприяє стабільності, розвитку, а також підвищенню якості життя населення. Вивчення регулювання доходів населення враховує різні підходи та аспекти цієї проблеми, що сприяє більш глибокому розумінню її сутності та можливих шляхів вирішення.

2.2 Система регулювання доходів населення

Дослідження теоретичних підходів до визначення системи регулювання доходів населення показало, що ця система є складною і включає в себе різноманітні інтереси та взаємозв'язки. Її елементами є ринкове, державне та договірне регулювання, які впливають на формування та розподіл доходів населення. Вона є складною соціально-економічною системою, взаємодіючою з зовнішнім середовищем.

Застосування системного підходу до аналізу регулювання доходів населення дозволяє виявити взаємозв'язок між елементами системи та їх вплив на реальні доходи населення. Для її ефективного функціонування важливо забезпечити взаємне узгодження законодавчих, аналітичних, планово-економічних та інших складових діяльності системи.

Визначаючи сутність концепту «система регулювання доходів населення» варто виділити такі її складові елементи: ринкове регулювання, державне регулювання і договірне регулювання,

комплексна взаємодія яких впливає на процеси формування і розподілу доходів населення країни (рис. 2.1).

Система регулювання доходів населення вимагає безперервного та динамічного функціонування, спрямованого на підвищення ефективності процесів формування і розподілу доходів. Це включає в себе ринкове регулювання, державне втручання та договірне регулювання, які спільно забезпечують стабільність та справедливість в розподілі доходів між різними верствами населення.

Рис. 2.1. Система регулювання доходів населення

Історично, регулювання доходів населення пройшло еволюцію від невтручання держави до активного втручання з метою зменшення нерівності в доходах та забезпечення соціальної справедливості. Ринкове регулювання доходів населення в даний час супроводжується державним втручанням для забезпечення соціальних потреб та інших цілей, таких як екологічна стійкість та розвиток науки і освіти. Договірне регулювання, в свою чергу, дозволяє швидко адаптувати систему до змін у соціально-трудових відносинах.

Загалом, регулювання доходів населення є складною та багатогранною системою, яка потребує узгодженого підходу та спільних зусиль всіх зацікавлених сторін для забезпечення справедливості та стабільності в суспільстві.

Для досягнення ефективного функціонування системи регулювання доходів населення, важливо враховувати різні аспекти, які впливають на процес формування та розподілу доходів. Зокрема, стабільне функціонування ринкового механізму у формуванні доходів населення має бути доповнене державним регулюванням, що забезпечує відповідність рівня доходів вартості життя та здатність задовольнити основні потреби населення.

Важливо також забезпечити достатню кількість доходів для інтелектуального, фізичного та духовного розвитку кожної людини, уникнути надмірної диференціації доходів між різними верствами населення та забезпечити соціальну справедливість.

Державне втручання також має включати підтримку непрацездатних членів суспільства, надання допомоги безробітним та іншим соціально незахищеним верствам населення, мобілізацію коштів для вирішення екологічних проблем, а також забезпечення розвитку науки, освіти, охорони здоров'я, та інших важливих галузей.

Договірне регулювання оплати праці в Україні є важливою складовою системи регулювання доходів населення, яке визначається нормативно-правовими актами, такими як Кодекс законів про працю, Господарський кодекс та інші закони. Воно охоплює колективно-договірне регулювання оплати праці, а також індивідуально-договірне взаємодію між працівниками та роботодавцями.

Для забезпечення ефективного функціонування договірної системи оплати праці, важливо розглядати такі аспекти, як правовий статус колективних договорів та угод, представницькі органи працедавців, рівноправність сторін у процесі укладання колективних договорів, а також розширення обов'язкових елементів у договорах і угодах, включаючи індексацію заробітної плати та залежність її від різних факторів.

Усі ці аспекти вказують на важливість узгодженого та комплексного підходу до регулювання доходів населення, де ринкове, державне та договірне регулювання взаємодіють, сприяючи досягненню балансу між економічними, соціальними та екологічними інтересами суспільства.

2.3. Державне регулювання доходів населення: основні принципи та інструменти

На сучасному етапі в більшості країн світу сформована система державного регулювання доходів населення, яка спрямована на часткове зниження диспропорцій в особистих доходах населення, що породжуються ринковою системою господарювання. **Основні положення** цієї системи включають розподіл та перерозподіл доходів через державний апарат, диференційоване оподаткування, підвищення доходів незаможних верств, зниження соціальної напруженості та створення умов для усунення диспропорцій в зайнятості населення.

Сутність державного регулювання доходів: Державне регулювання доходів населення – це система норм і заходів виконавчого, законодавчого, контролюючого характеру, які спрямовані на створення умов для нормального розвитку робочої сили та її відтворення, зменшення рівня соціального напруження в суспільстві.

Основні завдання державного регулювання доходів населення:

- Розподіл та перерозподіл доходів через державний апарат.
- Підвищення доходів незаможних верств населення.
- Зниження рівня соціальної напруженості.
- Створення умов для усунення диспропорцій в зайнятості населення.

Засоби державного регулювання доходів: До засобів державного регулювання доходів населення включаються встановлення прожиткового мінімуму, диференційоване оподаткування, регулювання цін і тарифів, індексація доходів, тощо.

Принципи державного регулювання доходів: Державне регулювання доходів населення має базуватися на реальних фінансових можливостях країни та забезпеченні збалансованості інтересів усіх верств населення. Принципами визначено: соціальна справедливість, право на гідну винагороду, солідарність, поступове збільшення доходів, доцільність економічної діяльності та право на професійні об'єднання.

Державне регулювання доходів населення спрямоване на забезпечення **соціальної справедливості** та достатнього життєвого рівня громадян. **Конституція України** закріплює принципи формування доходів, включаючи соціальну справедливість, право на гідну винагороду за працю, соціальне партнерство, індексацію доходів та інші.

Інструменти системи державного регулювання доходів населення включають:

1. *Визначення та забезпечення основних соціальних стандартів і гарантій:* Це включає в себе встановлення мінімальних стандартів життя, які гарантують громадянам певний рівень соціального захисту.
2. *Встановлення мінімальної заробітної плати та рівня оплати праці в бюджетній сфері:* Ця міра спрямована на підвищення рівня оплати праці, забезпечуючи при цьому сталий ріст доходів населення.
3. *Стягнення податків та виплати із доходів населення:* Податкова система виступає одним із головних інструментів регулювання доходів. Вона може включати податки на доходи, податки на споживчу активність, а також інші види оподаткування.
4. *Виплата соціальних трансфертів:* Держава може надавати фінансову підтримку найбільш уразливим верствам населення через соціальні трансферти, такі як допомога по безробіттю, пільги для сімей із низькими доходами тощо.

5. *Індексація доходів*: Щорічне оновлення доходів населення відповідно до інфляції та інших факторів є важливою частиною політики доходів.

Індексація доходів населення є ефективним інструментом державного регулювання, що використовується в різних країнах світу.

Суб'єктами, що впливають на регулювання доходів населення, є державні установи та організації, які здійснюють регулювання соціальних відносин та захищають соціальний захист населення.

Україна використовує такі **інструменти державного регулювання** як визначення соціальних стандартів, оплати праці, податкова політика та інші механізми для забезпечення стабільності доходів населення.

Регулювання оплати праці важливе для забезпечення достатнього рівня доходів громадян, і це здійснюється через податкову систему та законодавчі механізми.

Одним із інструментів регулювання доходів населення є **податкова система**, яка забезпечує збалансованість між фіскальними цілями та правами платників податків.

Державне регулювання доходів населення вимагає **скоординованої діяльності** державних органів на галузевому, центральному та регіональному рівні. Ця координація здійснюється через нормативно-правові та законодавчі механізми оподаткування та гарантій.

До інструментів регулювання доходів населення також належить **регулювання цін і тарифів**, яке сприяє зниженню вартості споживчих товарів і послуг та полегшує доступ до них для громадян.

Усі ці заходи мають на меті **забезпечити економічну стабільність**, зменшити соціальні нерівності та забезпечити громадянам достатній життєвий рівень.

Державне регулювання доходів населення базується на засадах соціальної справедливості та економічної доцільності. Воно впливає на соціально-трудова відносини між робітниками і роботодавцями та сприяє соціальному захисту населення.

Загальнодержавні пріоритети регулювання структурних пропорцій доходів населення визначаються інститутами, такими як Верховна Рада України, Президент України, Міжнародна організація праці (МОП), Міністерство соціальної політики, та іншими органами.

Загалом, державне регулювання доходів населення є важливим елементом соціальної та економічної політики країни, спрямованим на забезпечення гідного життя громадян та зменшення соціальних нерівностей.

Державне регулювання доходів населення є важливим інструментом для створення соціальної справедливості та зменшення соціального напруження в суспільстві. Воно базується на принципах соціальної справедливості та забезпеченні достатнього життєвого рівня для громадян. Для досягнення цих цілей використовуються різні інструменти, включаючи індексацію доходів, податкову політику, тарифні угоди та інші механізми. Держава має відповідальність забезпечити сумісність інтересів усіх верств населення та збалансованість фінансових можливостей країни для ефективного регулювання доходів населення.

2.4. Трансформація системи регулювання доходів населення в Україні

Система регулювання доходів населення в Україні є ключовою складовою соціально-економічної політики країни. Протягом останніх десятиліть Україна переживала значні зміни у своєму економічному та соціальному розвитку. Етапи еволюції системи оподаткування доходів населення на території України представлені на рис. 2.2.

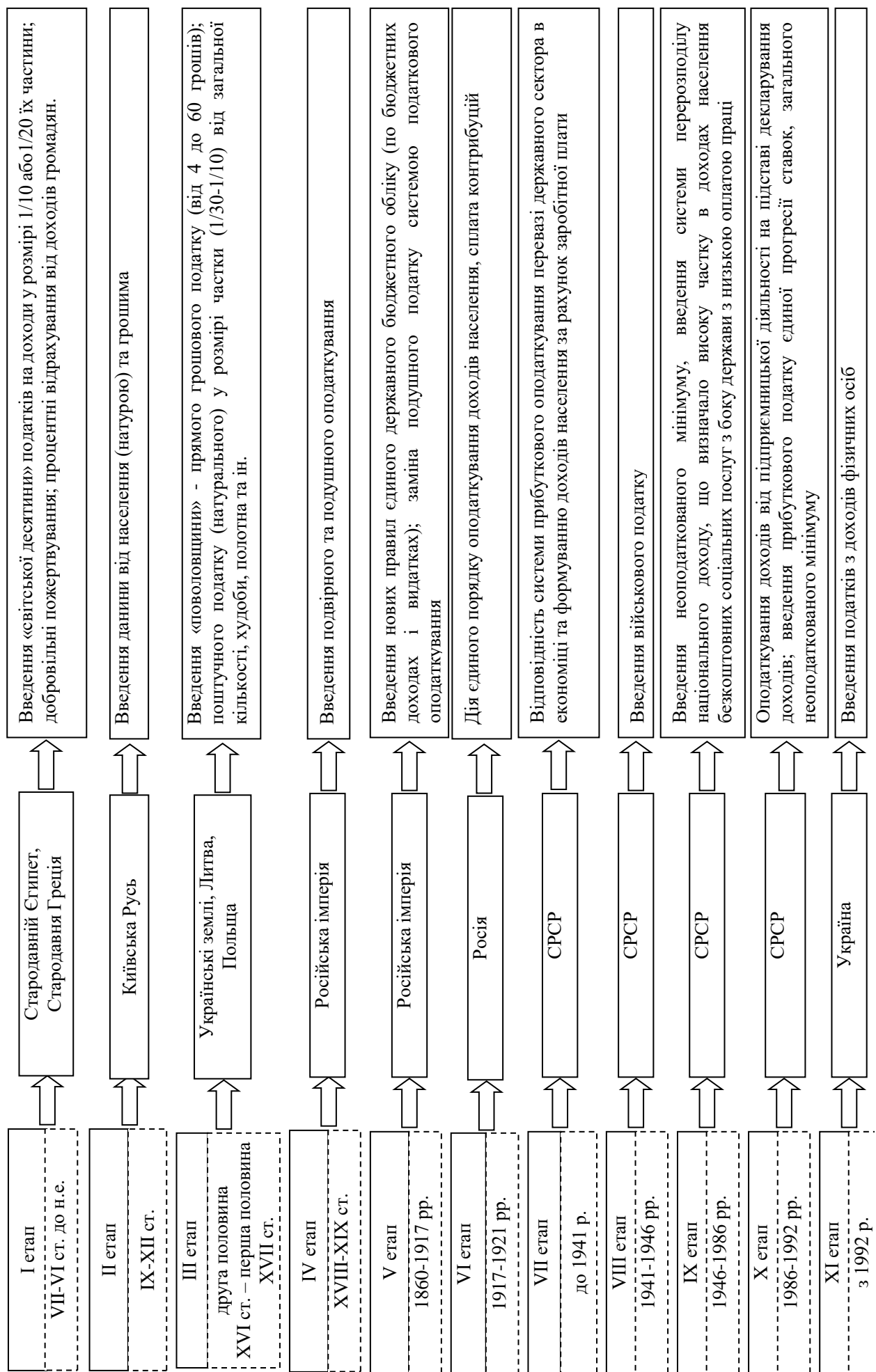

Рис.2.2. Етапи еволюції системи оподаткування доходів населення на території України

Така еволюція вимагає постійного аналізу та трансформації системи регулювання доходів населення, щоб вона відповідала потребам сучасного суспільства.

Основні виклики:

1. *Рівень бідності та соціальна нерівність:* Зменшення рівня доходів та зростання бідності в деяких верствах населення стає серйозним викликом для соціальної стабільності. Ситуація ускладнюється соціальною нерівністю, яка стала однією з найважливіших проблем сучасного українського суспільства.

2. *Неоднакові можливості:* Низький рівень доходів в окремих регіонах та серед окремих груп населення обмежує їхні можливості для освіти, медичної допомоги та покращення якості життя. Це створює нерівність у доступі до соціальних послуг та може гальмувати розвиток.

Трансформація системи регулювання доходів населення в Україні представляє собою процес якісних змін у системі інструментів і методів, пов'язаних із регулюванням доходів населення. Ці зміни стосуються рівня оплати праці, складових соціальних стандартів і гарантій, механізму оподаткування доходів населення, надання соціальних трансфертів населенню та індексації доходів.

Основними цілями трансформації системи регулювання доходів населення є створення необхідних умов для забезпечення основних функцій доходів населення, таких як відтворення доходів, мотивація праці, стимулювання економіки, регулювання та соціальна підтримка. Водночас, важливим завданням є обмеження необґрунтованого зростання доходів, яке не відображає реальні можливості національної економіки.

Для України регулювання доходів населення є надзвичайно актуальним, особливо в умовах економічної нестабільності, де існує суперечність між обмеженістю ресурсів для соціальних програм і зростаючими вимогами до покращення життя населення. У цьому контексті, необхідно розробити концептуальні засади для формування національної політики щодо доходів населення.

Поглиблення економічної кризи, збільшення бідності та зменшення рівня доходів і витрат населення, а також зростання соціальної нерівності та інфляції, які спостерігаються в деяких регіонах України, призводять до подальшого погіршення демографічної ситуації і зниження рівня життя населення країни.

Стратегічні перспективи:

1. *Реформа оподаткування:* Вдосконалення системи оподаткування доходів населення, зокрема за допомогою зменшення податкових ставок та стимулювання відповідального споживання, може сприяти збільшенню доходів населення та підвищенню фіскальної стабільності.
2. *Соціальна підтримка:* Поліпшення системи соціальних трансфертів та підтримки вразливих груп населення може допомогти зменшити бідність та нерівність. Важливим аспектом є забезпечення доступу до якісних освітніх та медичних послуг для всіх громадян.
3. *Зростання ефективності економіки:* Розвиток сучасних галузей економіки, підвищення продуктивності праці та створення нових робочих місць є важливими чинниками для забезпечення стійкого зростання доходів населення.

Для забезпечення стабільного розвитку України важливо подолати бідність та підвищити добробут населення. У цьому контексті, подальше вдосконалення теоретичних і практичних підходів до державного регулювання соціально-економічного розвитку, зокрема формування доходів населення, стає актуальною проблемою.

Рівень та динаміка доходів населення є ключовим показником стану соціально-економічної ситуації в країні, відображає систему розподільчих відносин, добробут громадян та їхню соціальну захищеність. Пряма взаємозалежність рівня доходів та ефективності економіки підкреслює необхідність одночасного забезпечення умов для економічного росту та підвищення доходів населення. Спільні зусилля

національних урядових і громадських організацій важливі для досягнення цих цілей.

Трансформація системи регулювання доходів населення в Україні є нагальною потребою, яка вимагає комплексних заходів та стратегічних рішень. Спільні зусилля держави, громадян та громадських організацій необхідні для створення більш справедливого та стабільного соціально-економічного середовища, яке сприятиме підвищенню рівня і якості життя всього населення України.

Питання для перевірки знань

1. Які ключові аспекти регулювання доходів населення розглядаються в науковій літературі?
2. Які основні функції політики доходів населення визначаються організаційно-економічним підходом?
3. Яким чином регулювання доходів населення може сприяти стабільності економіки?
4. Які підходи до розподілу доходів можуть зменшити соціальну напруженість?
5. Як впливає розподіл доходів населення на мотивацію праці та розвиток економіки?
6. Які основні складові елементи системи регулювання доходів населення?
7. Розкрийте основні завдання державного втручання в систему регулювання доходів населення.
8. Порівняйте ринкове регулювання та договірне регулювання доходів населення за їхньою динамічністю та адаптивністю.
9. Охарактеризуйте історичну еволюцію підходів до регулювання доходів населення.
10. Яким чином можна покращити ефективність системи регулювання доходів населення в Україні?

11. Які основні завдання державного регулювання доходів населення включають в себе?
12. Зазначте основні принципи, на яких базується система державного регулювання доходів населення.
13. Вкажіть інституції, відповідальні за державне регулювання доходів населення в Україні.
14. Охарактеризуйте роль індексації доходів населення у системі державного регулювання.
15. Порівняйте регулювання оплати праці та податкову систему як інструменти впливу на доходи населення.
16. Які головні виклики пов'язані з системою регулювання доходів населення в Україні?
17. Зазначте ключові аспекти стратегічних перспектив трансформації системи регулювання доходів населення.
18. Вкажіть, які можливі заходи можуть сприяти зменшенню бідності та соціальної нерівності в Україні.
19. Розкрийте роль реформи оподаткування у підвищенні доходів населення та фіскальній стабільності.
20. Порівняйте важливість розвитку сучасних галузей економіки та підвищення продуктивності праці в контексті забезпечення стійкого зростання доходів населення.

Тестові завдання

1. Що включає в себе поняття "політика доходів населення"?

- a) Тільки перерозподіл доходів між групами населення.
- b) Тільки визначення загального рівня доходу населення.
- c) Систему норм і заходів для регулювання доходів населення.
- d) Процес формування бюджету держави.

Правильна відповідь: c) Систему норм і заходів для регулювання доходів населення.

2. Який аспект регулювання доходів населення визначається соціальним підходом?

- a) Збалансований розподіл доходів для стабільності економіки.
- b) Психологічний вплив на споживачів.
- c) Зменшення диференціації доходів між групами населення.
- d) Збільшення інвестицій у національне виробництво.

Правильна відповідь: b) Психологічний вплив на споживачів.

3. *Які функції регулювання доходів населення підкреслюються економічним підходом?*

- a) Оцінка обстановки та розробка рішень.
- b) Забезпечення соціальної стабільності.
- c) Зростання ВВП та національного доходу.
- d) Зменшення податкового навантаження.

Правильна відповідь: c) Зростання ВВП та національного доходу.

4. *Які можливі наслідки має недостатньо справедливий розподіл доходів населення?*

- a) Збільшення інвестицій та зайнятості.
- b) Підвищення соціальної стабільності.
- c) Зменшення рівня споживання національних товарів.
- d) Покращення рівня життя всього населення.

Правильна відповідь: c) Зменшення рівня споживання національних товарів.

5. *Яке поняття описує процес втручання держави в економіку загалом?*

- a) Економічне регулювання.
- b) Соціальне споживання.
- c) Макроекономічна політика.
- d) Податкова реформа.

Правильна відповідь: a) Економічне регулювання.

6. *Які елементи входять до системи регулювання доходів населення?*

- a) Розподіл коштів між урядом і населенням.

- b) Ринкове, державне та договірне регулювання.
- c) Фінансування екологічних проектів.
- d) Податкова політика країни.

Відповідь: b) Ринкове, державне та договірне регулювання.

7. *Як змінювалися погляди на регулювання доходів населення протягом XVIII-XX століть?*

- a) Зменшення нерівності в доходах і активне втручання держави.
- b) Повна відсутність регулювання та апологія ринкової економіки.
- c) Збільшення доходів населення без будь-якого втручання.
- d) Спеціалізовані соціальні програми для вирішення соціальних проблем.

Відповідь: a) Зменшення нерівності в доходах і активне втручання держави.

8. *Які завдання держави в системі регулювання доходів населення?*

- a) Забезпечення тільки високих доходів населення.
- b) Зменшення соціальної справедливості.
- c) Підтримка непрацевдатних членів суспільства та розвиток науки.
- d) Збільшення нерівності в доходах.

Відповідь: c) Підтримка непрацевдатних членів суспільства та розвиток науки.

9. *Що характеризує ринкове регулювання доходів населення порівняно з договірним регулюванням?*

- a) Більша динамічність і адаптивність.
- b) Більша втручаність держави.
- c) Відсутність регулювання взагалі.
- d) Зменшення нерівності в доходах.

Відповідь: a) Більша динамічність і адаптивність.

10. Яка важливість узгодженого підходу до регулювання доходів населення?

- a) Відсутня важливість узгодженого підходу.
- b) Важливість лише державного втручання.
- c) Важливість спільних зусиль для досягнення балансу.
- d) Важливість лише ринкового регулювання.

Відповідь: c) Важливість спільних зусиль для досягнення балансу.

11. Які основні завдання державного регулювання доходів населення?

- a) Забезпечення максимальних доходів для всіх громадян.
- б) Зменшення соціальної нерівності та забезпечення гідного життя.
- в) Збільшення інфляції та росту цін.
- г) Створення фінансових резервів для держави.

Відповідь: б) Зменшення соціальної нерівності та забезпечення гідного життя.

12. Які принципи базуються систему державного регулювання доходів населення?

- a) Професійна кваліфікація та освіта.
- б) Політичні переконання та відомість у суспільстві.
- в) Соціальна справедливість, поступове підвищення доходів тощо.
- г) Глобалізація та конкуренція на ринку праці.

Відповідь: в) Соціальна справедливість, поступове підвищення доходів тощо.

13. Які країни використовують індексацію доходів населення у своїй практиці?

- a) Тільки Україна.
- б) Сполучені Штати Америки.
- в) Різні країни світу.

г) Країни Європейського Союзу.

Відповідь: в) Різні країни світу.

14. Що є об'єктом регулювання доходів населення?

а) Політичні процеси у країні.

б) Соціальні стандарти та гарантії.

в) Оподаткування корпорацій.

г) Торгівельний баланс країни.

Відповідь: б) Соціальні стандарти та гарантії.

15. Яку роль відіграє податкова система у державному регулюванні доходів населення?

а) Забезпечення максимальних податкових навантажень.

б) Збільшення інфляції та витрат.

в) Захист прав платників податків та формування фондів оплати праці.

г) Регулювання цін на товари та послуги.

Відповідь: в) Захист прав платників податків та формування фондів оплати праці.

16. Яка проблема є найважливішою в контексті системи регулювання доходів населення в Україні?

а) Зростання ефективності економіки

б) Рівень бідності

в) Збільшення податкових ставок

г) Зовнішній борг

Відповідь: б) Рівень бідності

17. Які інструменти входять до системи державного регулювання доходів населення?

а) Ліквідація соціальних програм

б) Підвищення податкових ставок

в) Виплата соціальних трансфертів

d) Збільшення віку виходу на пенсію

Відповідь: с) Виплата соціальних трансфертів

18. Яка основна мета реформи оподаткування в контексті доходів населення?

a) Зменшення соціальної нерівності

b) Збільшення податкових навантажень

c) Скорочення бюджетних видатків

d) Підвищення віку виходу на пенсію

Відповідь: a) Зменшення соціальної нерівності

19. Які можливі наслідки неоднакового рівня доходів в різних регіонах України?

a) Зростання рівня ефективності економіки

b) Стабільність фіскальної політики

c) Поширення нерівності та обмежені можливості для розвитку

d) Зниження податкового навантаження

Відповідь: с) Поширення нерівності та обмежені можливості для розвитку

20. Що є ключовим фактором для забезпечення стійкого зростання доходів населення?

a) Зменшення ролі ефективності економіки

b) Збільшення податкових ставок

c) Підвищення соціальних стандартів

d) Створення нових податків

Відповідь: с) Підвищення соціальних стандартів

Задачі

Задача 1: Уявімо, що в країні "Альфа" існують дві групи населення: група А та група В. Група А складається з високооплачуваних фахівців, які зазвичай мають високий рівень освіти та доходу, а група В - з менше кваліфікованих працівників із нижчими доходами.

Уряд країни "Альфа" розглядає можливість впровадження політики регулювання доходів населення. Однією з опцій є підвищення податків на вищі доходи групи А та перерозподіл цих коштів для підтримки групи В.

Задача 2: Розрахуйте, яким чином підвищення податків на вищі доходи групи А та перерозподіл цих коштів може вплинути на рівень споживання національних товарів у країні "Альфа" та як це може вплинути на економічний розвиток та соціальну стабільність в країні? Врахуйте можливість різних сценаріїв та ефектів цієї політики.

Задача 3: Уявімо, що у місті "А" діє система регулювання доходів населення, яка включає в себе ринкове та державне регулювання. Середній річний дохід населення цього міста становить 40 000 гривень. За допомогою державного регулювання передбачено індексацію доходів на рівень інфляції, яка становить 5% на рік.

Розрахуйте: Суму, на яку підвищаться річні доходи населення міста "А" після індексації.

Новий середній річний дохід населення після індексації.

Відповіді надайте у гривнях.

Задача 4: Знайти розмір індексації доходу населення в Україні за останні 5 років та порівняти його зі змінами в рівні інфляції за той самий період.

Задача 5: Укажіть, якщо середній рівень доходів в місті "А" становить 10 000 гривень, а в місті "Б" - 7 500 гривень. Визначте відсоткове співвідношення між рівнями доходів цих міст. (Підрахунок відсотків проводиться відносно середнього рівня доходів у місті "А").

ТЕМА 3.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

- 3.1. Аналіз підходів до визначення показників і критеріїв оцінки доходів населення
- 3.2. Оцінка бідності та нерівності доходів населення: методологічні аспекти
- 3.3. Методичний підхід до аналізу доходів населення в умовах високого рівня тінізації економіки
- 3.4. Методика оцінки диференціації доходів населення в Україні: Зміна підходів та методичних принципів

3.1. Аналіз підходів до визначення показників і критеріїв оцінки доходів населення

Аналіз різних підходів, спрямованих на вирішення проблеми визначення та обґрунтування показників і критеріїв диференціації доходів населення, вказує на значущі розбіжності та дискусії у цьому питанні. На сьогодні не існує єдиного підходу до цієї проблеми, і вона залишається предметом активної дискусії. У цьому контексті важливо виокремити основні методи державного регулювання доходів населення, які спрямовані на забезпечення соціальної справедливості та підвищення життєвого рівня громадян.

Методи державного регулювання доходів населення: Основними методами регулювання доходів є встановлення мінімальних соціальних стандартів і гарантій; встановлення умов і розмірів оплати праці в бюджетній сфері; визначення порядку та умов оподаткування доходів; забезпечення державного соціального страхування; здійснення державної соціальної допомоги; здійснення бюджетного регулювання і фінансування соціальної сфери; здійснення індексації доходів.

Для оцінки рівня доходів населення використовуються категорії, такі як «межа малозабезпеченості», «прожитковий мінімум», «мінімальна заробітна плата» і інші.

За Законом України «Про межу малозабезпеченості», межа малозабезпеченості визначена через середньодушовий сукупний дохід, який забезпечує непрацездатному громадянину споживання товарів і послуг на мінімальному рівні, встановленому законодавством. Проте, згідно з оновленими підходами, визначено «прожитковий мінімум» як вартісну величину, необхідну для нормального функціонування організму людини та задоволення основних соціальних і культурних потреб.

Мінімальна заробітна плата - це розмір заробітної плати, нижче якого не може оплачуватися праця за просту некваліфіковану працю. В Україні ця категорія важлива для забезпечення мінімального рівня оплати праці.

Прожитковий мінімум – це поняття, що визначає мінімальний розмір доходів, необхідний для того, щоб задовольнити основні фізичні та соціальні потреби людини і забезпечити її нормальне функціонування. Цей показник включає в себе вартість тих товарів і послуг, які необхідні для забезпечення мінімального рівня життя, включаючи харчування, житло, одяг, медичну допомогу, освіту та інші основні потреби.

Мінімальний розмір заробітної плати, мінімальний розмір пенсії, неоподаткований мінімум доходів громадян і інші соціальні виплати є основними державними соціальними гарантіями.

У країнах Європейського союзу встановлення мінімальної заробітної плати в рахунок прожиткового мінімуму використовує механізм соціального партнерства - співпраці держави, бізнесу і профспілок. Згідно стандартів Європейської соціальної хартії, мінімальна заробітна плата повинна складати 2-2,5 прожиткових мінімумів.

Підходи до визначення рівня мінімальної заробітної плати:

- Перший підхід базується на розрахунку «споживчого кошику», вартісний вираз якого включає мінімальні потреби у життєво важливих товарах і послугах для збереження життя та подолання бідності.
- Другий підхід визначає розмір мінімальної заробітної плати, який дозволяє задовольнити основні фізичні та соціальні потреби населення не лише через тарифну ставку, але і через загальний дохід. У багатьох країнах цей рівень співвідноситься з рівнем середньої заробітної плати.

Отже, аналіз підходів до визначення та обґрунтування показників і критеріїв доходів населення вказує на складність цієї проблеми і велику різницю в підходах як на національному, так і на міжнародному рівні. Поняття, такі як «прожитковий мінімум», «мінімальна заробітна плата» і «мінімальна пенсія», є важливими категоріями для визначення рівня соціальних гарантій та соціальної справедливості. Зважаючи на те, що прожитковий мінімум не завжди відповідає потребам населення, виникає потреба в поступовому переході до другого підходу, який враховує загальний рівень доходів та сприяє збільшенню купівельної спроможності населення. Такий перехід може допомогти Україні наблизитися до передових країн за рівнем життя та оплати праці.

3.2. Оцінка бідності та нерівності доходів населення: методологічні аспекти

У ХХІ столітті методики оцінювання рівня бідності продовжують еволюцію, розширюючи своє поле та враховуючи сучасні реалії суспільства. Якщо у ХІХ столітті англійські дослідники, такі як Ч. Бут та С. Ровентрі, звертали увагу на можливості задоволення базових потреб у їжі, одязі та житлі, то у ХХ столітті П. Таунсенд підкреслював важливість економічних ресурсів для функціонування в суспільстві. Французький соціолог Ф. Ле-Пле, у свою чергу, використовував

мінімальні сімейні бюджети як критерій межі бідності, спроможних забезпечити лише фізичне виживання.

Сучасні українські соціологи, такі як В. Ворона, Ю. Саєнко, В. Мандибур, Є. Лібанова, І. Осипова, В. Саріогло, Л. Черенько та інші, грають ключову роль у розробці теорії та практики визначення матеріального стану населення, звертаючи увагу на український контекст.

Існуючі методики враховують різноманітні вихідні дані, такі як характеристики товарів, запити та потреби, доходи та видатки. Проте, головною точкою дискусії залишається концепція дослідження - абсолютна чи відносна. При виборі абсолютної концепції, важливим завданням є правильне визначення біологічних та фізіологічних потреб. Аналізується набір продуктів та товарів, які мінімально задовольняють потреби в їжі, товарах та послугах. У випадку відносної концепції, виникає необхідність коректного визначення мінімально достатніх для повноцінного життя потреб, медіанного доходу та інших параметрів.

Сучасні методики оцінювання рівня бідності визнають складність та многогранність цього питання, враховуючи не лише матеріальний, а й соціокультурний контекст сучасного суспільства.

Використання абсолютної концепції для вимірювання бідності вимагає ретельного визначення мінімально припустимої калорійності харчування, зокрема врахування традицій, які існують в конкретній країні чи регіоні, а також у залежності від віку, статі, фізичного навантаження різних категорій населення. Важливо враховувати не лише кількість калорій, а й необхідність у вітамінах, мікроелементах та інших поживних речовинах.

Однак на практиці це завдання стає складним через те, що встановлені фізіологічні мінімуми часто відповідають медичним вимогам до калорійності, але можуть включати лише дешеві та малорізні продукти. Це може призвести до недоотримання інших необхідних поживних речовин.

Крім того, визначення оптимальної кількості калорій часто перетворюється на конкретний набір продуктів, що є характерним для конкретної країни чи регіону. Для врахування цього аспекту проводяться окремі дослідження, спрямовані на вивчення споживчих уподобань. Однак такі дослідження часто ведуться відносно односторонньо, оскільки участь у них бере лише обмежена частина населення, зокрема бідні верстви, які можуть обмежувати свої витрати на певні продукти чи послуги.

Таким чином, визначення мінімальної калорійності для оцінки бідності за абсолютною концепцією потребує комплексного підходу, який враховує не лише кількість калорій, а й якість харчування та інші аспекти, що визначають повноцінний та здоровий спосіб життя.

Після визначення мінімального набору продуктів для харчування та їх вартості, дослідники включають до цього показника вартість мінімально необхідних непродовольчих товарів. Цей етап вимагає проведення складних розрахунків, під час яких визначається, скільки людині потрібно певних товарів протягом певного часу, наприклад, 1 праску на 6 років чи 1 пару взуття на 3 роки (приклади умовні). Оцінка цієї непродовольчої складової межі бідності є предметом дискусій.

Справа ускладнюється тим, що потреби в непродовольчих товарах важко уніфікувати, оскільки вони залежать від регіональних особливостей, складу сім'ї, традицій, кліматичних умов та інших факторів. Потреби домогосподарств у послугах, таких як медичні, освітні, побутові, також різняться і можуть бути визначені різним чином для різних соціокультурних груп.

Часто для спрощення розрахунків використовують коефіцієнт Енгеля, який враховує частку витрат на харчування в сукупних витратах малозабезпечених верств населення. Наприклад, якщо ця частка складає 40%, то для отримання грошової ознаки межі бідності слід поділити мінімальні витрати на харчування на 40%. Цей підхід дозволяє врахувати різницю в споживчих витратах для різних груп населення.

Існує також метод, який визначає бідність через незабезпеченість основних потреб. Дослідники встановлюють перелік першочергових потреб, які можуть включати житло, побутові товари, освіту, медичну допомогу і інші. Домогосподарства заповнюють анкету, яка використовується для опитування. Якщо яка-небудь основна потреба залишається невідповідною, сім'я вважається бідною за цим методом. Однак цей підхід не дозволяє визначити вартісну межу бідності чи малозабезпеченості.

Вимірюючи відносну бідність, дослідники враховують потреби, необхідні для повноцінного життя порівняно з іншими категоріями населення. Метод визначення межі бідності як функції медіанного доходу встановлює числове значення цієї межі, яке зазвичай становить від 50% до 75% середнього доходу, залежно від економічного становища та щедрості держави. Використання середньої зарплати як показника доходу є спрощенням, оскільки не враховує інших джерел доходу та розподілу між офіційною та прихованою зарплатнею.

Суб'єктивний підхід до вимірювання бідності полягає в опитуванні населення, яке визначає межу бідності відповідно до свого уявлення. Розрахунки за принципом медіани відзначаються використанням кривої Лоренса для ілюстрації розподілу доходів та вимірювання нерівності. Суб'єктивний метод, як наприклад опитування Інституту Геллапа, запитує у респондентів, яку суму вони вважають межею бідності для сім'ї.

У вимірюванні бідності існує також метод, що враховує незадоволеність основних потреб через опитування населення та визначення невідповідених потреб.

В лейденському методі визначення бідності використовуються дві криві: одна - на основі даних про мінімальний рівень доходу, необхідний для виживання домогосподарств, інша - за результатами оцінок корисності доходів. Домогосподарства виражають свій дохід шкалою від "дуже добре" до "дуже погано", і межа бідності визначається перетином цих двох кривих.

Інші методи вимірювання бідності базуються на вивченні грошових доходів або витрат індивідів чи домогосподарств, але є недоліки. По-перше, частина доходів може бути прихована, а витрати можуть бути не враховані. Об'єктивність заявленого доходу складно перевірити. По-друге, інші способи отримання споживчих благ не враховуються, наприклад, вирощування продуктів на присадибних ділянках.

Для отримання більш достовірних даних іноді застосовують вибіркові обстеження домогосподарств, але це також не гарантує абсолютної точності. Соціологи можуть спробувати вирішити це, будуючи складні, багатовимірні індекси добробуту, де враховуються як об'єктивні, так і суб'єктивні показники матеріального благополуччя. Однак навіть це не забезпечує 100% надійності отриманих даних.

Існує кілька додаткових методів виміру бідності, які розглядаються деякими авторами:

1. **Метод консенсусної позбавленості:** Визначає бідність як відсутність у домогосподарства трьох і більше предметів першої необхідності.
2. **Політико-адміністративний метод:** Використовує мінімальну пенсію чи соціальну допомогу як головні критерії бідності, яку держава може сплачувати в межах своїх фінансових можливостей.
3. **Метод наявності заборгованості в бідних верств населення:** Враховує постійну наявність заборгованості, наприклад, за комунальні платежі чи погашення споживчих кредитів, в які знаходяться бідні верстви населення.
4. **Метод за структурою витрат:** Встановлює межу бідності, виходячи з того, що частка витрат на продукти харчування та комунальні послуги не повинна перевищувати певної межі.

Визначення американських економістів П.Самуельсона та В.Нордхауса розглядає бідність як рівень доходу, достатній для

підтримання прожиткового мінімуму. Прожитковий мінімум визначається як необхідний мінімальний рівень стандарту життя в конкретній країні, відображаючи перехід від стану бідності до стану злиденності. Це включає набір матеріальних благ та послуг для мінімально припустимого рівня особистого споживання, розрахований на основі експертних оцінок та мінімальних норм споживання.

Проблема нерівності населення тісно взаємодіє з питанням бідності, і цей зв'язок може бути зрозумілим через розгляд основних положень і категорій. Відзначимо, що оцінка доходів населення і міра їхньої достатності включає в себе поняття бідності, аналіз якої став важливим завданням для визначення соціального добробуту. У сучасних методиках розрахунку доходів населення базовою характеристикою є поняття бідності, яке, у свою чергу, базується на наукових дослідженнях та показниках бідності.

Сутність бідності, як розкрито в науковій літературі, передбачає встановлення мінімальних стандартів рівня життя, що визначаються в законодавчому порядку і включають в себе нормативні показники для задоволення основних потреб населення. Такі стандарти дозволяють визначити, чи може людина підтримувати свій спосіб життя, який є характерним для конкретного суспільства та часу.

В Україні методика комплексної оцінки бідності включає три основні етапи:

1. Визначення та розрахунок показників щодо масштабів бідності в країні:
  - Межа бідності.
  - Рівень бідності.
  - Сукупний дефіцит доходів бідного населення.
  - Середній дефіцит доходів бідного населення.
  - Коефіцієнт глибини бідності.
2. Розрахунок показників для визначення розшарування серед бідного населення.
3. Визначення та розрахунок показників бідності в регіонах.

Для аналізу показників бідності враховуються такі дані поточного статистичного обліку, надані Держкомстатом України:

- Питома вага працівників із заробітною платою, що не перевищує мінімальну заробітну плату.
- Рівень безробіття міського населення (за методологією МОП).
- Заборгованість із виплати заробітної плати та допомоги, передбаченої законами України про державну допомогу сім'ям з дітьми та державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям.
- Соціальні витрати місцевих бюджетів на одну особу (освіта, охорона здоров'я, культура, соціальний захист).
- Співвідношення середньої заробітної плати і розрахункової величини прожиткового мінімуму для працездатної особи в цілому по країні та по регіонах.

Ці показники дозволяють отримати комплексну картину стану бідності в Україні та її регіонах на основі об'єктивних даних і розрахунків.

У Методиці комплексної оцінки бідності визначено бідність як неможливість підтримувати спосіб життя, властивий конкретному суспільству в певний період. Бідність може бути оцінена за абсолютним і відносними критеріями. Абсолютний критерій дозволяє визначити частку населення, споживання якого нижче фактичного прожиткового мінімуму. У свою чергу, відносний критерій використовує поріг медіанного рівня еквівалентних витрат у розрахунку на умовного дорослого.

Проте слід зазначити, що застосування прийнятої методики оцінки бідності може бути недостатньо коректним, оскільки не враховує об'єктивних норм соціальних стандартів і гарантій. В Україні, наприклад, норми соціальних стандартів і гарантій не завжди об'єктивно визначені і потребують перегляду, що може зробити рівень бідності апріорі нижчим, ніж він є насправді.

У зв'язку з цим, оцінка доходів за критерієм достатності, який використовується в методиці, потребує доповнення аналізом концентрації та нерівності розподілу доходів між різними групами населення. Чуприна О.О. виділяє чотири науково-методичні підходи до оцінки бідності: порівняння доходів, аналіз структури витрат, самоідентифікація та виявлення депривації. Перші два підходи можуть бути використані для аналізу доходів населення, тоді як інші два є суб'єктивними і можуть служити як додаткові характеристики.

Оцінка доходів населення також включає аналіз розподілу доходів, який використовує два підходи: родинний і функціональний розподіл. Родинний розподіл вказує на те, як доходи розподіляються між окремими домогосподарствами, в той час як функціональний розподіл характеризує структуру доходів населення. Важливо враховувати, що доходи родини мають складну структуру, що визначається різними формами власності та в формуванні, розподілі та перерозподілі доходів.

Оцінка розподілу доходів населення передбачає два підходи: родинний і функціональний розподіл. *Родинний розподіл* вказує на те, як доходи розподіляються між окремими домогосподарствами, враховуючи різні форми власності, що впливають на формування, розподіл та перерозподіл доходів на рівні сімей. *Функціональний розподіл* доходів характеризує структуру доходів населення, визначаючи частку заробітної плати, доходів від підприємницької діяльності, рентних доходів тощо.

Зростання *диференціації доходів населення* зазвичай супроводжується збагаченням обмеженої кількості осіб та зубожінням решти населення. Це може бути результатом значних економічних перетворень у країні, недосконалості законодавства, наявності тіньової економіки та інших факторів.

Метою *державного регулювання доходів* населення повинно бути не лише збільшення їх абсолютної кількості, але й згладжування нерівності у їх розподілі. Керівництво країни має використовувати

наявні інструменти для проведення розумної та виваженої політики регулювання доходів населення.

Отже, аналіз бідності та нерівності доходів населення вимагає врахування основних понять та підходів, таких як бідність, абсолютний і відносний критерії, родинний і функціональний розподіл доходів, інструменти державного регулювання тощо. Розуміння цих термінів і концепцій дозволить ефективно аналізувати та управляти соціальними аспектами доходів населення.

3.3. Методичний підхід до аналізу доходів населення в умовах високого рівня тінізації економіки

У контексті високого рівня тінізації економіки традиційні методичні підходи до характеристики доходів населення втрачають свою ефективність через складнощі у отриманні своєчасної, повної та достовірної інформації щодо структури та джерел доходів. **Один з ключових методичних підходів**, який може вирішити цю проблему, – це **декомпозиція нерівності** та аналіз доходів на рівні не лише населення загалом, але і домогосподарств, як більш надійних статистичних одиниць, менш схильних до заниження доходів у цілях ухилення від оподаткування.

Цей метод визначається двома підходами: **родинним**, який включає оцінку доходів домогосподарств та їхню диференціацію, і **особистісним**, коли аналізуються доходи окремих громадян.

Важливо зазначити, що в умовах приховування доходів від оподаткування об'єктивність та повнота даних про доходи населення значно знижуються. Тому актуальними стають **вибіркові обстеження умов життя домогосподарств**, які впроваджені з урахуванням міжнародних стандартів і відповідають сучасній соціально-демографічній ситуації в країні.

Аналіз доходів населення здійснюється через **якісну оцінку** та **кількісний аналіз**. **Якісна оцінка** полягає в формуванні висновків на основі аналізу показників рівня та структури середньодушових

доходів, а також підходить до середнього доходу та порівняння з ним. **Кількісна оцінка** використовує ряд показників для оцінки диференціації та концентрації доходів населення, щоб визначити ступінь нерівномірності розподілу доходів та їхню концентрацію в верхніх верствах населення.

Важливим кроком у аналізі доходів населення є **декомпозиція нерівності**. Система показників, для проведення декомпозиції нерівності доходів узагальнена на рисунку 3.1.

Рис. 3.1. Методичні підходи до аналізу доходів населення

Цей підхід дозволяє детально розглянути складові структури доходів та визначити, наскільки вони сприяють загальній нерівності.

Декомпозиція за групами населення включає в себе аналіз нерівності серед різних соціальних та демографічних груп населення. Вона дає можливість виявити, які саме групи мають найвищий рівень доходів і в яких групах найвища нерівність.

Декомпозиція за джерелами доходів дозволяє розглянути, які саме джерела доходів (наприклад, оплата праці, дивіденди, соціальні виплати) сприяють формуванню загальної нерівності. Цей аналіз розкриває, як різні джерела доходів впливають на розподіл доходів серед населення.

Оцінка розподілу за регіонами також є важливою складовою аналізу доходів. Вона дозволяє визначити, чи існують значущі регіональні відмінності в рівнях доходів населення, і виявити фактори, що впливають на ці різниці.

Кількісна оцінка диференціації та концентрації доходів базується на порівнянні розподілу кількості населення і розподілу обсягу доходів. Вона використовує різні показники, такі як питома вага населення у різних інтервалах доходів, для визначення ступеня нерівномірності та концентрації доходів.

Середні доходи є іншим важливим аспектом аналізу. **Середній дохід** відображає типове значення доходу в сукупності і дозволяє визначити, які частини населення мають середні доходи, а які - вищі або нижчі. **Відхилення від середнього доходу** вказує на рівень розмаїтості в доходах серед населення.

До основних кількісних показників оцінки відноситься **розподіл населення за рівнем середньодушових доходів**, який відображає питому вагу або відсоток населення в заданих інтервалах доходів та дозволяє розрахувати рівень модальних, медіанних та середніх доходів.

Середньодушовий грошовий дохід визначається як відношення грошових доходів, отриманих середньою особою протягом місяця, до середнього розміру домогосподарства. Цей показник є важливим для визначення статусу малозабезпечених осіб, а також для аналізу динаміки рівня доходів і порівняння між регіонами.

Мода відображає найчастіше зустрічаний рівень доходу в сукупності, вказуючи на основний тренд у розподілі доходів.

Медіана показує значення доходу, яке поділяє групу осіб на дві рівні частини, і вона не залежить від крайніх значень доходів, що робить її більш стійкою до великих варіацій.

Розподіл загального обсягу грошових доходів за різними групами населення відображає, скільки процентів загального доходу припадає на кожну з груп. Цей показник можна відобразити за допомогою **кривої Лоренца**, яка вказує, яка частина населення отримує яку частину доходу.

Коефіцієнти концентрації доходів, такі як **індекс Джині** і **коефіцієнт Герфіндаля-Гіршмана**, допомагають визначити ступінь нерівномірності розподілу доходів. Чим більше ці коефіцієнти, тим вища нерівність в суспільстві.

Коефіцієнти диференціації доходів оцінюють різницю між середньодушовими грошовими доходами останньої і першої груп населення. **Децильний коефіцієнт диференціації** визначає, у скільки разів доходи 10% найзабезпеченіших перевищують доходи 10% найзаможніших.

Важливо враховувати, що аналіз доходів може проводитися на рівні домогосподарств та на рівні окремих осіб. Доходи домогосподарств вимірюються грошовими і сукупними доходами та сукупними ресурсами. Цей аналіз дозволяє докладно вивчати розподіл доходів серед різних соціальних груп населення.

Отже, аналіз доходів населення включає в себе різноманітні підходи і показники, які дозволяють розглянути розподіл доходів з різних точок зору. Це важливий інструмент для визначення нерівності та структури доходів в суспільстві і може служити основою для розробки економічних та соціальних політик з метою зменшення нерівності і підвищення добробуту громадян.

3.4. Методика оцінки диференціації доходів населення в Україні: Зміна підходів та методичних принципів

Починаючи з 2007 року в Україні відбулась зміна у підходах до оцінки диференціації доходів населення за рівнем їх матеріальної забезпеченості. Офіційна статистика перейшла від використання показників грошових та сукупних витрат, які були актуальні у період

з 1999 по 2006 роки, до використання показників грошових та загальних доходів. Ця зміна відображає реальні зміни у структурі доходів населення та їх споживних можливостях.

Підстави для зміни методики: Зміна методики обумовлена зростанням рівня доходів населення над рівнем сукупних витрат починаючи з 2004 року у деяких регіонах та з 2006 року практично у всіх регіонах України. Ця динаміка говорить про необхідність оновлення підходів до аналізу доходів населення.

Мета застосування нової методики: Застосування показників грошових та загальних доходів надає можливість більш точно відображати реальний стан добробуту населення, що важливо для прийняття рішень на державному рівні та розробки соціальних програм.

Застосування цієї методики дозволяє **об'єктивно оцінити рівень, динаміку, концентрацію і диференціацію доходів населення** відповідно до реальних умов в країні. **Ефективність запропонованої методики** ґрунтується на дотриманні ряду методичних принципів:

1. **Науковість:** Важливо, щоб усі розрахунки були науково обґрунтованими, відображаючи достовірні факти, явища та процеси і відповідали сутності об'єктивних економічних законів.
2. **Адекватність:** Результати розрахунків повинні відповідати сучасній ситуації в країні.
3. **Гнучкість:** Методика повинна здати змінюватися і коригуватися відповідно до об'єктивних економічних, політичних та соціальних умов.
4. **Системність:** Використання системи якісних та кількісних показників дозволяє отримати достовірні результати та визначити взаємозв'язок між різними видами доходів і джерелами їх формування.

5. **Комплексність:** Аналіз охоплює якісні та кількісні показники, що дозволяє провести різнобічне дослідження доходів населення та їх формування.

6. **Коректність:** Аналіз базується на максимально об'єктивній статистичній інформації.

Дотримання цих принципів дозволяє **системно оцінити доходи населення** та враховувати їх багатоаспектність. Важливо також використовувати **алгоритм аналізу із використанням достовірних статистичних даних** для отримання об'єктивних результатів.

Питання для перевірки знань

1. Які основні методи державного регулювання доходів населення зазначені в тексті?

2. Вкажіть різницю між поняттями «межа малозабезпеченості» і «прожитковий мінімум».

3. Розкрийте два основних підходи до визначення розміру мінімальної заробітної плати, зазначені в тексті.

4. Порівняйте підходи до визначення мінімальної заробітної плати в Україні з практикою країн Європейського союзу.

5. Охарактеризуйте, чому важливо відмовитися від орієнтації на прожитковий мінімум у визначенні розміру мінімальної заробітної плати, згідно з текстом.

6. Які основні підходи до оцінки бідності розглядається у тексті?

7. Зазначте, як визначається бідність в методиці комплексної оцінки бідності?

8. Вкажіть два підходи до розподілу доходів населення, що використовуються для аналізу.

9. Розкрийте, які фактори можуть призвести до зростання диференціації доходів населення за словами автора.

10. Порівняйте абсолютний та відносний критерії оцінки бідності за їхніми основними принципами.

11. Які основні показники використовуються для аналізу розподілу доходів населення?
12. Зазначте, що відображає показник моди в аналізі доходів.
13. Вкажіть, яку інформацію надає коефіцієнт Джині.
14. Розкрийте суть декількох підходів до аналізу доходів населення.
15. Порівняйте середньодушовий грошовий дохід і медіану в якості показників розподілу доходів.
16. Які основні категорії використовуються при оцінці диференціації доходів населення за рівнем надходження?
17. Зазначте, які методичні принципи дотримані при аналізі доходів населення.
18. Вкажіть, які зміни в методиці аналізу доходів населення стали актуальними починаючи з 2007 року в Україні.
19. Розкрийте, чому важливо використовувати науково обґрунтовані розрахунки при аналізі доходів населення.
20. Порівняйте підходи до визначення доходів населення до 2007 року і після цього року в контексті їхньої точності та адекватності.

Тестові завдання:

1. Яка із наведених категорій не є методом державного регулювання доходів населення, зазначеним в тексті?

- a) Встановлення мінімальних соціальних стандартів і гарантій
- b) Визначення порядку оподаткування доходів
- c) Визначення розміру мінімальної пенсії
- d) Здійснення бюджетного регулювання соціальної сфери

Правильна відповідь: c)

2. Що означає поняття «прожитковий мінімум» в контексті тексту?

- a) Мінімальна заробітна плата для працездатних осіб
  - b) Величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини
  - c) Сукупний дохід, який забезпечує споживання товарів і послуг на мінімальному рівні
  - d) Сума грошей, яку громадянин може отримати від держави
- Правильна відповідь: b)

3. *Які два основних підходи до визначення розміру мінімальної заробітної плати охарактеризовано в тексті?*

- a) Розрахунок «споживчого кошика» і визначення через середній дохід
  - b) Встановлення тарифів на товари і послуги та заробітної плати
  - c) Визначення заробітної плати на підставі віку працівника і стажу
  - d) Визначення заробітної плати на основі груп соціальних потреб
- Правильна відповідь: a)

4. *Які країни Європейського союзу вказані в тексті як приклади для порівняння рівня мінімальної заробітної плати?*

- a) Японія, США, Франція
  - b) Нідерланди, Україна, Франція
  - c) Японія, Нідерланди, США
  - d) Франція, Україна, Японія
- Правильна відповідь: c)

5. *Згідно з текстом, чому важливо відмовитися від орієнтації на прожитковий мінімум у визначенні розміру мінімальної заробітної плати?*

- a) Прожитковий мінімум не враховує інфляцію
- b) Прожитковий мінімум не враховує різницю у вартості життя в різних регіонах

с) Прожитковий мінімум не враховує рівень доходів інших сімейних членів

д) Прожитковий мінімум завжди відповідає потребам населення

Правильна відповідь: б)

6. Який підхід до оцінки бідності ґрунтується на порівнянні доходів і витрат індивідів з певною абсолютною величиною?

а) Аналіз структури витрат.

б) Самоідентифікація.

с) Порівняння доходів.

д) Виявлення депривації.

Відповідь: с) Порівняння доходів.

7. Що визначає бідність за методикою комплексної оцінки бідності?

а) Неможливість підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству.

б) Відсутність основних потреб.

с) Низький рівень заробітку.

д) Відсутність власності на житло.

Відповідь: а) Неможливість підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству.

8. Яке поняття характеризує структуру доходів населення?

а) Абсолютний критерій бідності.

б) Відносний критерій бідності.

с) Родинний розподіл доходів.

д) Функціональний розподіл доходів.

Відповідь: д) Функціональний розподіл доходів.

9. Що може бути результатом зростання диференціації доходів населення?

- a) Збагачення всього населення.
- b) Зубожіння всього населення.
- c) Підвищення рівня бідності.
- d) Розширення соціальних стандартів.

Відповідь: b) Зубожіння всього населення.

10. Що характеризує абсолютний критерій оцінки бідності?

- a) Відсутність основних потреб.
- b) Споживання нижче рівня фактичного прожиткового мінімуму.
- c) Рівень доходу в порівнянні з медіанним рівнем.
- d) Особисте сприйняття майнового положення.

Відповідь: b) Споживання нижче рівня фактичного прожиткового мінімуму.

11. Що відображає показник моди в аналізі доходів?

- a) Медіана
- б) Найчастіше зустрічаний рівень доходу
- в) Індекс Джині
- г) Середній дохід

Правильна відповідь: б) Найчастіше зустрічаний рівень доходу

12. Які два підходи до аналізу розподілу доходів є найпоширенішими?

- a) Диференціація та концентрація
- б) Мода та медіана
- в) Середній дохід та середньодушовий дохід
- г) Декомпозиція за групами населення та декомпозиція за джерелами доходів

Правильна відповідь: г) Декомпозиція за групами населення та декомпозиція за джерелами доходів

13. Якість нерівності в розподілі доходів виражає показник:

- а) Мода
- б) Медіана
- в) Індекс Джині
- г) Середній дохід

Правильна відповідь: в) Індекс Джині

14. Як можна використовувати середньодушовий грошовий дохід в аналізі доходів населення?

- а) Для визначення найменш забезпечених осіб
- б) Для проведення міжрегіональних порівнянь
- в) Для оцінки нерівномірності розподілу доходів
- г) Для визначення статусу малозабезпечених домогосподарств

Правильна відповідь: б) Для проведення міжрегіональних порівнянь

15. Що відображає коефіцієнт Джині?

- а) Співвідношення доходів двох крайніх децильних груп
- б) Нерівність розподілу доходів між різними верствами населення
- в) Середній дохід в сукупності населення
- г) Найчастіше зустрічаний рівень доходу

Правильна відповідь: а) Співвідношення доходів двох крайніх децильних груп

16. Які основні категорії використовуються при оцінці диференціації доходів населення за рівнем надходження?

- а) Грошові та сукупні витрати.
- б) Грошові та загальні доходи.
- в) Зарплата та пенсія.
- г) Витрати на освіту та медицину.

Правильна відповідь: б) Грошові та загальні доходи.

17. За якими методичними принципами проводиться аналіз доходів населення?

- а) Точність та гнучкість.

- b) Случайність та статичність.
- c) Колір та форма.
- d) Тривалість та спектр.

Правильна відповідь: а) Точність та гнучкість.

18. Які зміни в методиці аналізу доходів населення стали актуальними починаючи з 2007 року в Україні?

- a) Використання показників грошових та загальних доходів.
- b) Застосування показників сукупних витрат.
- c) Введення податкових обов'язків.
- d) Зменшення кількості статистичних даних.

Правильна відповідь: а) Використання показників грошових та загальних доходів.

19. Чому важливо використовувати науково обґрунтовані розрахунки при аналізі доходів населення?

- a) Для створення складних формул.
- b) Для отримання точних та достовірних результатів.
- c) Для скорочення обсягу роботи.
- d) Для забезпечення рівних умов для всіх населення.

Правильна відповідь: b) Для отримання точних та достовірних результатів.

20. Порівняйте підходи до визначення доходів населення до 2007 року і після цього року в контексті їхньої точності та адекватності.

- a) Перед 2007 роком були точніші підходи.
- b) Після 2007 року точність і адекватність підходів покращилися.
- c) Не відомо, які підходи були кращими.
- d) Підходи до 2007 року і після є однаково точними і адекватними.

Правильна відповідь: b) Після 2007 року точність і адекватність підходів покращилися.

Задачі

Задача 1: Укажіть розмір мінімальної заробітної плати в країні «А» за першим підходом до визначення, якщо середньодушовий сукупний дохід в цій країні становить 1000 одиниць, а мінімальний споживчий кошик, необхідний для забезпечення нормального функціонування організму людини, оцінюється в 300 одиниць. (Відповідь: 300 одиниць).

Задача 2: У місті А, яке має населення в 100 000 осіб, середній дохід становить 30 000 гривень, а медіанний дохід – 25 000 гривень. Розрахуйте коефіцієнт Джині для цього міста та охарактеризуйте рівень нерівності доходів в ньому.

Задача 3: У місті А при проведенні аналізу доходів населення було визначено, що середньодушовий грошовий дохід становить 5000 гривень, а медіана – 4500 гривень. Розрахуйте коефіцієнт диференціації доходів для цього міста.

Задача 4: У місті Х зарплата 50% населення становить 20 000 гривень на місяць, 30% населення отримують 15 000 гривень, а решта 20% отримують 10 000 гривень. Знайдіть середній рівень доходів населення в місті Х.

РОЗДІЛ 2
ОЦІНКА РІВНЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ
ТА ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ЇХ РЕГУЛЮВАННЯ
В УКРАЇНІ

ТЕМА 4.

АНАЛІЗ РІВНЯ ТА ДИНАМІКИ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ
ЯК ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ КРАЇНИ

- 4.1. Структура та механізм регулювання доходів населення в Україні
- 4.2. Оцінка міжрегіональної диференціації доходів населення
- 4.3. Оцінка диференціації доходів населення
- 4.4. Коефіцієнти концентрації доходів та оцінка ступеня нерівності

4.1. Структура та механізм регулювання доходів населення в Україні

На сучасному етапі одним із найбільш важливих завдань державної соціальної політики України є забезпечення неухильного та динамічного зростання реальних доходів усіх верств населення, подолання бідності та створення умов для формування середнього класу. Рівень добробуту її громадян є основним індикатором соціально-економічного розвитку будь-якої країни.

Механізм регулювання доходів в Україні не є достатньо ефективним, про що свідчить зниження реальних доходів населення, яке не вдалося ліквідувати і до теперішнього часу. За класифікацією Світового банку Україна належить до країн із середнім рівнем доходів населення [71].

Результатом соціально-економічної політики у сфері регулювання доходів є не лише їх обсяг, але і формування

оптимальної структури за джерелами надходжень. Категорія доходів населення відображає економічні зв'язки між членами суспільства з приводу споживання виробленого продукту за рахунок їхньої трудової активності, використання власності, яка перебуває в їхньому розпорядженні, та соціальних трансфертів, тому джерела доходів та їх структура є одним із критеріїв соціального розшарування суспільства.

На рівень добробуту населення чималий вплив має не лише обсяг, але й структура доходів. В Україні на сьогодні сформувалась структура доходів, що не є оптимальною. **Низька частка оплати праці у сукупних доходах та висока частка доходів із соціальних джерел (пенсій, допомоги, пільг тощо), свідчить про неефективний механізм регулювання доходів населення, низку цінність праці та утриманську позицію державної політики доходів, несприятливі умови розвитку підприємницької активності та нерозвиненість ринку капіталу (рис. 4.1).** Зазначене ще раз доводить критичний стан соціально-економічної ситуації в країні та поширеність бідності.

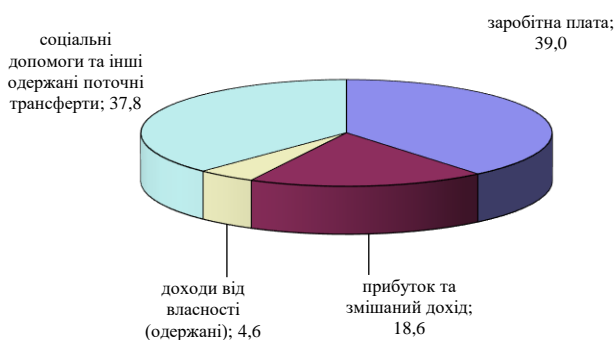

Рис. 4.1. Структура доходів населення в Україні у 2015 році, %

Основним структурним елементом доходів є заробітна плата, яка вважається головним засобом матеріальної мотивації і визначальним фактором матеріального добробуту населення. Частка заробітної плати у ВВП характеризує ступінь соціального розвитку економіки держави. Проте, на відміну від світових тенденцій, в Україні заробітна плата не виконує роль основного джерела забезпечення добробуту життя громадян, а її частка у структурі доходів значно менша необхідного рівня. Так, на заробітну плату в Україні припадає лише 39%, тоді як в більшості розвинутих країн світу не менше 60% формуються за рахунок трудових доходів. Така диспропорція обумовлена як низьким рівнем заробітних плат так і тим, що значна частина працюючих в Україні отримують свої доходи в тіньовому секторі економіки. За різними оцінками 30-50% вітчизняної економіки знаходиться в тіні.

Друге місце у структурі доходів належить соціальній допомозі і трансфертам, до складу яких зараховують усі види пенсій; стипендії; всі види отримуваної населенням допомоги із фондів соціального страхування; компенсаційні виплати і пільги; благодійну допомогу.

Висока роль соціальних виплат, притаманна структурі доходів населення України, пов'язана зі значною кількістю осіб похилого віку, основним джерелом доходів яких є пенсія, а також свідчить про скорочення зайнятості, зростання частки соціально незахищених та про недоліки у системі соціального захисту, неефективне розпорядження бюджетними коштами. Така ситуація свідчить про те, що більше третини населення живе на утриманні в держави, тоді як в розвинутих державах регулюючі зусилля уряду спрямовані на підвищення стимулюючої ролі заробітних плат та забезпечення високого рівня зайнятості.

Негативною рисою структури доходів є незначна частка доходів від власності, що є наслідком нерозвиненості вітчизняного фондового ринку та проблем на ринку нерухомості.

Зовсім протилежною є ситуація, наприклад, у США. Так, за останні три десятиріччя заробітна плата в сумі особистих доходів населення становила 60-70%, доходи від підприємництва – 5-8%, доходи від власності – 13-19%, соціальні трансфертні платежі – 10-16%. У цьому контексті Сполучені Штати Америки є добрим прикладом ефективного механізму регулювання доходів та структури доходної бази населення.

У США велика увага приділяється розвитку ринкової економіки, підтримці підприємництва і створенню робочих місць. Це призводить до високої частки заробітної плати у загальній структурі доходів, а також до зростання доходів від власності. Ринкова конкуренція сприяє підвищенню заробітних плат та створенню умов для зростання доходів населення.

Система соціального захисту в США також допомагає гарантувати рівні можливості громадянам та зменшує ризик бідності. Соціальні трансфертні платежі відіграють важливу роль у підтримці осіб з низькими доходами та інших соціально незахищених груп населення.

Ця структура доходів у США свідчить про більш високий рівень розвитку економіки та соціального захисту порівняно з Україною. Висока частка заробітної плати і доходів від власності сприяє підвищенню добробуту населення та розширенню середнього класу.

Отже, структура доходів населення України характеризується негативною диспропорцією, що вказує на неефективний механізм державного регулювання доходів, скорочення зайнятості, зростання частки соціально незахищених.

У реаліях сучасної України спостерігається досить динамічний ріст складових доходу населення. З погляду чисел і статистики, ця тенденція може створювати враження про покращення життєвого рівня громадян. Однак варто приділити увагу деталям та глибоким аспектам цього питання. Існує декілька основних категорій, які відображають недоліки в аналізі матеріального добробуту населення. У цьому контексті варто

розглянути питання мінімальної заробітної плати та її відношення до прожиткового мінімуму, а також індекс споживчих цін.

Мінімальна заробітна плата: Це мінімальний законом встановлений розмір оплати праці за годину чи місяць, який має забезпечити працівникові можливість забезпечити базові потреби себе та своєї родини.

Прожитковий мінімум: Це мінімальна сума, необхідна для забезпечення життєвих потреб однієї особи або родини на місяць, включаючи харчування, житло, одяг, медичну допомогу та інші необхідні витрати.

Індекс споживчих цін: Цей показник відображає зміни у вартості корзини товарів і послуг, які споживачі покупують, і використовується для вимірювання інфляції.

У розвинених країнах, мінімальна заробітна плата зазвичай значно вища за прожитковий мінімум, забезпечуючи людям більш високий рівень життя. Також, індекси споживчих цін контролюються більш ефективно, і розрізнення в доходах між різними групами населення менше виражене.

Позитивну динаміку у номінальних доходах споживачів частково негативно впливає високий рівень та постійне зростання індексу споживчих цін. Такі дії призводять до зменшення купівельної спроможності громадян і ускладнюють їхню фінансову ситуацію.

Однією з ключових складових соціальних стандартів оплати праці в Україні є мінімальна заробітна плата. У розвинених країнах цей показник вищий, принаймні, удвічі-тричі, ніж розмір прожиткового мінімуму. На жаль, в Україні довгий час держава не забезпечувала належних соціальних стандартів оплати праці. Ситуація була настільки критичною, що розмір мінімальної зарплати залишався нижчим за розмір прожиткового мінімуму, як це відображено в таблиці 4.1.

**Абсолютні та відносні показники
мінімальних та середніх доходів населення**

Станом на поч. року	Абсолютні показники, грн					Відносні показники				
	Прожитковий мінімум	Мінімальна заробітна плата	Мінімальна пенсія	Середня заробітна плата	Середня пенсія	Перевищення (відставання)			Співвідношенн я	
						Мін ЗП над прожитковим мін. %	Мін пенсії над мін ЗП, %	Мін. пенсії над прожитковим мін. %	Середньої та мін. ЗП	Середньої та мін. пенсії
2000 р.	270,1	90	24,9	230	69,3	-66,68	-72,33	-90,78	2,56	2,78
2005 р.	423	262	332	806	323,8	-38,06	26,72	-21,51	3,08	0,98
2010 р.	825	869	502,98	2239	1039,6	5,33	-42,12	-39,03	2,58	2,07
2015 р.	1176	1218	949	4195	1573	3,57	-22,09	-19,30	3,44	1,66
2016 р.	1330	1378	1074	5183	1690,3	3,61	-22,06	-19,25	3,76	1,57
2017 р.	1544	3200	1247	5770	-	107,25	-61,03	-19,24	1,80	-

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

* Без частини зони проведення антитерористичної операції.

* Складено на основі даних Державної служби статистики України

Україна має певний потенціал для покращення соціальних стандартів оплати праці. Проте, для досягнення цього потрібно провести реформи у таких сферах, як підвищення мінімальної заробітної плати, зменшення інфляції, поліпшення доступу до освіти та медичної допомоги:

- 1. Підвищення мінімальної заробітної плати:** Важливо підняти мінімальну заробітну плату до рівня, який забезпечує можливість гідного і комфортного життя для робітників.
- 2. Контроль інфляції:** Для збереження купівельної спроможності населення необхідно здійснювати ефективний контроль над інфляцією, наприклад, через грошову політику.
- 3. Збільшення доступу до освіти і медичної допомоги:** Забезпечення доступу до освіти і медичної допомоги допоможе підвищити

кваліфікацію робітників і покращити їхнє здоров'я, що вплине на їхні можливості заробляти більше.

4. **Система соціальних пільг:** Важливо розробити систему соціальних пільг для груп населення з низькими доходами, щоб забезпечити їхню соціальну підтримку.
5. **Сприяння розвитку малих і середніх підприємств:** Заохочення розвитку малих і середніх підприємств може створити нові робочі місця і збільшити доходи населення.

Загальна мета має бути створення умов для підвищення рівня життя всього населення та зменшення рівня бідності в Україні.

У структурі доходів населення України виділяються дві основні категорії: заробітна плата та соціальні допомоги та інші трансферти. Однак, друга з них, яка є найважливішою для найменш забезпечених громадян, залишається на низькому рівні через недостатньо високий розмір мінімальної пенсії.

Середні показники, такі як середній рівень заробітних, краще відображають рівень життя населення. За світовими стандартами, для нормального відтворення робочої сили, середня заробітна плата повинна перевищувати прожитковий мінімум та мінімальну заробітну плату в 2-3 рази. В Україні це співвідношення зберігалось до 2015-2016 років, але щодо пенсій, рівень не піднімався так суттєво.

Інфляція особливо впливає на найменш забезпечений населення, якого в Україні надзвичайно багато. Номінальні показники не завжди відображають реальний рівень добробуту, тому використовується фактичний розмір прожиткового мінімуму.

За аналізом видно, що рівень доходів населення залишається низьким, навіть якщо враховувати позитивні зрушення в показниках заробітної плати та прожиткового мінімуму. Розмір прожиткового мінімуму насправді значно вищий, ніж офіційно встановлений, але мінімальна заробітна плата не дотримується цього співвідношення.

Важливою подією було збільшення мінімальної заробітної плати в 2017 році, але проблеми низької оплати праці та недооцінення праці

залишаються актуальними. Для зростання доходів населення потрібно економічне зростання та підвищення продуктивності праці.

Зростання доходів населення може стати стимулом для економіки, але важливо, щоб зростання попиту було підтримано збільшенням виробництва та продуктивності праці. Реальний прожитковий мінімум виявляється вищим, ніж офіційно встановлений, і це підкреслює необхідність додаткових заходів для покращення рівня життя найменш забезпечених громадян.

Однією із **основних** проблем, які потребують уваги, є підвищення розміру **мінімальної пенсії**. Це може бути досягнуто шляхом перегляду соціальних програм та збільшення фінансування. Також, важливо проводити системні реформи, спрямовані на підвищення **заробітної плати** та створення сприятливого клімату для приваблення інвестицій та розвитку бізнесу.

Для забезпечення стабільного **економічного росту** необхідно працювати над розвитком галузей, що забезпечують високу додану вартість, а також підвищувати **продуктивність праці**. Це може бути досягнуто за допомогою інноваційних технологій та підвищення якості освіти та підготовки робочої сили.

Один із можливих способів підвищення доходів населення - це стимулювання **підприємництва** та розвиток **малих і середніх підприємств**. Це може сприяти створенню нових робочих місць та підвищенню заробітної плати.

Крім того, важливо здійснювати **соціальну політику**, яка спрямована на підтримку найменш забезпечених громадян. Це може включати в себе програми соціальних допомог та інші трансферти, які допоможуть покращити їхній матеріальний стан.

Зростання доходів населення є важливим чинником для **економічного зростання** і покращення якості життя громадян. Тому важливо продовжувати працювати над підвищенням доходів та створенням сприятливих умов для економічного розвитку країни.

4.2. Оцінка міжрегіональної диференціації доходів населення

Важливу проблему представляє собою значна міжрегіональна диференціація населення за рівнем доходів, що обумовлено комплексом чинників, таких як соціально-економічний розвиток регіону, стан внутрішнього регіонального ринку праці, розвиток ринкової інфраструктури, галузева орієнтація регіону та інші. Для оцінки диференціації населення за доходами у регіональному розрізі, можна використовувати середню заробітну плату в області порівняно зі середнім показником по країні.

Оцінити диференціацію населення за доходами в регіональному розрізі можна порівнюючи середню заробітну плату в області з середнім показником по країні:

$$I_i = \frac{\overline{ЗП}_i^P}{ЗП^K} * 100 \quad (4.1)$$

Де $\overline{ЗП}_i^P$ – середня заробітна плата в і-му регіоні, грн;
 $\overline{ЗП}^K$ – середня заробітна плата в цілому по країні, грн;

$$\overline{I}_i = \frac{\sum_{j=1}^n I_{ij}}{n} * 100 \quad (4.2)$$

n – кількість років у досліджуваному періоді.

Для подальшого аналізу диференціації населення за доходами у регіональному розрізі пропонується шкала розподілу регіонів України за розрахованим показником, яка наведена у таблиці 4.2.

Шкала диференціації регіонів за рівнем
середніх заробітних плат

Межі середнього показника заробітних плат	Рівень заробітних плат
100<	Вище середнього
90< <100	Середній
80< <90	Нижче середнього
70< <80	Низький

Оцінка рівня добробуту населення на підставі виключно абсолютних значень та середніх доходів ускладнена, оскільки ці показники не враховують реального розподілу доходу серед різних соціальних груп населення. У той час як метою державного регулювання доходів є не лише збільшення їх загальної суми, але і зменшення нерівності у їх розподілі. Управління країною повинно втілювати розумну та обдуману політику регулювання доходів населення, ретельно використовуючи наявні інструменти. Рівень доходів населення нерівномірно розподіляється між різними групами населення. Збільшення рівня диференціації доходів населення, як правило, супроводжується збагаченням невеликої кількості осіб та погіршенням становища інших членів населення і є наслідком суттєвих економічних перетворень в країні, недосконалості законодавства, наявності сірої економіки і подібних чинників. Тому, для подальшого розкриття особливостей формування та визначення ефективності регулювання доходів населення в Україні, необхідно провести оцінку рівня диференціації.

Оцінювати рівень добробуту населення лише за абсолютними величинами та показниками середніх доходів досить важко, оскільки вони не відображають фактичного розподілу доходу між різними верствами населення. Тоді як метою державного регулювання доходів є не лише збільшення їх абсолютної кількості, але і згладжування нерівності у їх розподілі. Керівництво країни повинно проводити

розумну та виважену політику регулювання доходів населення, вдало використовуючи наявні у нього інструменти. Доходи населення розподіляються за групами населення нерівномірно. Зростання диференціації доходів населення, як правило, супроводжується збагаченням невеликої кількості людей та зубожінням решти населення та є наслідком значних економічних перетворень в країні, недосконалості законодавчої сфери, існування тіньової економіки та інших факторів. Тому подальше дослідження вимагає оцінки диференціації населення за доходами.

Диференціація доходів населення в регіональному контексті відображає не лише розриви в економічному становищі різних територій, але і може вказувати на соціальні та економічні виклики, перед якими стоїть країна. Один з ключових аспектів - це зростання нерівності у розподілі доходів.

За зростанням диференціації доходів часто стоїть збільшення високих доходів обмеженою групою населення, тоді як інші залишаються позаду. Це може призвести до виникнення соціальної напруги та нерівності у доступі до основних послуг і можливостей.

Однак для ефективного управління цією ситуацією потрібно провести більш глибокий аналіз причин диференціації, враховуючи особливості кожного регіону та сфери економіки. Дієва політика регулювання доходів населення повинна враховувати не лише збільшення абсолютної кількості доходів, але й сприяти рівномірному розподілу їх серед населення.

У важких економічних умовах із збільшенням диференціації доходів розумне та балансоване регулювання може стати ключовим інструментом для забезпечення стабільності та рівності в країні. Для цього важливо аналізувати динаміку та особливості розподілу доходів та вчасно коригувати політику відповідно до потреб і можливостей різних регіонів та груп населення.

4.3. Оцінка диференціації доходів населення

Диференціація населення за класами, відносно отриманих ними доходів, є на сьогодні суттєвою проблемою для України. Ця проблема має двосторонній характер. З одного боку, за неофіційними даними, підтвердженими емпіричними дослідженнями та оцінками міжнародних організацій, в Україні існує значний рівень диференціації доходів. Разом з тим, офіційна статистика України не завжди відображає реальну ситуацію та нерідко надає завищені показники.

Для більш об'єктивної оцінки нерівності в доходах населення важливо досліджувати розподіл доходів на рівні домогосподарств. **Домогосподарство** визначається як група осіб, які проживають разом і забезпечують себе всім необхідним, ведучи спільне господарство та спільно витрачаючи кошти.

Основні поняття і класифікація диференціації населення за доходами:

1. *Групування населення за рівнем доходів:* Цей підхід передбачає поділ населення на групи в залежності від рівня їхніх доходів, що може включати категорії низьких, середніх і високих доходів.
2. *Диференціація населення на рівні домогосподарств:* В цьому випадку аналіз проводиться на рівні сімейних груп, де домогосподарства об'єднуються в залежності від їхньої матеріальної забезпеченості і споживницьких можливостей.
3. *Середні доходи:* Середній рівень доходів вказує на те, яку суму доходів середньому громадянину отримує за місяць і є одним з найголовніших показників.

Деякі недоліки в офіційній статистиці включають відсутність верхньої межі доходів та відсутність загальної суми отриманих доходів. Це ускладнює оцінку рівня нерівності в доходах. Важливо також враховувати, що деякі групи домогосподарств можуть бути непропорційно представленими у статистиці.

Таким чином, для більш повної оцінки добробуту населення, необхідно порівнювати статистичні дані з середніми показниками.

Наприклад, у 2015 році близько 60,6% населення України отримувало доходи, менші за середній рівень грошових доходів на душу населення в країні.

Для більш точної оцінки економічної нерівності, можна використовувати розрахунки на основі **кумулятивної частки населення та домогосподарств за рівнем доходів**. Однак важливо зауважити, що використання середини інтервалу як оцінки середньої величини є наближеною, і розподіл окремих значень може бути нерівномірним. Тому для більш точних результатів слід враховувати інші показники, такі як центр розподілу та найбільш часто зустрічаються доходи.

Відповідні розрахунки за даними ряду розподілу населення були проведені за формулою [96]:

$$f_x = f_{i-1} + f_i * \frac{x - x_0}{x_1 - x_0}; \quad (4.3)$$

де f_x – кумулятивна частка населення, доходи яких не перевищують середніх доходів, рівних X ,

i – інтервал за доходами, де міститься X ;

f_{i-1} – кумулятивна частка домогосподарств, яка відповідає інтервалу, що передує i -му;

f_i – частка домогосподарств, що відповідає i -му інтервалу;

x_0, x_1 – відповідно нижня та верхня межі інтервалу, де міститься X .

Середня величина, обчислена за даними інтервального ряду розподілу, є наближеною, оскільки використання середини інтервалу як варіанту ґрунтується на припущенні, що окремі значення ознаки в межах усіх інтервалів розподіляються рівномірно. Насправді розподіл окремих значень ознаки в межах інтервалів є здебільшого нерівномірним, внаслідок чого середина інтервалу відхилятиметься від дійсної середньої для інтервалу. Тому, в умовах невизначеності

верхньої межі останнього інтервалу для визначення економічної нерівності обчислення середньої величини має бути доповнено показниками центру розподілу та розрахунком доходів, які найбільш часто зустрічалися серед населення.

Отже, для більш точного розуміння нерівності в доходах важливо враховувати різні показники та методи:

1. **Середня величина і її обмеження:** Середня величина, обчислена за інтервальним розподілом, не є точною через припущення, що всі значення рівномірно розподілені в межах інтервалів. Тому потрібно враховувати цю нерівномірність і користуватися показниками центру розподілу та частотами найпоширеніших доходів.
2. **Мода і медіана:** Моду та медіану можна використовувати для визначення особливостей в структурі доходів населення. Мода показує найпоширеніший дохід на одну особу за місяць, а медіана вказує на середнє значення доходів у вибірці, коли дані ранжовані за зростанням.

Обчислення моди та медіани дадуть змогу виявити деякі особливості структури середньодушових доходів населення.

Мода – показник, який вказує на найбільш поширену суму доходів на одну особу за місяць. Розрахунок даного показника здійснюється за формулою:

$$M_o = x_0 + h \frac{f_2 - f_1}{(f_2 - f_1) + (f_2 - f_3)} \quad (4.4)$$

де x_0 – початок модального інтервалу;

h – величина інтервалу;

f_2 – частка, що відповідає модальному інтервалу;

f_1 – предмодальна частка;

f_3 – післямодальна частка.

За модальний інтервал приймаємо 1560-1920 грн, оскільки саме до цієї групи належить найбільша частка населення.

Медіанний рівень доходів у розрахунку на одну умовну особу – рівень доходів, який знаходиться в середині варіаційного ряду населення, ранжованого за зростанням середньодушових еквівалентних показників доходів [149, с. 367]. Медіана ділить вибірку на дві частини: половина варіант менше медіани, половина – більше. Медіана служить гарною характеристикою при нерівномірному розподілі даних.

Медіанним називається перший інтервал, накопичена частота S якого перевищує половину загальної суми.

$$Me = x_0 + \frac{h}{f_{me}} \left(\frac{\sum f_i}{2} - S_{me-1} \right) \quad (4.5)$$

Розбіжності в рівні життя окремих верств населення висвітлюються як у групуваннях домогосподарств за рівнем середньодушових показників матеріальної забезпеченості, так і за децильними (10%-ми) групами населення [149, с. 29]. Для визначення нерівності у розподілі доходів найчастіше використовують децилі – групування населення у 10 групах по 10% населення і квінтилі – 5 груп по 20% населення.

3. **Децилі та квінтилі:** Для вивчення нерівності у доходах часто використовують групування населення в 10% або 20% групи за рівнем доходів.
4. **Децильний коефіцієнт диференціації:** Цей коефіцієнт визначається як співвідношення між найвищим і найнижчим доходами серед 10% найбагатших і найбідніших. Аналогічно розраховуються квінтильні і кватильні коефіцієнти для інших груп.
5. **Загальні доходи населення:** Загальні доходи включають грошові та натуральні надходження від оплати праці, підприємницької діяльності, володіння власністю, пенсій, соціальних допомог, та інше.

Загальні доходи – це сума грошових і натуральних (у грошовій оцінці) надходжень, одержаних членами домогосподарства у вигляді оплати праці (за винятком прибуткового податку й обов'язкових відрахувань), доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості, доходів від власності у вигляді відсотків, дивідендів, продажу акцій та інших цінних паперів, надходжень від продажу нерухомості, особистого і домашнього майна, худоби, продукції особистого підсобного господарства та продуктів, отриманих у порядку самозаготівель, пенсій, стипендій, соціальних допомог, пільг і субсидій, грошових допомог від родичів та інших осіб, а також вартості спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства (за винятком поточних витрат на її виробництво) у порядку самозаготівель, вартості подарованих родичами та іншими особами продуктів харчування та інших грошових і негрошових доходів.

Загальні доходи населення окрім грошових включають також доходи отримані від підсобних домашніх господарств. За розвинутої економіки грошові доходи є основною складовою загальних ресурсів, однак за складних економічних умов та низького рівня добробуту значення підсобних домашніх господарств зростає.

Важливо зауважити, що в Україні спостерігається зміщення доходів у бік найбагатших, і відсутність чіткої середньодохідної групи.

За допомогою цих показників та методів можна більш докладно дослідити нерівність та диференціацію доходів в різних верствах населення та визначити їхні причини. Оцінка диференціації доходів є важливою для розробки політик, спрямованих на зменшення нерівності та підвищення соціальної справедливості в суспільстві.

4.4. Коефіцієнти концентрації доходів та оцінка ступеня нерівності

Нерівність доходів є загальним явищем у всіх країнах, незалежно від рівня їх економічного стану. Тому однією з основних функцій держави є забезпечення ефективного регулювання для справедливого перерозподілу доходів населення. Особливо важливим це стає в періоди кризи та після неї.

Оцінка ефективності системи регулювання доходів населення може бути проведена шляхом аналізу розподілу доходів та їх концентрації. Для визначення рівня концентрації використовуються різні показники, зокрема коефіцієнт Герфіндаля-Гіршмана, який відображає, як доходи розподіляються між різними групами населення.

Коефіцієнт Герфіндаля-Гіршмана використовується для оцінки ступеня концентрації доходів між різними групами населення та визначення рівня їх диференціації. Він розраховується як сума квадратів часток доходів різних груп населення:

$$\text{HHI} = S^2_1 + S^2_2 + \dots + S^2_n; \text{HHI} = \sum_{i=1}^n S_i^2 \quad (2.6)$$

де S_i – частка доходів i -ї групи населення; n – кількість груп населення (10 за децильним розподілом або 5 за квінтільним розподілом).

Крім того, для аналізу нерівності доходів часто використовується коефіцієнт Джині (коефіцієнт нерівності розподілу доходів серед населення або концентрації доходів, індекс Джині). Він базується на кривій Лоренца, яка відображає розподіл доходів за квінтільними групами.

Коефіцієнт Джині є популярним інструментом для аналізу нерівності у розподілі доходів серед населення, або концентрації доходів. Цей індекс використовується для визначення того, наскільки доходи різняться між різними групами громадян.

Суть коефіцієнта Джині полягає в ідеї, що існують дві

екстремальні ситуації у розподілі доходів: егалітарний (рівний) і антиегалітарний (нерівний). Перший випадок вказує на повну рівність, коли доходи рівномірно розподілені між всіма. Другий випадок вказує на абсолютну нерівність, коли всі доходи належать лише одній особі.

Для розрахунку коефіцієнта Джині використовується графічне представлення, яке називається кривою Лоренца. Ця крива показує, як накопичуються (кумуляуються) доходи серед різних груп населення за квінтільним розподілом.

Отже, за допомогою коефіцієнта Джині можна оцінювати ступінь різниці між фактичним розподілом доходів серед різних груп населення та визначати, наскільки цей розподіл є рівномірним. Індекс Джині має значення від 0 (повна рівність) до 1 (повна нерівність), де більше значення вказує на більшу нерівність у розподілі доходів.

Індекс Джині розраховується за наступною формулою:

$$G = 1 - 2 \sum_{i=1} X_i cum Y_i + \sum_{i=1} X_i Y_i \quad (4.7)$$

де X_i – частка населення i -тої групи в загальній чисельності населення;

Y_i – частка доходів i -тої групи населення;

$cum Y_i$ – кумулятивна частка доходів;

n – число груп населення.

Значення індексу Джині може коливатися від 0 до 1, де 0 вказує на повну рівність доходів у всіх групах населення, а 1 вказує на повну нерівність, коли весь дохід належить одній особі.

Загалом, чим рівномірніший розподіл доходів, тим ближчий до "0" індекс Джині, і навпаки – чим вища нерівність, тим вище цей індекс.

Розрахунок індексу Джині базується на **наданій Державним комітетом статистики інформації** про розподіл доходів серед населення. Проте ці дані мають свої недоліки, оскільки останній інтервал доходів не є визначеним точно, і неможливо точно визначити максимальний рівень доходів. Крім того, статистика не надає

інформацію про загальний обсяг доходів населення або домогосподарств за певний період.

З цієї причини пропонується використовувати **середній рівень доходів на одне домогосподарство або на одну особу** для визначення загальних доходів та сумарного обсягу доходів найбагатших громадян.

Значення індексу Джині може **коливатися від 0 до 1**. Чим вище цей індекс, наближаючись до одиниці, тим більше доходи концентруються в руках обмеженої кількості груп населення.

Розрив у доходах між різними групами громадян найменше помітний в **скандинавських країнах**, де індекс Джині становить приблизно 0,27, наприклад, у **Швеції**. У країнах з **найвищою нерівністю**, таких як **Південно-Африканська Республіка** та **Республіка Сейшельські острови**, цей показник досягає близько 0,63.

У **Європейському Союзі** серед 28 країн найнижчий індекс Джині в 2014 році мав **Словенія (0,25)**, а **найвищий - Латвія (0,36)**.

У сучасній Україні відзначається цікавий феномен: офіційна статистика свідчить про помірний рівень нерівності, але суспільство та експерти вважають, що різниця між соціальними групами є значною. За даними Держкомстату, індекс Джині для грошових доходів становить **0,243**, а для загальних доходів - **0,227**.

Встановлення оптимального рівня диференціації є завданням складним. Однак, за нашою думкою, коли індекс Джині перевищує **0,3**, розподіл доходів вже вважається **дуже нерівномірним**, що може призвести до напруження в суспільстві.

Обмежена об'єктивність офіційної статистики і результати розрахунків індексу Джині за доходами населення можуть пояснюватися бажанням ухилятися від оподаткування та недостатньою відкритістю груп з високими доходами у відношенні до своїх фінансових даних. Тому більш об'єктивним є аналіз розрізненості доходів населення на основі інформації про доходи домогосподарств.

Аналіз індексу Джині за загальними доходами домогосподарств

показує значну різницю у доходах різних груп населення, що, на нашу думку, **відображає реальну ситуацію в Україні більш точно**. Загальні доходи враховують не лише грошові доходи, а також накопичений капітал і не грошові доходи, що є важливим фактором підвищення рівня життя.

Коефіцієнт концентрації Лоренца - це числовий показник, який використовується для вимірювання ступеня нерівномірності розподілу доходів в суспільстві. Його розраховують на основі розрізненості між частками населення та відповідними частками грошових доходів.

Формула розрахунку коефіцієнта Лоренца виглядає так:

$$L = \frac{\sum |X_i - Y_i|}{2} \quad (4.8)$$

де X_i – частка населення, що належить до i -ї соціальної групи у загальній чисельності населення;

Y_i – частка доходів, зосереджених у i -й соціальній групі населення.

Значення цього коефіцієнта може змінюватися від 0 (що вказує на **рівномірний розподіл**) до 1 (що свідчить про **абсолютну концентрацію доходів**).

Наочно ступінь нерівномірності розподілу доходів у суспільстві можна спостерігати за допомогою кривої Лоренца.

Крива Лоренца є графічним відображенням розподілу доходів між населенням та відображає співвідношення часток доходів та часток отримувачів цих доходів. У випадку абсолютно рівномірного розподілу вона буде прямою лінією бісектриси, а у разі абсолютної нерівності - вертикальною прямою лінією.

Зазначені дві крайності - абсолютно рівномірний та абсолютно нерівномірний розподіл - є абстрактними моделями. У реальному житті ступінь нерівномірності розподілу доходів визначається формою кривої Лоренца. Чим віддаленіше ця крива від бісектриси, тим більше нерівномірність у розподілі доходів.

Загалом, існує кілька показників концентрації, які дозволяють

оцінити ступінь диференціації населення за рівнем доходів та ступінь концентрації доходів в різних соціальних групах. Аналіз цих показників може бути корисним для визначення ефективності системи регулювання доходів населення. Результати розрахунків свідчать про зростання бідності та нерівномірності доходів серед населення України, що вимагає вжиття дієвих заходів для підвищення рівня життя і подальшого соціально-економічного розвитку країни.

Серед різних показників концентрації, таких як коефіцієнт Джині, децильний і коефіцієнт фондів, найпоширенішими є ті, що надають інформацію про рівень різниці в доходах між різними групами населення і ступінь зосередженості доходів у цих групах. Використання інших показників, таких як квінтільний, квартильний, Герфіндаля-Гіршмана, Лоренца і інші, допомагає додатково проаналізувати та підтвердити результати проведених розрахунків і сформовані на їх основі висновки щодо ефективності системи регулювання доходів населення. У комплексі запропонована методика може бути використана для проведення моніторингу рівня та якості життя населення, що є важливим для формування та розподілу доходів населення в рамках державної політики.

Питання для перевірки знань

1. Які основні завдання державної соціальної політики в Україні на сучасному етапі?
2. В чому полягає негативна диспропорція структури доходів населення в Україні?
3. Охарактеризуйте вплив системи соціального захисту на структуру доходів населення України.
4. Вкажіть, які методи аналізу статистики доходів населення використовуються в Україні та як вони впливають на сприйняття стану матеріального добробуту.
5. Порівняйте розмір мінімальної заробітної плати в Україні з розміром прожиткового мінімуму.

6. Які основні чинники обумовлюють міжрегіональну диференціацію доходів в країнах Центральної та Східної Європи?

7. Зазначте формулу для розрахунку рівня диференціації доходів населення за допомогою середньої заробітної плати в регіоні порівняно зі середнім показником по країні.

8. Вкажіть, чому важливо розглядати не лише абсолютні значення доходів, але й їх розподіл серед різних верств населення.

9. Порівняйте роль державного регулювання доходів у згладжуванні нерівності та збільшенні абсолютної кількості доходів населення.

10. Охарактеризуйте можливі наслідки зростання диференціації доходів населення для суспільства та економіки країни.

11. Які основні методи вимірювання нерівності в розподілі доходів населення існують?

12. Зазначте показники, які використовуються для розрахунку середньодушових доходів населення.

13. Вкажіть основні складові загальних доходів населення, які враховуються в аналізі економічної нерівності.

14. Порівняйте розподіл доходів за децильними та квінтільними групами населення. Як вони відрізняються?

15. Охарактеризуйте значення коефіцієнта Джині. Як він вимірює ступінь нерівності в розподілі доходів?

16. Які основні показники використовуються для вимірювання нерівності розподілу доходів у суспільстві?

17. Зазначте, яким чином розраховується коефіцієнт Джині та яке його значення може вказувати на велику нерівність в доходах.

18. Вкажіть, які інші показники концентрації доходів використовуються крім коефіцієнта Джині.

19. Розкрийте, що відображає крива Лоренца та які дві крайності розподілу доходів вона може представляти.

20. Порівняйте поняття "абсолютно рівномірний розподіл" та "абсолютно нерівномірний розподіл" доходів у суспільстві.

Тестові завдання

1. *Які доходи вказують на низький рівень заробітної плати та трудової активності в Україні, згідно з текстом?*

- a) Доходи від власності
- b) Доходи від підприємництва
- c) Соціальні трансферти
- d) Доходи від нерухомості

Правильна відповідь: c) Соціальні трансферти

2. *Які основні фактори призводять до неефективності механізму регулювання доходів населення в Україні, згідно з текстом?*

- a) Велика кількість підприємницької активності
- b) Розвинений ринок капіталу
- c) Низький рівень заробітних плат
- d) Тіньова економіка

Правильна відповідь: d) Тіньова економіка

3. *Які індекси використовуються для оцінки інфляції?*

- a) Індекс цін на пальне.
- b) Індекс споживчих цін.
- c) Індекс зарплати.
- d) Індекс валютного курсу.

Правильна відповідь: b) Індекс споживчих цін.

4. *Яка роль мінімальної заробітної плати в регулюванні оплати праці?*

- a) Вона визначає максимальний розмір оплати праці.
- b) Вона використовується для регулювання цін на продукти.
- c) Вона гарантує мінімальний рівень доходу працівників.
- d) Вона встановлюється державними банками.

Правильна відповідь: c) Вона гарантує мінімальний рівень доходу працівників.

5. *Які методи аналізу статистики доходів населення використовуються в Україні?*

- a) Середні значення доходів у різних групах населення.
- b) Медіана доходів населення.
- c) Загальна сума доходів у країні.
- d) Всі вищевказані методи.

Правильна відповідь: а) Середні значення доходів у різних групах населення.

6. *Що враховується при оцінці диференціації доходів населення в регіональному контексті?*

- a) Тільки абсолютні значення доходів.
- б) Тільки середні доходи в країні.
- в) Розподіл доходів між різними верствами населення.
- г) Рівень безробіття.

Відповідь: в) Розподіл доходів між різними верствами населення.

7. *Які можливі наслідки зростання диференціації доходів населення можуть виникнути внаслідок значних економічних перетворень в країні?*

- a) Зменшення бюджетного дефіциту.
- б) Збільшення соціальної стабільності.
- в) Збагачення невеликої кількості осіб та зубожіння інших.
- г) Зменшення діяльності тіньової економіки.

Відповідь: в) Збагачення невеликої кількості осіб та зубожіння інших.

8. *Яку роль відіграє державне регулювання доходів населення у згладжуванні нерівності?*

- a) Збільшення абсолютної кількості доходів населення.
- б) Збільшення податкових ставок.

- в) Зменшення впливу ринкових сил на розподіл доходів.
- г) Збільшення обсягу державних інвестицій.

Відповідь: в) Зменшення впливу ринкових сил на розподіл доходів.

9. *Що визначає межу бідності в країнах Центральної та Східної Європи за стандартами ООН?*

- а) Рівень безробіття
- б) Середньодобовий дохід
- с) Кількість дітей у сім'ї
- д) Кількість виїздів за кордон

Правильна відповідь: б) Середньодобовий дохід

10. *Які фактори обумовлюють міжрегіональну диференціацію населення за рівнем доходів?*

- а) Раса та етнічна приналежність
- б) Стан внутрішнього регіонального ринку праці
- с) Рівень освіти населення
- д) Вартість нафти і газу

Правильна відповідь: б) Стан внутрішнього регіонального ринку праці

11. Яка формула використовується для оцінки диференціації населення за доходами в регіональному розрізі?

- a) $E=mc^2$
- b) $F=ma$
- c) $W_i / W_{\text{країни}}$
- d) $A+B=C$

Правильна відповідь: c) $W_i / W_{\text{країни}}$

12. Який показник визначає найбільш поширену суму доходів на одну особу за місяць?

- a) Середня величина
- b) Медіана
- c) Мода
- d) Децильний коефіцієнт

Правильна відповідь: c) Мода

13. За якою формулою розраховується децильний коефіцієнт диференціації доходів?

- a) $(\text{Максимальний дохід} - \text{Мінімальний дохід}) / \text{Середній дохід}$
- b) $(\text{Дохід 1-ї децилі} - \text{Дохід 9-ї децилі}) / \text{Дохід 5-ї децилі}$
- c) $(\text{Дохід 1-ї децилі} - \text{Дохід 10-ї децилі}) / \text{Середній дохід}$
- d) $(\text{Дохід 1-ї децилі} - \text{Дохід 10-ї децилі}) / \text{Дохід 5-ї децилі}$

Правильна відповідь: c) $(\text{Дохід 1-ї децилі} - \text{Дохід 10-ї децилі}) / \text{Середній дохід}$

14. Які основні складові загальних доходів населення?

- a) Грошові доходи, натуральні доходи, допомоги від держави
- b) Зарплата, податки, пенсії
- c) Відсотки, дивіденди, акції
- d) Витрати на освіту, медицину, житло

Правильна відповідь: a) Грошові доходи, натуральні доходи, допомоги від держави

15. Які групи населення використовуються при розрахунку децильних коефіцієнтів диференціації доходів?

- a) 3 групи
- b) 5 груп
- c) 7 груп
- d) 10 груп

Правильна відповідь: d) 10 груп

16. Як вимірюється ступінь нерівності в розподілі доходів за допомогою коефіцієнта Джині?

- a) Відсотково
- b) За формулою Джині
- c) За кількісними показниками
- d) За медіаною

Правильна відповідь: b) За формулою Джині

17. Який показник найчастіше використовується для вимірювання нерівності доходів?

- a) Коефіцієнт Джині
- b) Середній дохід на душу населення
- c) Індекс Джині
- d) Рівень бідності

Правильна відповідь: a) Коефіцієнт Джині

18. Яке значення коефіцієнта Джині свідчить про високий рівень нерівності в розподілі доходів?

- a) 0
- b) 0,5
- c) 1
- d) 0,2

Правильна відповідь: c) 1

19. Який показник використовується для аналізу ступеня концентрації доходів в окремих групах населення?

- a) Децильний коефіцієнт
- b) Середній дохід
- c) Гінський індекс
- d) Індекс Джині

Правильна відповідь: a) Децильний коефіцієнт

20. Що відображає крива Лоренца?

- a) Розподіл доходів за квінтільними групами
- b) Співвідношення часток усіх доходів та отримувачів доходів
- c) Середній дохід населення
- d) Рівень бідності

Правильна відповідь: b) Співвідношення часток усіх доходів та отримувачів доходів

21. Що характеризує абсолютно рівномірний розподіл доходів за кривою Лоренца?

- a) Усі отримують однаковий дохід
- b) Усі отримують різні доходи
- c) Лінія абсолютної рівності
- d) Лінія абсолютної нерівності

Правильна відповідь: a) Усі отримують однаковий дохід

Задачі

Задача 1: Україна має населення у 40 мільйонів осіб, з яких 20% отримують пенсію, а середня пенсія становить 3000 гривень на місяць. Розрахуйте загальний обсяг соціальних трансфертів, які виділяються на виплату пенсій на місяць.

Задача 2: У Співдружності Безпеки та Співробітництва в Центральній Азії (СБССЦА) країни розглядають питання підвищення мінімальної заробітної плати. Поточний розмір мінімальної зарплати в Киргизстані становить 4500 сомів на місяць. В середньому

прожитковий мінімум в цій країні складає 5500 сомів на місяць. На скільки відсотків мінімальна заробітна плата менша за прожитковий мінімум?

Правильна відповідь: Мінімальна заробітна плата менша за прожитковий мінімум на 18,18%.

Задача 3: У регіоні "А" середня заробітна плата становить 5000 гривень, а в регіоні "Б" - 4500 гривень. За останній рік рівень інфляції в обох регіонах був однаковим і становив 5%. Розрахуйте, чи збільшилася чи зменшилася рівність в розподілі доходів між цими двома регіонами після року інфляції, враховуючи цей показник.

Задача 4: У селі "Зілля" проживають 100 домогосподарств. Доходи цих домогосподарств в гривнях за місяць складають:

30 домогосподарств з доходами від 1000 до 2000 гривень,

40 домогосподарств з доходами від 2000 до 3000 гривень,

20 домогосподарств з доходами від 3000 до 4000 гривень,

5 домогосподарств з доходами від 4000 до 5000 гривень,

Решта домогосподарств мають доходи понад 5000 гривень.

Розрахуйте децильний коефіцієнт диференціації доходів для цього села.

Задача 5: В країні "А" є три соціальні групи населення: низький клас, середній клас і високий клас. Розподіл доходів у кожній групі подано у відсотках:

Низький клас: 20% від загальних доходів

Середній клас: 40% від загальних доходів

Високий клас: 40% від загальних доходів

Обчисліть коефіцієнт Лоренца для країни "А" на основі наданих даних і вкажіть, чи вказує він на велику нерівність в розподілі доходів.

РОЗДІЛ 3.
НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ
СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ
ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ В УКРАЇНІ

ТЕМА 5.
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ
РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

- 5.1. Завдання державного регулювання доходів населення
- 5.2. Сучасні механізми регулювання доходів в Україні
- 5.3. Вдосконалення системи відрахувань з доходів населення
- 5.4. Реформація пенсійної системи як ключовий компонент трансформації регулювання доходів населення в Україні

5.1. Завдання державного регулювання доходів населення

Державне регулювання рівня доходів населення в Україні визначається передусім завданнями, спрямованими на вирішення ключових соціально-економічних проблем, що виникають у суспільстві. Ці завдання мають на меті покращення якості життя громадян та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни. Для більш детального розуміння цієї проблематики, важливо визначити основні терміни та категорії, пов'язані з державним регулюванням доходів населення.

1. **Соціально-економічні проблеми:** Ця категорія охоплює різні аспекти проблем, які виникають в суспільстві через нерівномірний розподіл доходів та низький життєвий рівень значної частини населення. Серед них можна виділити відсутність середнього класу, що є важливим елементом стабільного суспільства, низький рівень доходів, який ускладнює задоволення базових потреб громадян, поширеність бідності та значну різницю у розмірах оплати праці за різними видами економічної діяльності.
2. **Механізм державного впливу:** Ця категорія включає в себе різні інструменти та заходи, які використовуються державою для регулювання доходів населення. Сюди входять законодавчі акти,

програми соціальної підтримки, фіскальна політика, податкові ставки, мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія та інші інструменти.

3. **Підвищення життєвого рівня:** Головною метою державного регулювання доходів населення є підвищення життєвого рівня громадян. Це означає забезпечення доступу до достатніх ресурсів для задоволення основних потреб, включаючи харчування, освіту, охорону здоров'я та житло.
4. **Формування середнього класу:** Створення і розвиток середнього класу є важливим завданням, оскільки цей клас є стабільним стовпом суспільства та сприяє економічному зростанню та політичній стабільності.

У цьому контексті система удосконалення механізму державного регулювання доходів населення України стає ключовим інструментом для досягнення вищезазначених завдань та покращення якості життя громадян.

Сучасний механізм державного регулювання доходів населення України потребує *удосконалення* з метою забезпечення неухильного зростання реальних доходів населення за рахунок активізації усіх інструментів впливу держави на процеси формування і розподілу доходів і на цій основі забезпечення підвищення життєвого рівня та формування середнього класу. Система удосконалення механізму державного регулювання доходів населення України розкрита на рис. 5.1.

Удосконалення механізму державного регулювання доходів населення України передбачає розробку і реалізацію заходів, пов'язаних з якісними змінами інструментів щодо забезпечення основних соціальних стандартів і гарантій, визначення оптимального рівня оплати праці, формування обґрунтованого механізму оподаткування доходів населення. Вище зазначені заходи передбачають трансформацію системи регулювання доходів населення.

В основу концептуальних засад трансформації системи регулювання доходів населення покладено реалізацію механізму та застосування заходів, комплексна дія яких має синергетичний характер.

Рис. 5.1. Система удосконалення механізму державного регулювання доходів населення України

*Складено авторами.

Система удосконалення механізму державного регулювання доходів населення включає в себе комплекс заходів та інструментів, спрямованих на покращення механізму регулювання доходів населення. Ці заходи охоплюють різні аспекти, включаючи податкову політику, соціальні програми, пенсійну систему, мінімальну заробітну плату та інші фактори, які впливають на доходи громадян.

Трансформація системи регулювання доходів населення передбачає якісні зміни в підходах та методології регулювання. Вона спрямована на покращення розподілу доходів, зменшення рівня бідності, забезпечення справедливого розподілу соціальних стандартів та гарантій (рис. 5.2).

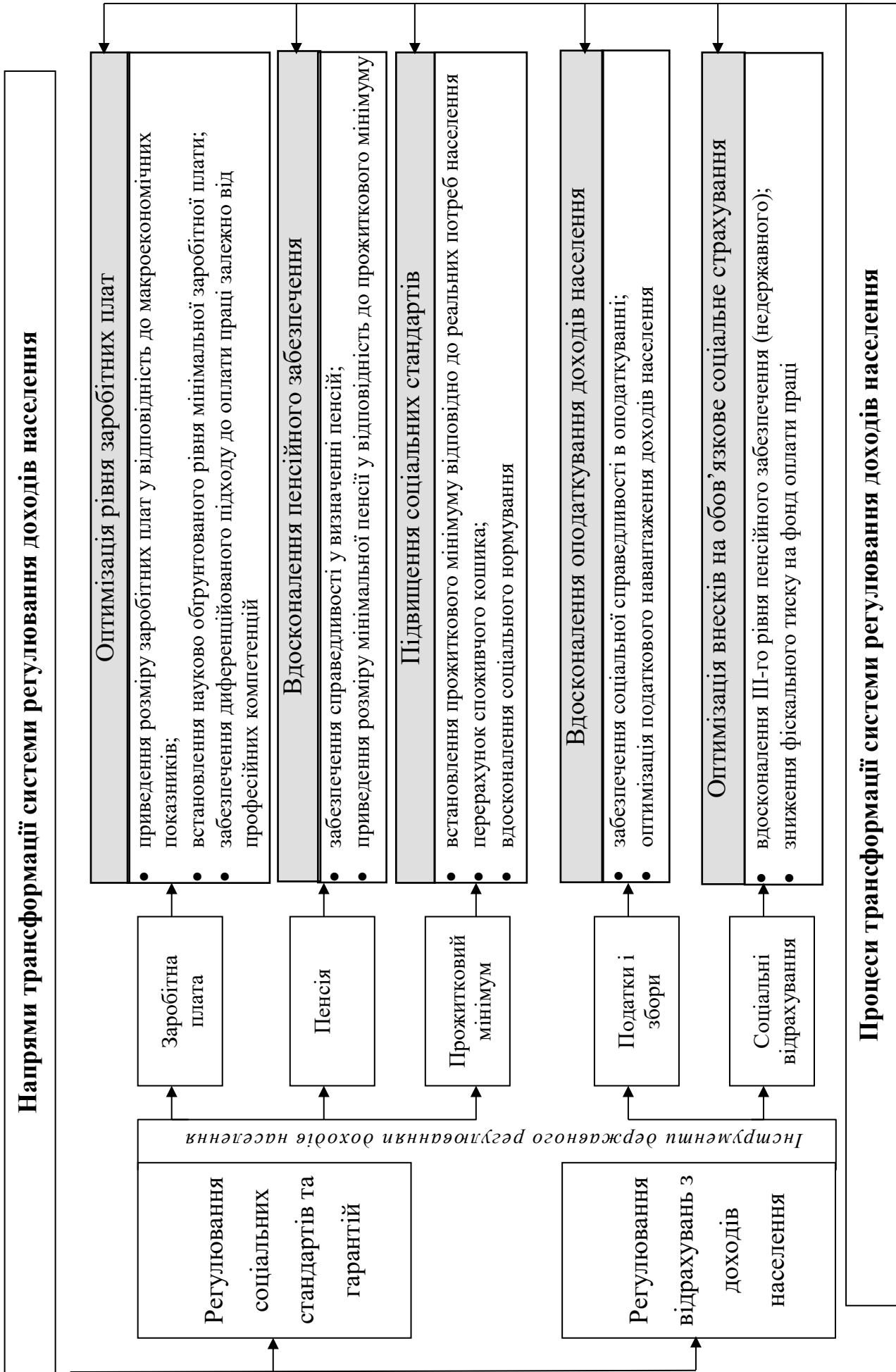

Рис. 5.2. Концепція трансформації регулювання доходів населення

*Складено авторами.

Важливим аспектом державного регулювання є врахування взаємовпливу різних інструментів. Зміни в одному аспекті, такому як податкова ставка, можуть мати далекосяжні наслідки для інших аспектів, наприклад, мінімальної заробітної плати. Врахування цього взаємовпливу є ключовим для досягнення балансу та ефективності регулювання. Цільові орієнтири трансформації системи регулювання доходів населення показані на рис. 5.3.

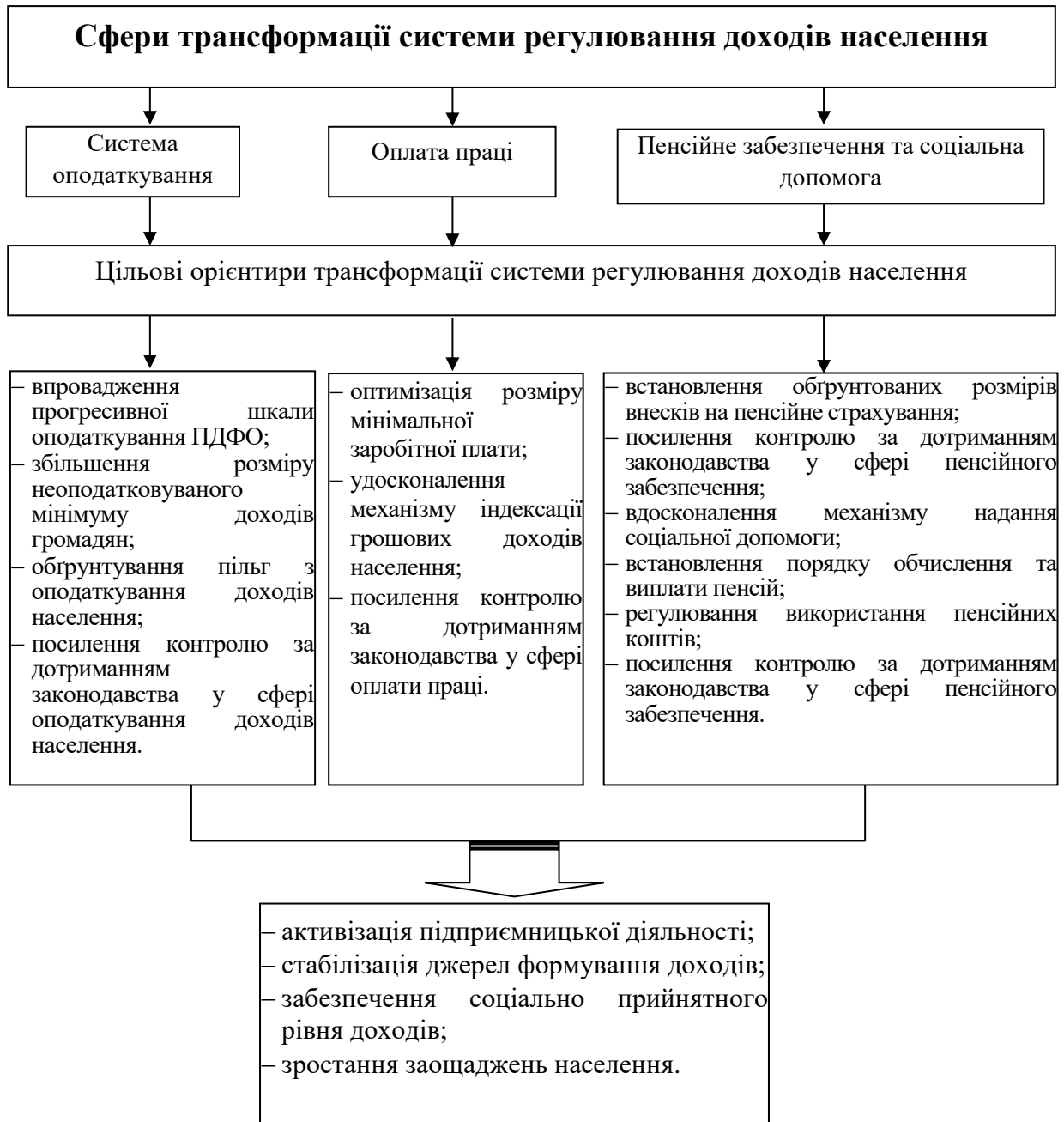

Рис. 5.3. Сфери та цільові орієнтири трансформації системи регулювання доходів населення

*Складено авторами.

Основним структурним елементами доходу, джерелом і визначальними факторами матеріального добробуту населення є *заробітна плата та соціальні допомоги й трансферти*. Слід зазначити, що в умовах українських реалій значна частка соціальних трансфертів у структурі доходів населення свідчить про неефективний перерозподіл коштів бюджету, недоліки системи соціального захисту населення та зростання чисельності безробітних і малозабезпечених.

Успішне державне регулювання доходів населення повинно мати конкретні цільові орієнтири. Ці цілі включають в себе покращення стандартів життя, зменшення бідності, створення умов для росту середнього класу та підвищення соціальної справедливості.

Загальний підхід до державного регулювання доходів населення в Україні передбачає систематичний та комплексний підхід до вирішення соціально-економічних проблем і забезпечення сталого розвитку країни. Використання різних інструментів та механізмів, а також врахування взаємовпливу між ними, дозволяє досягти більшої ефективності в досягненні поставлених цілей щодо доходів населення.

Окремою складовою структури доходів населення є прибутки та доходи від власності, величина яких значною мірою обумовлюється діючою в країні *податковою системою та відрахуваннями до фондів обов'язкового соціального страхування*. Податки та обов'язкові соціальні внески безпосередньо впливають на розмір доходів населення, зменшуючи їх та знижуючи купівельну спроможність населення. Несприятлива політику уряду щодо встановлення загального податкового навантаження, недосконалість податкового законодавства є причиною того, що велика частка прибутку від підприємницької діяльності залишається у тіні. За неефективної системи використання акумульованих таким чином коштів, що є характерним для нашої держави на сучасному етапі розвитку, негативно позначаються і на рівні добробуту населення.

Дослідивши структуру доходів населення та окресливши чинники формування їх обсягу можна дійти висновку, що регулювання доходів

населення держава може здійснювати двома шляхами – впливаючи на основні складові доходів або визначаючи обсяг витрат домогосподарств та населення. У практиці державного управління ці заходи втілюються відповідно через реалізацію політики доходів та політики витрат.

Зважаючи на основні складові доходів населення можна припустити, що *регулювання соціальних стандартів та гарантій*, як напрям трансформації системи регулювання доходів населення, реалізується у таких сферах, як:

- оплата праці, основним інструментом якої є встановлення мінімального рівня заробітної плати;
- соціальні трансферти, інструментом чого є регулювання розміру пенсій;
- мінімальні соціальні стандарти, а саме встановлення прожиткового мінімуму.

На сьогодні структура доходів населення України характеризується негативною диспропорцією, що вказує на неефективний механізм державного регулювання доходів населення, скорочення зайнятості, зростання частки соціально незахищених.

Регулювання виплат з доходу, у свою чергу, визначає розмір доходів населення, впливаючи на основні складові обов'язкових витрат – податків та соціальних відрахувань. Відповідно до чого необхідним напрямом трансформації системи регулювання доходів населення визначаємо регулювання відрахувань з доходів населення, що реалізується у таких сферах, як:

- податкова політика, інструментами у якій є встановлення відповідного рівня податкового навантаження, що прямо впливає на кінцеві розміри доходів отриманих населенням країни;
- політика соціальних відрахувань, вплив якої обумовлюється встановленим розміром та механізмом сплати внесків на обов'язкове соціальне страхування.

Таким чином, оцінити дії уряду щодо регулювання доходів населення можна також, аналізуючи зміну обсягів обов'язкових виплат із доходів, розмір яких становить різницю між отриманими та наявними доходами. За своїм визначенням, наявний дохід – це та частина доходу, яка залишається в розпорядженні суб'єктів приватної економіки після сплати податків. Наявні доходи населення – результат перерозподільних процесів. Вони являють собою суму первинних доходів і соціальних трансфертів, зменшену на величину обов'язкових платежів та зборів [7].

Оперуючи сумою обов'язкових платежів держава впливає на величину доходів населення. Таким чином, ефективно розроблена система оподаткування може стати активним інструментом політики регулювання доходів [152]. Завданням уряду при цьому є своєчасне і об'єктивне реагування на зміну економічної ситуації в країні коригуванням обсягу обов'язкових платежів задля пом'якшення впливу негативних чинників на добробут населення.

На сьогодні в Україні відсутній налагоджений механізм регулювання доходів, інструменти такого регулювання використовуються не ефективно та несвоєчасно. Наслідком чого є відсутність позитивних зрушень та погіршення соціально-економічного становища в країні, зниження рівня добробуту її населення.

Обґрунтування напрямів трансформації системи регулювання доходів населення в Україні потребує визначення тісноти зв'язку між доходами і окремими чинниками їх формування, що дозволить спрогнозувати результативність проведених заходів.

Сучасна теорія прийняття рішень спирається на математичні методи і моделі, які дозволяють аналізувати можливі заходи та дії задля знаходження оптимальних стратегій. До таких методів відноситься побудова моделей, що описують кореляційно-регресійні залежності результуючої змінної від незалежних факторів. Використання таких моделей при виборі заходів та обґрунтуванні подальших дій щодо регулювання доходів населення дозволить

передбачити можливий їх вплив на макроекономічну стабільність в державі та забезпечити оптимальні результати трансформації системи регулювання доходів населення.

Встановлення причинних залежностей між явищами, які зумовлені складним комплексом різних за характером і сутністю причин здійснюється за допомогою економіко-математичних методів, а саме – кореляційно-регресійного аналізу. Його використання дає можливість оцінити фактори впливу на результативну ознаку та кількісно визначити, як зі зміною значень факторної ознаки змінюється середнє значення результативної.

Основними інструментами системи державного регулювання доходів населення при реалізації запропонованих напрямів її трансформації визначено: встановлення рівня мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії, прожиткового мінімуму та регулювання рівня податкового навантаження та внесків на соціальне страхування.

5.2. Сучасні механізми регулювання доходів в Україні

Система доходів населення має кілька ключових складових, які визначають рівень матеріального добробуту громадян. Основними елементами цієї системи є заробітна плата та соціальні допомоги й трансферти. Важливим фактором є також оподаткування та обов'язкові соціальні внески, оскільки вони впливають на розмір доступних доходів населення.

Україна має проблеми у системі соціального захисту населення, які призводять до неефективного перерозподілу бюджетних коштів. Також існують недоліки в податковій системі, що призводять до того, що частина прибутку від підприємницької діяльності залишається в тіні. Недоцільне використання цих коштів негативно впливає на добробут населення.

Регулювання доходів населення може відбуватися двома шляхами: через вплив на складові доходів або через визначення витрат населення. Політика доходів і політика витрат - це дві основні галузі державного управління, що регулюють систему доходів населення.

Серед основних чинників регулювання доходів населення можна виділити оплату праці, регулювання розміру соціальних трансфертів і встановлення прожиткового мінімуму. Важливо враховувати, що структура доходів населення України характеризується негативною диспропорцією, що свідчить про неефективне регулювання і зростання числа соціально незахищених осіб.

Також важливим є регулювання відрахувань з доходів населення через податкову політику і політику соціальних внесків. Ефективна податкова система може впливати на розмір доходів населення, але вона повинна бути гнучкою і враховувати економічні зміни. На жаль, в Україні відсутній налагоджений механізм регулювання доходів, і інструменти такого регулювання використовуються не ефективно.

Аналіз зв'язків між доходами і факторами, які їх формують, може бути проведений за допомогою економіко-математичних методів, зокрема кореляційно-регресійного аналізу. Використання таких методів дозволить передбачити можливі наслідки регулювання доходів населення і забезпечити оптимальні результати.

Загалом, система регулювання доходів населення в Україні потребує перегляду і модернізації. Важливо забезпечити більш ефективне регулювання як складових доходів, так і відрахувань з доходів населення, щоб підвищити добробут громадян.

З метою вдосконалення системи регулювання доходів населення в Україні можна розглянути кілька конкретних заходів та напрямків:

1. Підвищення мінімальної заробітної плати та мінімальних пенсійних виплат: Збільшення цих показників дозволить

покращити матеріальний стан найбільш вразливих груп населення і зменшити соціальну нерівність.

2. Реформа податкової системи: Оптимізація податків та внесків, зменшення податкового навантаження на підприємства та приватних підприємців, а також впровадження прозорих правил оподаткування сприятиме збільшенню валового доходу населення.
3. Спрощення процедур отримання соціальних трансфертів: Зробити доступ до соціальних пільг більш прозорим та швидким для громадян сприяє зменшенню бар'єрів для отримання допомоги.
4. Розвиток програм активізації зайнятості: Заохочення активного пошуку роботи та професійного розвитку може допомогти знизити безробіття та збільшити доходи.
5. Моніторинг та аналіз даних: Важливо встановити систему збору та аналізу даних про доходи населення, щоб ефективно відстежувати зміни та реагувати на них.
6. Сприяння підприємництву та розвитку малих та середніх підприємств: Підтримка бізнесу сприяє створенню нових робочих місць і підвищенню рівня доходів населення.
7. Впровадження соціальних інвестиційних програм: Інвестиції в освіту, охорону здоров'я та житлово-комунальний сектор можуть покращити якість життя населення та забезпечити стабільні доходи.

8. Забезпечення фінансової стабільності та боротьба з корупцією: Ці заходи можуть сприяти збільшенню довіри до системи регулювання доходів і зменшенню надмірної нерівності.

Загальний успіх в удосконаленні системи регулювання доходів населення буде досягнутий завдяки комплексному підходу, спрямованому на збільшення доходів, покращення якості життя та зменшення соціальної нерівності в країні.

Отже, система регулювання доходів населення є важливим аспектом соціально-економічної політики країни. Її оптимізація та модернізація мають на меті підвищення рівня матеріального добробуту громадян, зменшення соціальних нерівностей та покращення якості життя. Для досягнення цих цілей необхідно вдосконалити структуру доходів, спростити податкову систему, підвищити рівень мінімальних соціальних стандартів та забезпечити ефективну систему підтримки малозабезпечених та безробітних. Реалізація цих заходів вимагає комплексного підходу, системного моніторингу та аналізу даних, а також публічної підтримки та участі громадян у процесі прийняття рішень. Тільки через спільні зусилля можна досягти покращення системи регулювання доходів населення та підвищити добробут українського населення.

5.3. Вдосконалення системи відрахувань з доходів населення

Проведення реформи системи оподаткування доходів населення в Україні передбачає перегляд та систематизацію підходів до регулювання цієї сфери. Однією з ключових аспектів є вдосконалення механізму обов'язкових відрахувань. Податки, як частка доходу, відіграють важливу роль у фінансовому забезпеченні бюджету і впливають на соціально-економічні процеси. У сучасній системі оподаткування України, однією з ключових складових, що впливає на розподіл фінансових ресурсів між державою і населенням, є податок з доходів фізичних осіб. Цей податок, наряду з іншими, має високу стабільність і ефективність у формуванні дохідної частини бюджету, одночасно впливаючи на рівень та розподіл доходів населення, функціонуючи як соціальний регулятор.

Система оподаткування доходів в Україні пройшла численні зміни і використовувала як прогресивну, так і пропорційну шкали оподаткування особистих доходів. Оподаткування доходів становить не тільки важливе джерело доходів для державного бюджету, але й

важливий фінансовий інструмент для регулювання соціально-економічних процесів, впливаючи на доходи платників, інвестиційну активність, процеси капіталоутворення, споживання та інші аспекти суспільного розвитку.

Досвід розвинених країн підтверджує, що податок на прибуток є ефективним інструментом перерозподілу в умовах розвинутої демократії, високого рівня життя та доходів населення. Тому в Україні необхідно вдосконалити систему оподаткування фізичних осіб з метою забезпечення соціальної справедливості.

Однією з ключових складових механізму оподаткування доходів фізичних осіб є податкова ставка, яка залежить від рівня доходу платника. Податок з доходів фізичних осіб є одним із стабільних та ефективних джерел доходів бюджету і займає друге місце в структурі податкових надходжень після ПДВ та акцизного податку.

Основною складовою ПДФО є оподаткування заробітної плати, яка становить більшість надходжень цього податку. Частина надходжень також формується через військовий збір, який був введений у 2014 році для надзвичайного наповнення бюджету. Крім того, значну частку складають надходження від оподаткування процентів.

Найбільший обсяг надходжень ПДФО до бюджету України становлять податки на доходи фізичних осіб, які сплачуються через податкових агентів зі заробітної плати.

Специфічним аспектом оподаткування заробітної плати є наявність податкових соціальних пільг, які зменшують об'єм оподаткування для осіб з низьким рівнем доходу.

На сьогоднішній день ставки податку на доходи фізичних осіб, в дії зараз, можна вважати фіскально спрямованими і не виконують соціально-регулюючої функції належним чином. Перехід до однакової ставки в 18% та оподаткування дивідендів за ставкою 5% призводить до ситуації, коли люди з низькими доходами, головним джерелом яких є зарплата, сплачують більше грошей відносно своїх витрат, порівняно

з багатшими верствами населення, що є суттєвою соціальною нерівністю.

Незважаючи на внесені зміни в законодавство, спостерігається тенденція до нерівномірного розподілу податкового навантаження між різними групами населення, що створює необхідність системної реформи системи оподаткування доходів фізичних осіб.

Для підвищення соціально-регулюючого впливу податку на доходи необхідно повернутися до прогресивної шкали оподаткування, що дозволить зменшити рівень нерівності в розподілі доходів між різними групами населення. Це є однією з основних соціальних проблем в Україні. У подальшому можна розглядати впровадження сімейного підходу до оподаткування доходів населення, що базується на домогосподарствах та враховує економічні та соціальні умови, а також вік кожного члена домогосподарства.

Запровадження цільових податкових пільг може бути більш ефективним заходом, ніж виплати соціальних трансфертів, оскільки вони спрямовані на стимулювання ефективної економічної діяльності громадян. Проте, ці зміни повинні бути ретельно взяті до уваги, враховуючи внутрішні особливості та економічні реалії України.

Перехід до родинного підходу до оподаткування є складним завданням і можливий на завершальних етапах реформи системи оподаткування доходів населення, оскільки він потребує значних змін у принципах та механізмах оподаткування.

5.4. Реформація пенсійної системи як ключовий компонент трансформації регулювання доходів населення в Україні

Один із інструментів регулювання доходів населення в Україні через обов'язкові відрахування в єдиний соціальний внесок (ЄСВ) до фондів державного соціального страхування. До 2016 року розмір цих відрахувань був досить високим і становив від 36,76% до 49,7% фонду оплати праці, залежно від класу професійного ризику. При цьому роботодавці також мусили вносити свої внески в розмірі 3,6%

до ЄСВ із заробітних плат своїх працівників. Такий високий рівень обов'язкових відрахувань створював значне фіскальне навантаження на підприємства та негативно впливав на розподіл доходів населення.

Система пенсійного забезпечення в Україні мала численні проблеми. Розмір пенсій був недостатнім для забезпечення гідного життя пенсіонерів. Значна кількість людей отримувала мінімальні пенсії, які не забезпечували нормальний рівень життя. Причинами цього були низький вік виходу на пенсію, старіння населення та велика кількість пенсіонерів. Більше того, вплив тіньової економіки призводив до зменшення доходів Пенсійного фонду.

У 2016 році уряд спробував вирішити ці проблеми шляхом зменшення ставки єдиного соціального внеску для роботодавців майже вдвічі, встановивши її на рівні 22%. Також було скасовано утримання єдиного внеску з заробітної плати працівників та інших доходів. Однак ці заходи не призвели до суттєвого поліпшення ситуації та навіть призвели до зменшення доходів Пенсійного фонду. Уряд довелося збільшити фінансову підтримку фонду з державного бюджету.

Важливою проблемою була відсутність залежності між сплаченими внесками і розміром пенсійного забезпечення, що не стимулювало роботодавців офіційно виплачувати заробітну плату та в повному обсязі сплачувати ЄСВ. Реформа системи оподаткування та соціального страхування потребує більшої взаємозалежності між внесками та розміром пенсій.

Для поліпшення ситуації, можна розглядати підвищення мінімальної заробітної плати до оптимального рівня, що відповідає економічним умовам України. Це збільшить надходження від ЄСВ, не суттєво позначаючись на реальних доходах населення. Також важливо зробити обов'язкові внески більш залежними від реального розміру заробітної плати працівників, що стимулюватиме роботодавців сплачувати внески відповідно до закону.

Посилення адміністрування доходів та боротьба з тіньовою економікою також є важливими кроками для покращення фінансової стійкості пенсійної системи. Це допоможе збільшити обсяги внесків, які надходять до Пенсійного фонду, і забезпечити більш справедливий розподіл соціальних виплат серед пенсіонерів.

Трансформація системи регулювання доходів населення в Україні включає в себе не лише оподаткування доходів громадян, але й реформу пенсійної системи. Ця система регулювання важлива для забезпечення фінансової стабільності та соціальної справедливості в суспільстві.

Згідно з зарубіжним досвідом, існують різні моделі пенсійного забезпечення, які можуть бути використані для поліпшення пенсійної системи в Україні. Наприклад, Швеція використовує індивідуальні пенсійні рахунки, що сприяє більшій пенсійній стійкості. Нідерланди поєднують індивідуальні та колективні пенсійні фонди, що надає більше гнучкості у виборі способу накопичення пенсійних активів.

Зарубіжний досвід у сфері пенсійного забезпечення може надавати цінний досвід і вказівки для реформування пенсійної системи в Україні. Низка країн має успішний досвід у побудові стійких та справедливих пенсійних систем. Ось деякі приклади зарубіжного досвіду:

- 1. Шведська модель:** Швеція має систему пенсійного забезпечення, яка базується на принципах прозорості та індивідуального обліку внесків громадян. Кожна особа має індивідуальний пенсійний рахунок, до якого зараховуються внески із заробітку. Це сприяє створенню пенсійного фонду, що підтримується фінансово, і забезпечує більшу пенсійну стійкість.
- 2. Нідерландська модель:** Нідерланди використовують змішану систему, де частина пенсійних внесків спрямовується до індивідуальних пенсійних рахунків, а частина - до колективних

пенсійних фондів. Ця система дозволяє комбінувати індивідуальність та ризикоробітництво з колективним управлінням активами.

3. **Новозеландська модель:** Нова Зеландія впровадила систему пенсійного забезпечення, в якій кожна особа може внести власні внески в Пенсійний фонд. Пенсійні виплати базуються на активі особистого рахунку. Ця система надає громадянам більший контроль над їхніми пенсійними активами.
4. **Австралійська модель:** Австралія має систему обов'язкового пенсійного накопичування, де роботодавці зобов'язані сплачувати внески в пенсійний фонд для своїх працівників. Громадяни також мають можливість внесків на власний рахунок. Ця система стимулює активне накопичення пенсійних активів.
5. **Канадська модель:** Канада має систему державної пенсії (Canada Pension Plan) та приватних пенсійних фондів. Це поєднання дозволяє гарантувати базовий рівень пенсійного забезпечення від держави і водночас надає можливість громадянам інвестувати в приватні пенсійні фонди для отримання додаткових пенсійних виплат.

Зарубіжний досвід свідчить про важливість розностороннього підходу до пенсійної реформи, з урахуванням індивідуальних потреб та економічних умов країни. Реформація пенсійної системи в Україні може включати в себе елементи зарубіжного досвіду, щоб забезпечити стійкість, справедливість і ефективність системи пенсійного забезпечення для громадян.

Зміни в системі пенсійного забезпечення можуть також впливати на оподаткування доходів громадян і рівень їхніх доходів. Наприклад, підвищення мінімальної заробітної плати, як запропоновано у тексті, може збільшити надходження від єдиного соціального внеску і водночас підвищити доходи населення.

Крім того, питання адміністрування та контролю над сплатою єдиного соціального внеску може вирішити проблему недостатності ресурсів у пенсійному фонді, як описано у тексті. Запозичення елементів зарубіжного досвіду може сприяти забезпеченню стабільності та справедливості в системі регулювання доходів населення в Україні, а також підтримувати ефективний розподіл фінансових ресурсів між державою та населенням.

Питання для перевірки знань

1. Які головні завдання державного регулювання доходів населення?
2. Зазначте основні соціально-економічні проблеми, які виникають через нерівномірний розподіл доходів в суспільстві.
3. Розкрийте основні компоненти системи удосконалення механізму державного регулювання доходів населення.
4. Порівняйте поняття "соціальні стандарти" та "соціальні гарантії" у контексті державного регулювання доходів населення.
5. Охарактеризуйте важливість створення та розвитку середнього класу для стабільного суспільства та економічного зростання.
6. Які основні структурні елементи доходу визначають матеріальний добробут населення?
7. Зазначте чинники, які можуть впливати на розмір доходів населення в Україні.
8. Вкажіть основні напрямки реформи системи регулювання доходів населення в Україні.
9. Порівняйте між собою концепції мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії в контексті політики доходів населення.
10. Охарактеризуйте вплив податкової політики на доходи населення та бюджетну систему країни.
11. Які аспекти системи оподаткування доходів населення в Україні потребують трансформації?

12. Зазначте головні проблеми, пов'язані з податком на доходи фізичних осіб в Україні.

13. Вкажіть ключові характеристики системи пенсійного забезпечення в Україні перед реформами.

14. Розкрийте, які зміни в системі оподаткування доходів фізичних осіб були внесені у 2016 році та який їх вплив на бюджет.

15. Порівняйте систему оподаткування доходів в Україні з досвідом розвинених країн щодо прогресивного оподаткування.

16. Охарактеризуйте вплив підвищення мінімальної заробітної плати на надходження від єдиного соціального внеску та доходи населення.

17. Які можливі моделі пенсійного забезпечення використовуються в зарубіжних країнах, які можна застосувати в Україні?

18. Зазначте причини недостатності ресурсів у пенсійному фонді України.

19. Вкажіть, які заходи можна вжити для підвищення взаємозалежності між сплатою внесків і розміром пенсійного забезпечення.

20. Розкрийте, чому важливо підтримувати стабільність та справедливість у системі регулювання доходів населення в Україні.

Тестові завдання

1. Яке завдання головне для державного регулювання доходів населення?

- a) Забезпечення високого прибутку бізнесу.
- b) Вирішення та запобігання соціально-економічним проблемам.
- c) Збільшення податкових виходів держави.
- d) Регулювання інвестиційного клімату.

Правильна відповідь: b) Вирішення та запобігання соціально-економічним проблемам.

2. *Що включає в себе система удосконалення механізму державного регулювання доходів населення?*

- a) Тільки податкові зміни.
- b) Комплекс заходів та інструментів.
- c) Лише мінімальна заробітна плата.
- d) Монетарна політика.

Правильна відповідь: b) Комплекс заходів та інструментів.

3. *Які аспекти охоплює поняття "соціально-економічні проблеми" у контексті доходів населення?*

- a) Тільки відсутність середнього класу.
- b) Зменшення бідності та нерівномірний розподіл доходів.
- c) Лише низький рівень освіти.
- d) Підвищення податкових навантажень.

Правильна відповідь: b) Зменшення бідності та нерівномірний розподіл доходів.

4. *Що означає трансформація системи регулювання доходів населення?*

- a) Збільшення граничних ставок податків.
- b) Якісні зміни в підходах та методології регулювання.
- c) Зменшення ролі держави у регулюванні.
- d) Лише розширення публічних витрат.

Правильна відповідь: b) Якісні зміни в підходах та методології регулювання.

5. *Яке з завдань державного регулювання доходів населення спрямоване на підвищення життєвого рівня громадян?*

- a) Збільшення оподаткування громадян.
- b) Створення умов для росту середнього класу.
- c) Зменшення доступу до освіти та охорони здоров'я.
- d) Закріплення нерівності в оплаті праці.

Правильна відповідь: б) Створення умов для росту середнього класу.

6. Що визначає негативну диспропорцію в структурі доходів населення?

- а) Збільшення рівня доходів населення.
- б) Зростання соціальних трансфертів.
- в) Неєфективний механізм державного регулювання доходів населення.
- г) Збільшення зайнятості.

Правильна відповідь: в) Неєфективний механізм державного регулювання доходів населення.

7. Яка складова структури доходів населення значною мірою обумовлена податковою системою?

- а) Заробітна плата.
- б) Соціальні трансферти.
- в) Прибутки від власності.
- г) Мінімальний рівень заробітної плати.

Правильна відповідь: в) Прибутки від власності.

8. Яке завдання уряду щодо регулювання доходів населення полягає в своєчасному реагуванні на зміну економічної ситуації?

- а) Встановлення мінімальної заробітної плати.
- б) Підвищення податкового навантаження.
- в) Коригування обсягу обов'язкових платежів.
- г) Зниження розміру пенсій.

Правильна відповідь: в) Коригування обсягу обов'язкових платежів.

9. Що включає в собі наявний дохід населення?

- а) Первинні доходи і соціальні трансферти.

- b) Заробітна плата і податки.
  - c) Споживчі витрати та інвестиції.
  - d) Внески на соціальне страхування та комунальні платежі.
- Правильна відповідь: a) Первинні доходи і соціальні трансферти.

10. Як може сприяти підтримка підприємництва регулюванню доходів населення?

- a) Зменшення кількості робочих місць.
- b) Зростання податкового навантаження на бізнес.
- c) Створення нових робочих місць та підвищення доходів населення.
- d) Зростання безробіття.

Правильна відповідь: c) Створення нових робочих місць та підвищення доходів населення.

11. Яка модель пенсійного забезпечення використовується в Україні перед реформами?

- a) Модель індивідуальних пенсійних рахунків.
- b) Модель колективних пенсійних фондів.
- c) Модель роздільного пенсійного забезпечення.
- d) Модель родинного пенсійного забезпечення.

Правильна відповідь: c) Модель роздільного пенсійного забезпечення.

12. Які аспекти системи оподаткування доходів громадян потребують трансформації в Україні?

- a) Всі аспекти оподаткування є задовільними.
- b) Необхідно підвищити ставку податку з прибутку.
- c) Потрібно полегшити оподаткування доходів фізичних осіб та реформувати пенсійну систему.
- d) Потрібно введення нових обов'язкових податків.

Правильна відповідь: с) Потрібно полегшити оподаткування доходів фізичних осіб та реформувати пенсійну систему.

13. Які зміни в системі оподаткування доходів фізичних осіб були внесені у 2016 році в Україні?

- a) Підвищено ставку податку на додану вартість.
- b) Знижено ставку податку на прибуток.
- c) Зменшено ставку єдиного соціального внеску для роботодавців та скасовано внесок працівників.
- d) Збільшено ставку податку на нерухомість.

Правильна відповідь: с) Зменшено ставку єдиного соціального внеску для роботодавців та скасовано внесок працівників.

14. Які аспекти зарубіжного досвіду можна застосувати в Україні для покращення пенсійної системи?

- a) Запровадження колективних пенсійних фондів.
- b) Збільшення віку виходу на пенсію.
- c) Зниження пенсійних виплат.
- d) Введення обов'язкового податку на нерухомість.

Правильна відповідь: а) Запровадження колективних пенсійних фондів.

15. Які наслідки призвело підвищення мінімальної заробітної плати в Україні?

- a) Збільшення надходжень до Пенсійного фонду і покращення пенсійного забезпечення.
- b) Зменшення кількості робочих місць та збільшення безробіття.
- c) Збільшення конкурентоспроможності українських підприємств на світовому ринку.
- d) Вплив на ціни на споживчі товари.

Правильна відповідь: b) Зменшення кількості робочих місць та збільшення безробіття.

Задачі

Задача 1: Укажіть, які зміни в оплаті праці можуть сприяти підвищенню рівня доходів населення. Розглянемо ситуацію, де мінімальна заробітна плата збільшується на 10%, а одночасно впроваджується податкова пільга для низькооплачуваних робочих місць у вигляді зниження податкового обов'язку на 15%. Обчисліть, наскільки зросте середній дохід працівників, які працюють за мінімальною заробітною платою, якщо їхні поточні доходи складають 2000 гривень на місяць.

Задача 2: Укажіть, яким чином зміна податкового навантаження може вплинути на валовий дохід громадян. Розгляньте такий приклад:

Податковий облік у країні "А" передбачає податок на доходи в розмірі 20% від валового доходу громадян. Податковий облік у країні "Б" передбачає податок на доходи в розмірі 10% від валового доходу громадян. Громадянин заробив \$50,000 у країні "А" і \$50,000 у країні "Б". Порівняйте чистий дохід громадянина у кожній країні після сплати податків і вкажіть, в якій країні він буде вищим.

Задача 3 (розрахунок оподаткування заробітної плати):

Працівник отримує щомісячну заробітну плату в розмірі 10,000 гривень. За поточний місяць він підлягає оподаткуванню за ставкою податку на доходи фізичних осіб 18%. Обчисліть суму податку, яку працівник повинен сплатити.

Задача 4 (пенсійне обчислення):

Петро має 40 років та працює на посаді інженера. Його середньомісячний дохід становить 12,000 гривень. Відповідно до пенсійних правил, він має право на пенсію у віці 60 років. Якщо середній розмір пенсії у віці 60 років становить 40% від

середньомісячного доходу, то яка буде очікувана розмір пенсії Петра, якщо він продовжує працювати на тій же посаді до пенсійного віку?

ТЕМА 6.

РОЗВИТОК РИНКУ ПРАЦІ

ЯК ЧИННИК ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ

- 6.1. Змістова характеристика розвитку ринку праці
- 6.2. Концептуальні засади регулювання та розвитку ринку праці
- 6.3. Методичні підходи до аналізу розвитку ринку праці
- 6.4. Практичні рекомендації щодо розвитку ринку праці та зростання економіки добробуту в умовах європейської інтеграції

6.1. Змістова характеристика розвитку ринку праці

В умовах інтенсифікації процесів глобалізації на сучасному етапі розвитку світової економічної системи, набуття нових характеристик суб'єктами внутрішньому ринку праці в Україні, що спричинено поглибленням європейської інтеграції у зв'язку з імплементацією угоди про Асоціацію з Європейським Союзом, наукові дослідження проблем та перспектив розвитку ринку праці в країні та її регіонах відзначаються актуальністю.

Потрібно зазначити, що дослідженню проблем розвитку ринку праці приділено достатньо уваги сучасними вітчизняними й зарубіжними вченими, хоча при цьому досі не існує єдиного підходу до трактувань таких понять, як: «ринок праці», «ринок робочої сили», «ринок послуг праці», «ринок зайнятості», «система зайнятості». Деякі автори пропонують розглядати ці поняття як синоніми. Але більшість вчених дотримується думки, що більш вдалим серед вище названих є застосування терміну «ринок праці». Як зазначає Е.М. Лібанова, на ринку праці продається й купується робоча сила (здібність до праці); на ринку праці об'єктом ринкових відносин є праця або ж її послуга [86].

У своїх працях О. С. Лисюк [87, с. 487] звертає увагу, що науково-методичну основу теорії формування й розвитку ринку праці

формують ідеї представників економічної думки М. Брейді, Г. Беккера, Д. Гордона, Дж. Гелбрейта, М. Вебера, Дж. М. Кейнса, Т. Мальтуса, К. Маркса, А. Маршала, А. Піну, А. Сміта, Ж. Б. Сея, Д. Рікардо, М. Фрідмена, Ф. Хайєка, Й. Шумпетера.

Карл Маркс, здійснивши аналіз ринку праці, зазначив, що «... на товарному ринку власнику грошей протистоїть не сама праця, а робітник. Те, що продає останній, є його робоча сила». О. А. Грішнова, розкриваючи класичний підхід Карла Маркса до розкриття сутності ринку праці, робочу силу визначає як «сукупність фізичних і духовних здібностей, якими володіють організм, жива особа і які пускаються ним у хід усякий раз, коли він виробляє які-небудь споживні вартості» [28, с. 85].

Отже, об'єктом купівлі-продажу на ринку праці виступає праця, а робоча сила, у свою чергу, змістовно відображає сутність економічно активного населення [85]. У результаті використання робочої сили формується послуга праці, яка після її купівлі-продажу переходить зі сфери обігу у сферу виробництва. Отже, найнятий робітник виставляє на ринок свою здатність трудитися, а її реалізація здійснюється в процесі виробництва.

Визначення сутності поняття «ринок праці» різними науковцями відображено в табл. 6.1.

Як зазначає В. В. Дружиніна, на основі різноманітних підходів до визначення змісту поняття «ринок праці», у науковій літературі запропоновано виокремити декілька методологічних підходів до сутності ринку праці: товарний ринок, соціально-економічні відносини, система, сфера, механізм, простір тощо [43, с. 29].

Е. М. Лібанова звертає увагу, що ринок праці функціонально пов'язаний із товарним ринком, ринками капіталу, інформації, освітніх послуг, житла тощо. На стан ринку праці суттєво впливає кон'юнктура товарного ринку.

Визначення категорії «ринок праці»

Автор	Визначення
1	2
Маркс К., Енгельс Ф.	Ринок праці – способи, суспільні механізми й організації, що дають змогу людям знайти роботу відповідно своїх здібностей і навичок, а працедавцям – найняти працівників, які їм необхідні для організації комерційної або іншої діяльності. Маркс пропонує розглядати ринок праці як товарний із заувагою про те, що такий підхід є наслідком капіталістичного ставлення до праці й робочої сили, точніше наслідком фактичного стану речей.
Лівшиц А.	Ринок праці є механізмом здійснення контактів між покупцями робочої сили (наймачами) і продавцями робочої сили (найманими).
Журавльова Г.	Ринок праці – це сфера, де підприємці й працівники спільно ведуть переговори, колективні або індивідуальні, щодо заробітної плати та умов праці.
Васильченко В.	Ринок праці – це, передусім, система суспільних відносин, пов'язаних із купівлею й продажем товару «робоча сила». Крім того, ринок праці є сферою працевлаштування, формування попиту та пропозиції на робочу силу. Його можна трактувати і як механізм, що забезпечує узгодження ціни й умов праці між роботодавцями та найманими працівниками.
Роцін С.	Ринок праці є вираженням конкретних систем суспільної організації найманої праці в умовах товарно-грошових відносин та забезпечує функціонування ринкової економіки на основі дії законів попиту й пропозиції.
Колот А. В.	Ринок праці – сукупність соціально-трудова відносин, що виникають із приводу способів залучення індивідуальної праці в процес виробництва, способів координації та використання праці та її оцінки, у які вступають працівники, надаючи трудові послуги, і підприємці, купуючи й використовуючи їх.

Продовження таблиці 6.1

1	2
Чернявська Ю. Б.	Ринок праці – це система соціально-економічних відносин між працівниками й роботодавцями з приводу купівлі-продажу товару «робоча сила», яка пронизує всі фази відтворення працівника й ефективного використання його трудового потенціалу; це сфера, на якій установлюється певне співвідношення попиту та пропозиції на послуги робочої сили, її ціни й умов праці, забезпечення балансу інтересів працівників і роботодавців, державна підтримка непрацездатних громадян, яка регулюється за допомогою соціальних, правових і юридичних норм та інститутів.
Калина А. В.	Ринок праці – це система економічних механізмів, норм та інститутів, що забезпечують відтворення робочої сили й використання праці.
Лібанова Е. М.	Ринок праці – це система соціально-економічних відносин між роботодавцями – власниками засобів виробництва – та населенням — власниками робочої сили – щодо задоволення попиту перших на працю, а інших – на робочі місця, які є їхнім джерелом засобів існування.
Костін Л. А.	Ринок праці – це працюючий у межах певного економічного простору механізм взаємодії між роботодавцями та найманими працівниками, що виражає економічні й правові відносини між ними.
Гєнкін Б. М.	Ринок праці, передусім, механізм узгодження інтересів осіб, котрі працюють за наймом, і працедавців. Окрім того, на ринку праці виявляються інтереси держави, зумовлені необхідністю управління соціальними відносинами.

Складено за [13; 24, с. 362; 28; 64, с. 38; 85; 73, с. 12; 89; 75, с. 239; 78, с.30; 97; 190].

За умов низької економічної активності суб'єктів товарного ринку погіршується й стан ринку праці – на ньому зростає безробіття. І навпаки. На ринку праці виникають не лише економічні, а й соціальні проблеми (соціальна напруга в суспільстві, громадські рухи), які ринкові механізми не в змозі самостійно розв'язати [88].

Звернемо увагу на те, що існують різні підходи до визначення суб'єктів ринку праці. Так, на думку деяких учених, суб'єктами ринку праці виступає робоча сила тих осіб, які активно шукають роботу, працевлаштованих, а також потенційних здобувачів роботи. На противагу цьому підходу, О. Грішнова пропонує віднести до суб'єктів ринку праці лише тих, хто активно шукає роботу [28]. Науковець відзначає також дискусійність питання об'єкта на ринку праці. Звернуто увагу, що представники класичної школи політекономії – Адам Сміт та Давид Рікардо – обґрунтовували, що об'єктом купівлі-продажу на ринку праці є саме праця [28].

Представники марксистської школи політекономії пропонували вважати робочу силу найманого працівника товаром на ринку праці. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку, як зазначає О. А. Грішнова, ці наукові підходи доповнилися дефініцією трудових послуг і людського капіталу як об'єкта ринку праці. О. А. Грішнова зауважує, що суб'єкти ринку праці (працедавці й наймані працівники) суттєво відрізняються їхнім ставленням засобів виробництва. Працедавці є іншими власниками, а наймані працівники володіють здібностями до праці. Відтак на попит на робочу силу, який формують працедавці, та на пропозицію робочої сили, котру формують наймані працівники, впливають різні чинники. Так, попит на робочу силу залежить від рівня продуктивності праці, технічного оснащення виробництва, рівня економічної активності – фази циклу [28, с. 67].

У своїх працях Е. М. Лібанова розкриває робочу силу як специфічний товар, а її ціну – заробітну плату – як основне джерело грошових доходів домашніх господарств, що з урахуванням цін на споживчі товари й послуги, в основному визначає рівень життя

населення. На думку вченого (із чим ми абсолютно погоджуємося), для підтримки мотивації праці потрібно дотримуватися об'єктивної закономірності: темпи зростання заробітної плати не повинні перевищувати темпи зростання продуктивності праці [89].

С. Вовканич звертає увагу, що, «завдяки ринковим механізмам, ціна на робочу силу гнучко реагує на потреби ринку, збільшуючись або зменшуючись залежно від його кон'юнктури» [15, с. 9]. Спираючись на думку вченого, відзначимо, що «найважливішою закономірністю функціонування ринку праці є, згідно з неокласиками, обернено пропорційна залежність між рівнем заробітної плати й величиною зайнятості: чим нижча заробітна плата, тим, за інших рівних умов, вища зайнятість, і навпаки – чим вища заробітна платня, тим менша кількість зайнятих» [17, с. 12].

І. А. Лапшина указує, що «реалізація неокласичного підходу на практиці ставить проблему вибору між зниженням рівня безробіття й збільшенням зайнятості, з одного боку, та посиленням соціальних проблем і втратою економічних стимулів до продуктивної праці – з іншого» [85]. О. А. Грішнова звертає увагу, що, «на відміну від неокласичного підходу, представники кейнсіанської школи трактують ринок праці як інертну, статичну систему, у якій ціна робочої сили жорстко фіксована, регламентована й практично не змінюється. Регулювання ринку праці покладено на державу, яка, збільшуючи або зменшуючи сукупний попит, у змозі ліквідувати неврівноваженість. При цьому Дж. М. Кейнс не заперечував, що зниження рівня заробітної плати спроможне привести до збільшення зайнятості» [69].

Е. М. Лібанова відзначає, що «прихильники монетаристського підходу (М. Фрідмен, Э. Фелпс) так само, як і представники кейнсіанського напряму, виходять із факту жорсткої структури цін на робочу силу й односпрямованої тенденції зростання ставок заробітної платні. Монетаристами введено поняття якогось «природного» рівня безробіття. У зв'язку з цим М. Фрідмен стверджує: «У будь-який момент часу є якийсь природний рівень безробіття, що має властивість

сумісності з рівновагою в структурі ставок реальної заробітної плати. При цьому рівні безробіття ставки реальної заробітної плати мають тенденцію рости певним «нормальним» темпом, тобто темпом, який може безперервно підтримуватися до тих пір, поки процеси капіталостворення, технічних нововведень і так далі залишаються на своїх довготривалих траєкторіях» [89].

У роботі [161, с. 410] розкрито такі характерні риси сучасного ринку праці, як: гарантія зайнятості на тривалу перспективу; забезпечення працівників стабільними доходами; стабільність зайнятості за рахунок ухвалення правил, які строго регламентують звільнення працівників; дотримання встановлених класифікацій робіт тарифікації працівників; безпека роботи.

В. С. Васильченко правильно називає два методологічні підходи до аналізу сутності ринку праці (діалектичний, функціональний методи) [13, с. 389]. На думку вченого, «діалектичний метод розкриває ринок праці як сукупність відносин між людьми стосовно відтворення робочої сили, що відповідає теорії К. Маркса про взаємозв'язок між виробничими відносинами й рівнем розвитку продуктивних сил суспільства. Зі свого боку, функціональний підхід, який характерний для західної економічної теорії, під час аналізу сутності ринку праці виходить із функціонально-економічних взаємозв'язків і «технології» руху робочої сили в умовах ринку. За такого підходу ринок праці розглядають як засіб відтворення трудового потенціалу, як форму функціонування особистого фактора виробництва і як форму розвитку людського капіталу».

Звернемо увагу, що діалектичний та функціональний підходи взаємно доповнюють один одного, різнобічно розкриваючи при цьому сутнісну характеристику ринку праці. На дієвість ринку праці впливають усі елементи та суб'єкти ринкових відносин – як попит, пропозиція, ціна на працю, роботодавці, населення, держава, профспілки та ін.

Узагальнюючи наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, *ринок праці пропонуємо визначити як систему соціально-трудових відносин між роботодавцями, населенням, державою, профспілками й іншими суб'єктами щодо узгодження інтересів між ними на основі дії законів попиту та пропозиції на робочу силу.*

В. В. Дружиніна, Г. П. Луценко визначили низку суспільно значущих функцій, які виконує ринок робочої сили [41, с. 19–20], а саме:

- участь у відтворенні робочої сили, відповідно до вимог сучасного науково-технічного прогресу;
- здійснення розподілу і перерозподілу ресурсів праці, забезпечення їх ефективного використання;
- оптимізація та раціоналізація структури зайнятості;
- гнучкість трудових вмінь і навичок працівників, розширення можливостей зміни видів діяльності відповідно до трансформаційних процесів у національному і світовому господарствах;
- стимулювання і мотивація працівників до підвищення їх конкурентоспроможності, фахової майстерності, рівня кваліфікації з урахуванням кон'юнктури на ринку праці;
- зростання мобільності працівників, процесів трудової міграції та забезпечення зайнятості працездатного населення;
- вплив державних і місцевих механізмів на процеси регулювання доходів населення, передусім оплати їх праці;
- активізація процесів адаптації населення до ринкових умов господарювання, формування економічної поведінки ринкового типу.

Багатофункціональність ринку праці вимагає його класифікації за певними ознаками (рис. 6.1).

Рис. 6.1. Класифікація ринків праці

Складено за: [41, с. 21].

Згідно із наведеною вище класифікацією ринок праці має різноманітні характеристики, які відповідають тій чи іншій класифікаційній ознаці. Розуміння цього дозволяє дослідити ринок праці як динамічну систему, яка швидко реагує на зовнішні фактори змінами своїх параметрів (попит, пропозиція праці, виникнення нових суб'єктів й утворень, зникнення старих) та залежить від рівня розвитку всіх елементів ринкових відносин, класифікації за просторово-часовими ознаками. Зазначимо, що специфічні ознаки розвитку ринку праці зумовлені просторовою організацією в країні.

Б. М. Ворвинець, розглядаючи ринок праці у вузькому й широкому сенсі, називає три рівні його дослідження [20, с. 91]:

– мікрорівень, що вивчає специфіку його виявлення в межах окремого підприємства та зосереджений на вивчення питань організації, планування, стимулювання й використання різної за видами, змістом і характером праці персоналу;

– мезорівень, який зосереджує увагу на аналізі прояву територіальних особливостей функціонування та регулювання розвитку внутрішніх ринків праці підприємств у межах просторової господарської системи за їх взаємодії з регіональними органами управління з метою досягнення ефективної зайнятості населення регіону через збалансування попиту й пропозиції робочої сили;

– макрорівень, котрий оцінює стан, тенденції та прогнозує показники зайнятості й безробіття країни з метою розроблення стратегічної соціально-трудової політики держави і її регулювання.

Необхідність дослідження місцевого ринку праці обґрунтувала В. Дружиніна, зазначивши, що теорія ринку праці формується з урахуванням специфічних особливостей функціонування місцевого ринку праці, що здійснюється завдяки територіальному розподілу праці, який пов'язаний зі спеціалізацією території, поділом населення на класи, працівників – за професіями й кваліфікаціями, видами економічної діяльності, рівнем забезпеченості робочою силою певної галузі тощо [43, с. 8–9].

На нашу думку, розвиток ринку праці в Україні залежить від територіального розподілу праці, парадигми регіонального розвитку; має прив'язку до відповідного регіонального простору. Адже, спираючись на думку Л. С. Шевченко, наголосимо, що будь-який регіон країни має свою структуру зайнятості, вирізняється рівнем оплати праці й інших доходів населення, методами регулювання ринку праці з боку місцевих органів влади. На регіональному ринку особливо відчутними стають процеси трудової міграції. Л. С. Шевченко зазначає: «без знання специфіки територіальної організації ринку праці неможливо прогнозувати розвиток усієї економіки країни,

розробляти національні програми зайнятості і боротьби з безробіттям» [197].

Н. В. Павліха вказує, що в соціально-економічній літературі поняття «регіон» уживається в багатьох значеннях, та визначає регіон як «цілісне просторове сполучення складових елементів, що характеризується певним комплексом природничо-географічних, демографічних, історико-культурних, виробничих, економічних, адміністративних та інших ознак» [114, с. 17].

У межах цієї роботи *регіон* розглядаємо в межах території адміністративної області, згідно з чинним законодавством України (Конституції України, яка є гарантом його повноважень та організаційної структури). Відзначимо, що саме в регіонах створюються передумови й засади ефективної взаємодії між попитом і пропозицією робочої сили, забезпечення нею всіх суб'єктів діяльності, відбувається купівля-продаж робочої сили, оцінюються її корисність та суспільна важливість. У зв'язку з цим розкриття змістовної характеристики розвитку ринку праці в регіональному вимірі заслуговує на увагу.

Варто погодитися з думкою В. Дружиніної, що дослідження розвитку ринку праці в національному та регіональному вимірах визначається «тим, що в центрі цього процесу перебуває людина з її особливостями, а праця стає об'єктом купівлі-продажу» [42, с. 70]. На думку вченого, «від ефективного функціонування ринку праці залежать добробут суспільства, соціально-економічний розвиток території. Разом з тим, ринок праці виступає самостійною системою, яка має свої принципи функціонування і може бути розглянута як організаційна система, яка характеризується стійкістю, інтегрованістю та певною мінливістю» [42, с. 5].

Регіональний ринок праці, за Л. С. Шевченко, являє собою «сукупність соціально-трудових відносин, форм і методів узгодження і регулювання інтересів безпосередніх виробників і роботодавців (власників фірм), що функціонують у певному регіоні країни. До

об'єктів такого ринку належать організація, оплата та охорона праці, наймання і звільнення працівників, їхній професійний розвиток і зростання, врегулювання трудових конфліктів, утворення стабільних трудових колективів» [197, с. 177].

На думку В. Ковальського, А. Коверзнева, *регіональний ринок праці* – це множина взаємопов'язаних елементів: попиту, пропозиції, ціни робочої сили, які формують його структуру (територіальну, галузеву, соціально-демографічну, освітньо-професійну тощо); динамічна відкрита система, що зазнає активного впливу з боку підсистем зовнішнього середовища (соціально-демографічної, екологічної, економічної, інфраструктурної, системи розселення, етнокультурних традицій тощо), які формують його особливості [73, с. 4].

Погоджуємося з думкою Б. М. Ворвинець щодо розкриття змісту регіонального ринку праці як «сукупності відносин з приводу формування, розподілу, використання і відтворення робочої сили, що характерні для певної регіональної господарської системи та відображають особливості її виробничого, соціально-демографічного, екістичного та інших аспектів» [20].

При цьому зазначимо, що на регіональний ринок праці прямо або опосередковано впливають різноманітні соціально-демографічні та економічні явища й процеси, що відбуваються в регіоні, у тому числі й *прикордонне співробітництво*.

Завдяки підвищенню ролі прикордонних регіонів на міжнародній арені, особливо в умовах європейської інтеграції, розширюються можливості співробітництва відповідних територій сусідніх країн у вирішенні низки соціальних і економічних питань, серед яких важливістю відзначаються зменшення масштабів нелегальної трудової діяльності в прикордонному регіоні, забезпечення відповідності вимог роботодавців рівню оплати й умов праці, створення умов для розширення сфери зайнятості та територіальної трудової мобільності населення, легалізація трудової міграції тощо.

Під впливом прикордонного співробітництва ринок праці змінюється, набуває особливих ознак. Вплив прикордонного положення на розвиток ринку праці у відповідному регіоні простежено ще в XVI ст. у зв'язку з появою державних кордонів. Посилення міжнародної інтеграції у XX ст. і скасування багатьох державних обмежень на переміщення факторів виробництва, зростання товарного обороту в межах інтеграційних угруповань зумовили розширення самостійної участі регіонів у процесах міжнародної міграції робочої сили.

Сутність прикордонного співробітництва на ринках праці полягає в можливості ефективного використання історично й географічно сформованих соціальних, культурних та виробничих зв'язків між прикордонними регіонами сусідніх країн, розв'язання соціально-економічних проблем безробіття, які стосуються інтересів людей, котрі мешкають у прикордонному регіоні.

Особливість ринку праці прикордонного регіону – те, що часто визначальними для працівника є місцезнаходження роботодавця, соціальні гарантії, можливість кар'єрного росту, саморозвитку, умови праці, мікроклімат у колективі тощо. Саме наявність кордону й різниця в якості життя по різні його боки зумовлюють суттєві відхилення в інтенсивності та тісноті взаємозв'язків і кон'юнктурні коливання на ринках праці.

Отже, прикордонне співробітництво виступає передумовою для виявлення специфічних ознак та факторів, що формують кон'юнктуру регіонального ринку праці, ураховують виробничий профіль і рівень соціально-економічного розвитку прикордонного регіону, процеси територіального розселення, активність міграційних процесів тощо.

Прикордонний регіон – це адміністративно-територіальна одиниця, що перебуває на наступному після державного рівні та розміщена безпосередньо вздовж державного кордону; «це потенційний регіон із притаманною йому географією, екологією, етнічними групами, економічними можливостями тощо, але поділений

суверенітетом урядів, що правлять по обидві сторони кордону» [95, с. 8]; це регіон, для якого «визначальним є наявність державного кордону та який характеризується широкими можливостями міжрегіонального та транскордонного співробітництва із сусідніми регіонами й державами» [147, с. 7]; це територія, де «проживають спільноти людей, котрі тісно пов'язані різнобічними відносинами одні з одними, але розділені кордонами» [140, с. 183].

По обидва боки кордону на прикордонних територіях проживає населення, яке вирішує ідентичні соціально-економічними, соціально-культурні, екологічні, інші проблеми, що обумовлює специфічний характер відносин прикордонних спільнот, їх регіональну індивідуальність. Розвиток довірливих відносин цих спільнот за умов певного розуміння й уваги з боку національних урядів і європейських структур сприятиме розв'язанню спільних проблем прикордонних регіонів [140, с. 183].

На нашу думку, *ринок праці прикордонного регіону – це суспільно-економічна система соціально-трудова відносин, що виникають у процесі нагромадження, використання та відтворення людських ресурсів, відображають баланс інтересів між суб'єктами цього ринку (виробниками й роботодавцями, працівниками, державою, профспілками та посередниками), які функціонують в умовах прикордонного співробітництва.*

Зауважимо, що *ринок праці прикордонного регіону є системою, що ґрунтується на взаємозв'язках і взаємодоповненнях, які виникають між суб'єктами соціально-трудова стосунків суміжних територій, що зумовлюють синергетичний ефект, забезпечуючи конкурентоспроможність прикордонного регіону. Особлива ознака ринку праці прикордонного регіону полягає в тому, що за масштабом просторового охоплення цей ринок праці може розглядатися як місцевий, внутрішній регіональний та у взаємозв'язку й взаємозалежністю із сусідніми ринками праці, у тому числі іншої держави.*

Н. А. Мікула, Ю. О. Цибульська, О. Б. Цісінська пропонують таку класифікацію ринку праці прикордонного регіону. «*За рівнем державного регулювання* ринок праці прикордонного регіону може бути регульований чи нерегульований (стихийний, вільний ринок); *за мірою дотримання законності*: легальний, нелегальний чи змішаний; *за часовими параметрами*: поточний (реальний), перспективний, потенційний, прогнозний; *за ступенем мобільності трудових мігрантів* можна виділити інтенсивні постійні трудові маятникові міграції, інтенсивні сезонні трудові маятникові міграції, неінтенсивні трудові маятникові міграції; *за типом виконуваних робіт*: ринок фізичної чи розумової праці; *за статусом працівників*: первинний чи вторинний; *за простором здійснення праці*: реальна чи віртуальна; *за формою організації робочого часу*: повна зайнятість чи часткова зайнятість; *за рівнем інтегрованості*: взаємоінтегрований, асиметричний та не інтегрований; та ін.» [99, с. 245].

Для розкриття теоретичних засад розвитку ринку прикордонного праці, звернемо увагу на думку А. Лапшиної, яка, розкриваючи теоретичні моделі переміщення трудових ресурсів між державами, справедливо зазначає, що «спочатку відбувається формування територіальних прикордонних регіонів і відповідно прикордонних ринків праці, що, у свою чергу, здійснюється у чотири стадії: просторово-матеріальна структуризація ринку праці; розвиток регіональної свідомості; інституційний розвиток ринку праці; стабілізація регіону». На думку вченого, інтеграційні процеси в прикордонні проявляються за допомогою кооперації праці, тобто співробітництва для досягнення певних цілей [85, с. 125–126].

Н. Мікула, акцентуючи увагу на особливостях формування й розвитку ринку праці в умовах транскордонного співробітництва, називає процеси, що на них впливають: розвиток прикордонного простору, вирівнювання якості життя населення прикордонних територій, досягнення вільного руху товарів, людей і капіталів

через кордон, прискорена інтегрованість прикордонного простору [100, с. 268].

На розвиток ринку праці прикордонного регіону впливають також макроекономічні фактори та інтенсивність маятникових міграцій. Ю. О. Цибульська, звертаючи увагу на твердження Дж. Борхаса, який у праці «Економіка праці» розраховує доцільність міграції працівника, зазначає, що як працівники, так і компанії шукають ринки, де вони можуть отримати найвищу ціну. Як наслідок – покращення соціально-економічних умов у країні призначення, що збільшує вірогідність міграції, тоді як покращення ситуації на ринку праці в державі походження мігранта й збільшення міграційних утрат знижує ймовірність міграції. Окрім того, підвищення диференціації доходів на 10 % збільшують ймовірність міграції на 7 %, у той час як зростання рівня зайнятості на 10 % у країні походження мігранта, зменшує ймовірність міграції на 2 %, а збільшення відстані до країни призначення – на 50 %. Також у випадку, коли висококваліфікована робоча сила в державі коштує не більше ніж низькокваліфікована (наприклад Великобританія й Швеція), еміграція висококваліфікованої робочої сили зростає. Зі збільшенням диференціації в оплаті праці працівників із різним рівнем кваліфікації (Мексика) простежуємо вплив низькокваліфікованої робочої сили [174, с. 87].

Територія, яка прилягає до прикордонного регіону, на думку Ю. Цибульської, є центром притягання транскордонного маятникового мігранта [174]. Розширення зони приваблення мігранта можливе лише за умови найвищого рівня розвитку прикордонної інфраструктури, яка дасть змогу досягати місця праці з мінімальними трансакційними витратами. В іншому випадку транскордонний маятниковий мігрант збільшуватиме тривалість перебування за кордоном аж до остаточного переїзду на постійне місце проживання.

П. Ю. Беленький, Н. А. Мікула, Є. Е. Матвєєв справедливо зазначили, що формування територіальних прикордонних регіонів і,

відповідно, прикордонних ринків праці є важливим процесом формування транскордонного ринку праці, що здійснюється за чотири стадії: 1) просторово-матеріальна структуризація ринку праці; 2) розвиток регіональної свідомості; 3) інституційна еволюція ринку праці; 4) стабілізація регіону [8, с. 187].

Отже, в умовах прикордонного співробітництва формується й функціонує специфічна система соціально-трудових відносин, пов'язана з узгодженням попиту та пропозиції трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту в прикордонному регіоні.

6.2. Концептуальні засади регулювання та розвитку ринку праці

Розвиток ринку праці прикордонного регіону полягає в зміні суспільних відносин, що відбуваються завдяки дії процесів і явищ, пов'язаних із прикордонним співробітництвом, а також важелів та інструментів їх регулювання.

Погоджуємося з думкою Н. Павліхи, яка визначає регулювання ринку праці й забезпечення зайнятості населення серед сукупності ключових проблем управління розвитком регіонів в Україні. Як справедливо зазначає науковець, «регулювання ринку праці має бути органічно пов'язане з усім комплексом системних перетворень, які стимулюють економічне зростання» [114, с. 304].

Стосовно ринку праці, погоджуючись із думкою М. Долішнього, визначимо такі форми регулювання суспільно-економічних відносин, як директивне планування, стимуляційне регулювання, ринкове саморегулювання. Окрім того, зауважимо, що, залежно від переважання в механізмі впливу на ринок праці тих чи інших важелів (економічних, адміністративних, правових форм і методів), регулювання ринку праці може бути пряме, жорстке, часткове, м'яке [38].

Відзначимо, що механізм регулювання ринку праці розкрито вченими, при цьому висвітлено сутність й особливості застосування різноманітних важелів регулювання ринку праці, таких, зокрема, як – інституційних, організаційних, економічних, інформаційних, інших. Звернемо увагу, що при цьому повною мірою не досліджено регулювання ринку праці як єдиного цілісного механізму.

На нашу думку, *регулювання ринку* є системним процесом, який охоплює застосування в умовах різноманіття форм власності й форм господарювання, розвитку ринкових відносин механізмів державного регулювання, колективно-договірного регулювання та ринкового регулювання (саморегулювання).

С. С. Гринкевич розкриває сутність *державного регулювання ринку праці* як «системи правових й організаційно-економічних заходів держави, спрямованих на створення відповідних умов для забезпечення максимально можливої рівноваги між попитом і пропозицією робочої сили; оптимальної величини заробітної плати при цьому рівні розвитку економіки; забезпечення соціального захисту працівників та прав людини; сприятливих умов для відтворення конкурентоспроможного людського капіталу, тобто на забезпечення ефективного використання наявної робочої сили для отримання максимальних економічного й соціального ефектів» [26, с. 142].

Суть державного регулювання ринку праці на регіональному рівні полягає в цілеспрямованому впливі на чинники, що формують попит і пропозицію робочої сили на регіональних ринках праці [2, с. 14].

Державне регулювання ринку праці здійснюється за допомогою заходів нормативно-правового, економічного, адміністративного, організаційного характерів.

Відповідно до Закону України «Про оплату праці» напрямами державного регулювання заробітної плати є установлення мінімальної заробітної плати, мінімальні державні гарантії-норми та гарантії в

оплаті праці, умови праці й розміри оплати праці працівників бюджетного сектору економіки, регулювання фонду оплати праці працівників підприємств-монополістів, оподаткування їхніх доходів, забезпечення соціальних гарантій працівникам й ін.

Зі свого боку, *колективно-договірне регулювання ринку праці* здійснюється за допомогою соціального діалогу, на засадах домовленостей між роботодавцями та працівниками на рівні підприємства за допомогою колективних договорів, а також на галузевому й територіальному рівнях на основі угод. На сьогодні відбуваються позитивні тенденції щодо розвитку договірного регулювання в Україні, спостерігається підвищення якості та змістового наповнення договорів, покращення правового забезпечення договірних процесів і колективних переговорів.

В основу колективно-договірного регулювання ринку праці покладено моделі ринку праці та соціально-трудова відносин, що склалися у світі й ґрунтуються на одному з основних інститутів ринку праці – *інституті трудового контракту*.

А. В. Казановський зазначає, що модель соціально-трудова відносин, в основу якої покладено індивідуальний трудовий контракт як вияв вільного вибору працівниками умов своєї роботи, називають дерегулятивною. Вона поширена, насамперед, у США, Великобританії, Канаді. Колективний договір як результат проведених колективних переговорів і юридична норма склав підґрунтя правоутворювальної моделі, що притаманна країнам Західної Європи. В конституціях розвинутих країн Європи, таких як Франції, Греції, Італії, Іспанії, Португалії, закріплено право на колективні договори. Також, як зазначає вчений, «є похідним від права на асоціацію (Австрія, Данія, Люксембург, Німеччина). У деяких країнах вона регулюється окремими законами (США, Японія, Нідерланди, Бельгія, Швеція, Канада, Нова Зеландія). В окремих державах право на колективний договір спирається на звичай, прецедент, судову практику, а також закріплено в загальнонаціональних угодах, які

укладаються між профспілками й роботодавцями (Данія, Норвегія)» [62].

Що ж стосується механізму *ринкового регулювання* або *саморегулювання* на ринку праці, то зазначимо, що в основу його дії покладено класичний підхід, який полягає в тому, що ринкова система сама по собі забезпечує повне використання трудових ресурсів та повну зайнятість, а ринок праці є особливим ринком, що діє на основі цінової рівноваги, де головним регулятором виступає ціна робочої сили, тобто заробітна плата. Звернемо увагу на дієвість механізмів саморегуляції на ринку праці регіону. Кількісні та якісні структурні диспропорції попиту й пропозиції нівелюються територіальною мобільністю економічно активного населення внаслідок переїздів, трудових міграцій, зростанням зайнятості в малому бізнесі.

Зауважимо, що поряд із загальноприйнятими підходами до реалізації процесів регулювання на ринку праці прикордонного регіону дія механізмів і важелів впливу на нього має певні особливості. Це можна пояснити тим, що на стан та тенденції розвитку ринку праці прикордонного регіону впливають чинники різноманітного характеру, зокрема національні, ментальні, специфіка розвитку регіонального господарства й прикордонного співробітництва, інвестиційна активність тощо. Характеризуючи розвиток прикордонного регіону, потрібно враховувати його зв'язок із ринками праці інших регіонів країни та суміжних із ним територій сусідніх держав.

Погоджуємося з думкою О. Іляш, що державному регулюванню в прикордонних регіонах України не властиві превентивні й проактивні заходи регулювання, спрямовані на запровадження економічних та організаційно-правових механізмів продуктивної зайнятості населення, створення нових робочих місць, легалізацію «човникової» торгівлі, підвищення конкурентоспроможності робочої сили, запровадження ефективного діалогу щодо підвищення ефективності функціонування ринку праці на прикордонних територіях. О. Іляш називає недоліки механізму регулювання ринку праці, що проявляються в нераціональності соціального та демографічного

розвитку прикордонних територій, недостатній реалізації освітнього потенціалу населення, низькій трудовій, професійній і територіальній мобільності громадян, відсутності передумов забезпечення розширеного відтворення якісної та конкурентоспроможної робочої сили, наявності значного неформального сегменту зайнятості, низькій ефективності політики регулювання трудової міграції в прикордонних районах [55, с. 52].

Потрібно зауважити, що в прикордонних регіонах України, як і інших, простежено наявність розвиненої тіньової економіки. При цьому характерною негативною ознакою ринку праці в регіоні вважаємо розвиток нерегульованих (нетіньових) соціально-трудова відносин. В цих умовах особливої актуальності набуває потреба вдосконалення системи регулювання ринку праці. При цьому цільовим орієнтиром, на нашу думку, має бути створення умов для формування інституціолізованого регульованого ринку праці, в основу якого покладено правову основу економічної поведінки його суб'єктів, розвиненість соціального партнерства, колективних й індивідуальних договірних відносин. Приклади цього – ринки праці розвинутих країни світу.

Відтак існує потреба в розробці та впровадженні концептуальних засад регулювання й забезпечення розвитку ринку праці прикордонного регіону.

Уважаємо, що регулювання ринку праці прикордонного регіону – це комплексний механізм державного, ринкового та колективно-договірного впливу на ринок праці на основі системної взаємодії заходів інституційного, організаційно-економічного, інформаційного забезпечення соціально-трудова відносин із застосуванням просторового й інституційного підходів до їх реалізації (рис. 6.2).

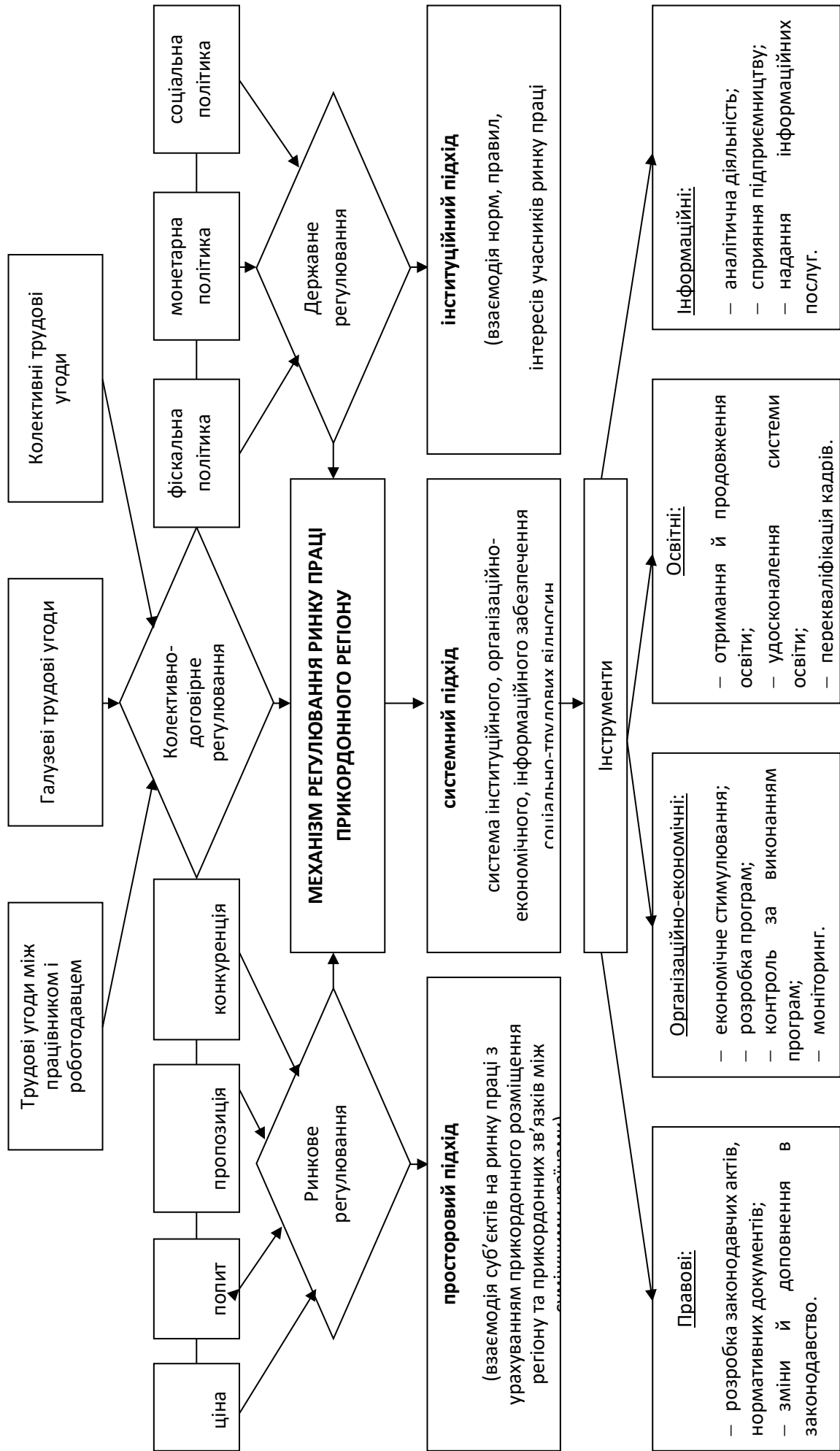

Рис. 6.2. Механізм регулювання ринку праці прикордонного регіону

Просторовий підхід до забезпечення продуктивної зайнятості й підвищення якості робочої сили передбачає взаємодію суб'єктів ринку праці з урахуванням прикордонного розміщення регіону та зв'язків між суміжними країнами. Суть *інституційного підходу* полягає в застосуванні норм, правил, інтересів учасників ринку праці прикордонного регіону.

Запровадження системи регулювання й забезпечення розвитку ринку праці в прикордонному регіоні спрямоване на сприяння забезпеченню продуктивної зайнятості населення, зменшення обсягів тіньової зайнятості, підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили в умовах прикордонного співробітництва.

Для досягнення зазначеної мети, спираючись на праці В. Ковальського, А. Коверзнева [73, с. 4], відзначимо, що завданнями при цьому є забезпечення балансу між попитом і пропозицією робочої сили; підтримання оптимальних пропорцій між зайнятими й безробітними в межах регіону; оптимізація рівня та структури зайнятості з огляду на економічну ефективність функціонування регіонального господарського комплексу; постійне вдосконалення системи працевлаштування; забезпечення соціальних гарантій; організація й функціонування професійної орієнтації, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів; правове забезпечення й контроль за дотриманням законності за всіма позиціями на ринку праці; розвиток конкуренції як невід'ємного атрибуту функціонування ринкової економіки; установлення та підтримка реальної вартості робочої сили, мінімальні розміри якої мають відповідати нормальному функціонуванню й відтворенню робочої сили; планування, прогнозування динаміки кількісного та якісного її складу в господарському комплексі регіону задля ефективного використання трудового потенціалу; чіткий аналіз стану та тенденцій розвитку регіонального ринку праці; координація й узгодженість усіх структурних підрозділів, задіяних у формуванні регіонального ринку праці.

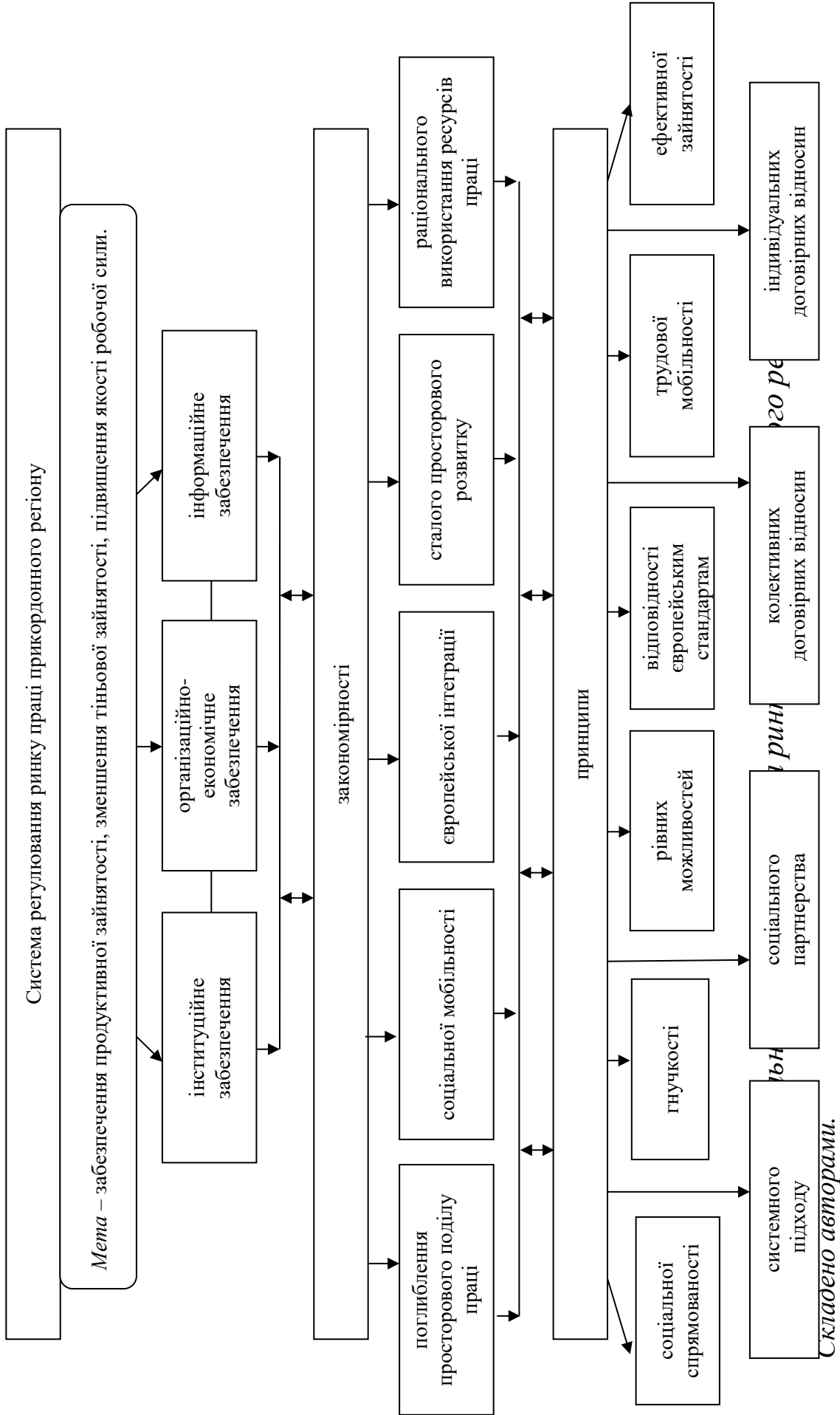
Цільовими орієнтирами реалізації концептуальних засад регулювання та розвитку ринку праці прикордонного регіону є:

- забезпечення підвищення ефективності державного впливу на процеси узгодження попиту та пропозиції трудових ресурсів;
- координація регіональних політик зайнятості, міграції, підприємництва, демографічної політики;
- посилення співпраці місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування з представниками сусідніх іноземних держав щодо регулювання ринку праці;
- зміцнення системи соціального партнерства.

Пріоритетними напрямками регулювання ринку праці прикордонного регіону виступають:

- удосконалення системи оплати праці;
- розширення можливостей отримання населенням офіційних основних і додаткових доходів;
- соціальна підтримка окремих груп;
- зменшення тінізації зайнятості населення;
- підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили;
- сприяння ефективним і доцільним переміщенням працездатного населення;
- запобігання зростанню безробіття за допомогою створення робочих місць за рахунок різних джерел фінансування;
- упровадження механізмів звільнення й перерозподілу зайнятих, реструктуризації економіки та піднесення виробництва.

Як зазначено вище, механізм регулювання ринку праці прикордонного регіону передбачає інституційне, організаційно-економічне й інформаційне забезпечення заходів, пов'язаних із досягненням професійно-кваліфікаційного балансу; високого рівня конкурентоспроможності населення, якісних параметрів попиту та пропозиції, на ринку праці, формування структурно збалансованої сфери зайнятості (рис. 4.3).

Інституційне забезпечення соціально-трудових відносин на ринку праці в прикордонному регіоні, як зазначає О. Цісінська, «потребує наявності сучасних відповідних установ і інститутів, які призначені для створення організаційно-економічних умов для проведення активних заходів із забезпечення зайнятості і працевлаштування населення» [189, с. 396]. Науковець звертає увагу на зростання ролі «організацій і інститутів, які діють на локальних ринках і забезпечують умови для найбільш ефективного узгодження інтересів контрагентів ринку праці» [189, с. 396].

Інститути ринку праці – це будь-які державні або громадські об'єднання, що встановлюють правила та норми взаємодії між усіма суб'єктами соціально-трудових відносин. Їхня діяльність полягає в розвитку й удосконаленні інфраструктури ринку праці, організації економічних і правових заходів щодо забезпечення трудової зайнятості населення, надання правової підтримки, професійної підготовки й соціального захисту населення.

Основні інститути ринку праці називає Т. П. Панюк – це «державні органи управління ринком праці країни національного, регіонального та місцевого рівнів; недержавні заклади сприяння зайнятості; кадрові та профспілкові служби господарюючих суб'єктів країни; організації роботодавців; громадські організації» [127]. Цілком погоджуємося з думкою автора.

До одного з провідних регуляторних органів розвитку ринку праці прикордонного регіону можна віднести Міністерство соціальної політики України, основні завдання якого – забезпечення формування та реалізації сфері праці й соціальної політики, зайнятості населення та трудової міграції, трудових відносин, сприяння міжрегіональному перерозподілу робочої сили. Зокрема, виокремлюють інститути ринку праці, які забезпечують адекватність попиту й пропозицій людського капіталу: освіта, біржі праці, центри зайнятості, система підготовки та перепідготовки кадрів, фонди зайнятості, кадрові системи фірм і підприємств, міграційні центри [30].

Аналіз наявних у світі інструментів інституційного забезпечення соціально-трудових відносин на ринку праці засвідчив, що комбінація переважно формальних інститутів ринку праці породжує різні типи моделей соціально-трудових відносин та їх регулювання.

Серед них, як зазначає А. В. Іванченко, сьогодні виокремлюють три основні: європейську, англосаксонську та китайську. Зокрема, *європейська (континентальна) модель* функціонує в середовищі жорстких формальних інститутів, що забезпечують високий рівень правової захищеності робітника й відносно високий рівень його доходів та низьку диференціацію в розмірах заробітної плати. Однак жорсткість формальних інститутів робить цю систему не досить гнучкою, що на сьогодні призвело до її кризового стану. *Англосаксонська модель* більш гнучка, оскільки ґрунтується на інституті свободи вибору, що дає змогу роботодавцеві приймати правильні рішення в питаннях найму та звільнення, а робітникам – бути більш мобільними, при цьому колективно-договірне регулювання відбувається переважно на мікрорівні. Перевагою цієї моделі є високі темпи економічного зростання за невисокого рівня безробіття, а недоліком – досить суттєва диференціація доходів із низьким рівнем оплати праці робітників низької кваліфікації. А. В. Іванченко розкриває *Китайську модель* ринку праці та соціально-трудових відносин як специфічну, характеризує її як поєднання таких методів – жорсткого регулювання трудових відносин, відносно високої соціальної захищеності робітників у державному секторі, відсутності правового регулювання в приватному й концесійному секторах [54].

Отже, інституційне забезпечення регулювання на ринку праці прикордонного регіону полягає у вдосконаленні нормативно-правової бази у сфері регулювання ринку праці; розробці й запровадженні нормативів щодо підвищення якості трудового життя; посиленні відповідальності роботодавців за тіньову діяльність зайнятого населення; налагодженні соціального партнерства між учасниками ринку праці та системи освіти, розвитку інфраструктурного складника тощо.

Удосконалення інституційного забезпечення розвитку ринку праці прикордонного регіону спрямоване на зменшення тіньової зайнятості населення, підвищення його економічної активності. До напрямків удосконалення, зокрема, можна віднести надання на період від трьох до шести місяців спеціальних державних субсидій на заробітну плату працевлаштованим молодим людям, безробітним або особам передпенсійного віку, відповідно до обсягу витрат роботодавця, з метою забезпечення навчання професії, фахового зростання, організації власної справи громадян.

Організаційно-економічне забезпечення соціально-трудових відносин на ринку праці в прикордонному регіоні передбачає застосування методів прямої й непрямой дії на формування та розвиток цих відносин. Так, до прямих методів віднесемо пільгове оподаткування й кредитування підприємств, що створюють додаткові робочі місця; оптимізацію заробітної плати; надання дотацій підприємствам, які засновують центри підготовки та перепідготовки кадрів; визначення квот на працевлаштування; створення системи професійної орієнтації молоді, підготовки й перепідготовки кадрів; розробка програм сприяння зайнятості тощо. Організаційно-економічними методами непрямой дії виступають організація ефективно діючої біржі праці; виплата допомоги з безробіття; інвестиції в розвиток людського капіталу; створення умов для активізації зовнішньоекономічної діяльності, у тому числі прикордонного співробітництва суміжних країн у напрямі покращення ситуації на ринку праці; сприяння розвитку малого бізнесу та ін.

Зазначимо, що серед важливих заходів організаційно-економічного забезпечення регулювання ринку праці прикордонного регіону – запровадження організаційних механізмів покращення підприємницького середовища для підвищення ділової активності населення, створення нових робочих місць для молоді. До них віднесемо, зокрема, спрямування спільних зусиль органів влади й громадських об'єднань підприємців на інфраструктурне забезпечення підприємницької діяльності в прикордонних регіонах; покращення

надання консалтингових та аудиторських послуг; створення інноваційних форм прикордонного співробітництва, таких як технопарки, бізнес-інкубатори, кластери, діяльність яких сприятиме зростанню зайнятості населення; організація стажування та підвищення кваліфікації персоналу, початку бізнес-діяльності та методам управління бізнес-проектами тощо.

Окрім того, важливе створення середовища розширеного відтворення якісної та конкурентоспроможної пропозиції на ринку праці. Це потребує запровадження таких заходів, як розробка та реалізація програми підготовки кваліфікованих робітничих кадрів; збільшення обсягів державного замовлення на підготовку науково-педагогічних і кваліфікованих робітничих кадрів; розробка методики визначення перспективних потреб ринку праці прикордонних регіонів у фахівців із різним рівнем кваліфікації та обсягів їх підготовки в професійних і вищих навчальних закладах регіону; налагодження роботи тренінгових та консультативних центрів на базі вищих та середньопрофесійних навчальних закладів для навчання й підвищення кваліфікації власників і персоналу підприємств сільського, зеленого, агротуризму та ремісничо-мистецького туризму; розвиток спільної мережі університетів прикордоння, яка охоплюватиме вищі навчальні заклади Польщі, Угорщини, України й забезпечить створення спільної освітньої пропозиції (уключно з отриманням спільного диплома); активізація міжнародного наукового співробітництва, спільне виконання міжнародних грантів і науково-дослідних проєктів розвитку прикордонних територій та їхнього ринку праці.

У свою чергу, *інформаційне забезпечення соціально-трудоових відносин на ринку праці в прикордонному регіоні* передбачає створення інформаційної системи, що обслуговує ринок праці прикордонного регіону; систематичне здійснення моніторингу ситуації на ринку праці; надання інформаційних послуг тощо.

У спеціальній літературі можна знайти чимало ідей щодо інструментів регулювання регіональних ринків праці. Заслуговує на увагу використання зарубіжного досвіду, який висвітлений М. П.

Висоцькою: «Наприклад, у Німеччині наприкінці 90-х років ХХ ст. відібрано 104 зони стимулювання – регіональні ринки праці, у яких заохочення інвестицій здійснювалося за допомогою податкових пільг. Податковим пільгам відведено значне місце також у Франції, Італії, Фінляндії, Греції. Пільги під забезпечення зростання зайнятості, що практикуються в європейських країнах, піддано критиці з боку ЄС, який виступає проти довготривалого їх використання як таких, що не відповідають принципам конкуренції в політиці. Загалом же для компенсації несприятливих умов життя в окремих регіонах найчастіше використовують засоби зниження ставок прибуткового податку або ж уводять надбавки до заробітної плати в суспільному секторі економіки. Ці макроінструменти застосовують у різних державах по-різному, оскільки вони тісно пов'язані з характером політики правлячих урядів: активніше – за посилення принципів соціальної справедливості (Канада), послаблено – за відстоювання ідеології ринкового лібералізму (Великобританія)» [14, с. 53].

Інструментами механізму регулювання ринку праці прикордонного регіону є адміністративні, економічні та організаційні. До адміністративних віднесемо Конституцію й Закони України та суміжної до спільного кордону території, укази, постанови, розпорядження, нормативно-правові акти. Економічні інструменти – це кредитно-грошові, податкові, валютно-фінансові, амортизаційні та інші важелі впливу на функціонування ринку праці у регіоні. Організаційними інструментами можуть бути програми сприяння зайнятості, програми й стандарти навчання, статистичні норми та показники, визначення квот на працевлаштування.

Отже, розробка й реалізація концептуальних засад регулювання та розвитку ринку праці прикордонного регіону, на відміну від наявних підходів, передбачає формування системи регулювання ринку праці з орієнтиром на формування інституціолізованого регульованого ринку праці, що ґрунтується на правовій основі економічної поведінки його суб'єктів, розвиненості соціального партнерства, колективних й

індивідуальних договірних відносин в умовах прикордонного співробітництва.

6.3. Методичні підходи до аналізу розвитку ринку праці

Моніторинг та об'єктивна оцінка процесів і явищ, що відбуваються на ринку праці, – необхідна умова його ефективного регулювання. При цьому розробка комплексної методики набуває особливого значення в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів для прикордонних регіонів, оцінка ринків праці яких повинна враховувати специфіку їх функціонування та вплив не лише внутрішніх факторів, але й наявність можливостей і загроз, пов'язаних із територіальною близькістю до ринків більш економічно розвинутих країн.

Базовими методологічними принципами, на які потрібно спиратися під час аналізу та виявлення закономірностей розвитку ринку праці прикордонного регіону, є такі:

- принцип науковості, що формує необхідність використання сучасних методів і прийомів дослідження (як загальнонаукових, так і спеціальних) задля виявлення факторів, умов, принципів, особливостей і тенденцій функціонування ринку праці прикордонного регіону;
- принцип комплексності, котрий передбачає, що методика аналізу розвитку ринку праці прикордонного регіону має будуватися на основі дослідження багатьох аспектів проблеми. Комплексність аналізу розвитку ринку праці прикордонного регіону проявляється в багатоваріантності оцінних показників, різноманітності аналітичних процедур та проведенні всестороннього розгляду різних аспектів функціонування ринку;
- принцип системності, котрий визначає необхідність дослідження основних елементів ринку праці прикордонного

регіону (попит, пропозиція, заробітна плата, інфраструктура ринку, механізм державного регулювання, кон'юнктура, інституціональне середовище) у їх єдності та на основі виявлення стійких взаємозв'язків для досягнення інтегративної мети;

– принцип ієрархічності, що вказує на важливість використання в процесі дослідження окремих рівнів ринку праці (національного чи регіонального) адекватних їм методів й інструментів;

– принцип сегментації, який характеризує необхідність поділу робочої сили та робочих місць у прикордонному регіоні за економічними, демографічними, соціальними, територіальними чи іншими критеріями з метою отримання найбільш об'єктивної інформації щодо структури й місткості ринку, виявлення контингенту, що утворює пропозицію праці та попит на неї, динаміки заробітної плати, що дасть змогу запропонувати оптимальний набір інструментів, методів, механізмів і сценаріїв для досягнення повної та ефективної зайнятості національного ринку праці;

– принцип цільової спрямованості, який вказує, що будь-яке дослідження ринку праці прикордонного регіону повинно мати визначену мету, відповідно до котрої обираються методологічний інструментарій, рівень дослідження й визначається коло проблем.

Методичні засади аналізу ринку праці прикордонного регіону формують основні визначення, поняття та показники щодо економічної активності населення, розроблені за стандартами та рекомендаціями МОП з урахуванням національних особливостей законодавчої та нормативної бази [157, с. 38].

Особливість методики аналізу ринку праці прикордонного регіону полягає в необхідності проведення оцінки регіональних ринків праці України та діагностики процесів на ринках праці країн, котрі межують

із територією прикордонного регіону. Це зумовлюється тим, що ринок праці прикордонного регіону формується під впливом як внутрішніх факторів (таких як дія вітчизняного законодавства, міграційні процеси всередині країни, політична ситуація та диференціація міжрегіонального розвитку тощо), так і зовнішніх чинників. Відмінність у рівні заробітних плат і якості життя загалом, а також у контексті територіальної близькості до зарубіжних країн посилює можливість згладити диспропорцію ринкової кон'юнктури за рахунок зовнішньої трудової міграції.

Отже, методика аналізу ринку праці прикордонного регіону передбачає збір і належну інтерпретацію даних із врахуванням внутрішньої ситуації на ринку праці, вивчення й оцінки досвіду регулювання ринків праці зарубіжних країн, а також розвитку міграційних процесів. Загалом, ураховуючи особливості функціонування ринку праці прикордонного регіону, можна виокремити чотири основні етапи проведення оцінки його розвитку.

На першому, передусім, потрібно виявити та оцінити показники, які характеризують *діяльність регіональних ринків праці України*, визначити стан *внутрішньої ринкової кон'юнктури*, а також вплив внутрішніх чинників розвитку ринку праці прикордонного регіону, які формує стан економіки загалом, окремої галузі або конкретного ринку. Це виражається в конкретних показниках.

На другому етапі аналізу відбувається діагностика *показників діяльності ринку праці прикордонного регіону* в контексті впливу попередньо визначених зовнішніх і внутрішніх чинників, оцінюється ефективність його регулювання, прогнозуються можливі перспективи подальшого розвитку та передумови трудової міграції населення регіону.

Важливою складовою частиною комплексної оцінки ринку праці прикордонного регіону, що враховує особливості його територіального розміщення, є дослідження ефективності *«проектів співпраці»* в рамках прикордонного співробітництва, що включає аналіз інформації про заходи органів влади й державного

самоврядування, співпраці з іншими регіонами, європейськими міжнародними та міжрегіональними організаціями. Для оцінки розвитку ринку праці прикордонного регіону подається інформація щодо кількості реалізованих проектів за рік, за сферами прикордонного співробітництва; соціально-економічних наслідків реалізації заходів; використання фінансової допомоги ЄС й інших організацій.

Третій етап уключає розрахунок, оцінку та аналіз динаміки показників розвитку ринків праці *зарубіжних країн*, із якими межує прикордонний регіон. Завдання цього етапу – визначення міри та напряму впливу зовнішніх факторів, прогноз подальших змін на ринку праці прикордонного регіону, що зумовлені зміною ринкової кон'юнктури й умов праці в зарубіжних країнах.

Четвертий етап – проведення *інтегральної оцінки* на основі розрахунку часткових та узагальнюючого індексів розвитку регіональних ринків праці, визначення рівня розвитку ринків праці прикордонних регіонів й оцінки ефективності використання переваг прикордонного розміщення, порівняно з ринками праці інших регіонів України. Застосування методу *кореляційно-регресійного аналізу* на цьому етапі дасть змогу визначити взаємозв'язок між основними ринковими елементами та визначити величину їх впливу на результатну ознаку розвитку регіонального ринку праці.

Завдання четвертого етапу – формування узагальнювальних висновків, що є основою наукового обґрунтування практичних рекомендацій заходів ефективного регулювання процесів зайнятості, безробіття й оплати праці, спрямування розвитку регіонального ринку праці прикордонного регіону в потрібному напрямі (рис. 6.4).

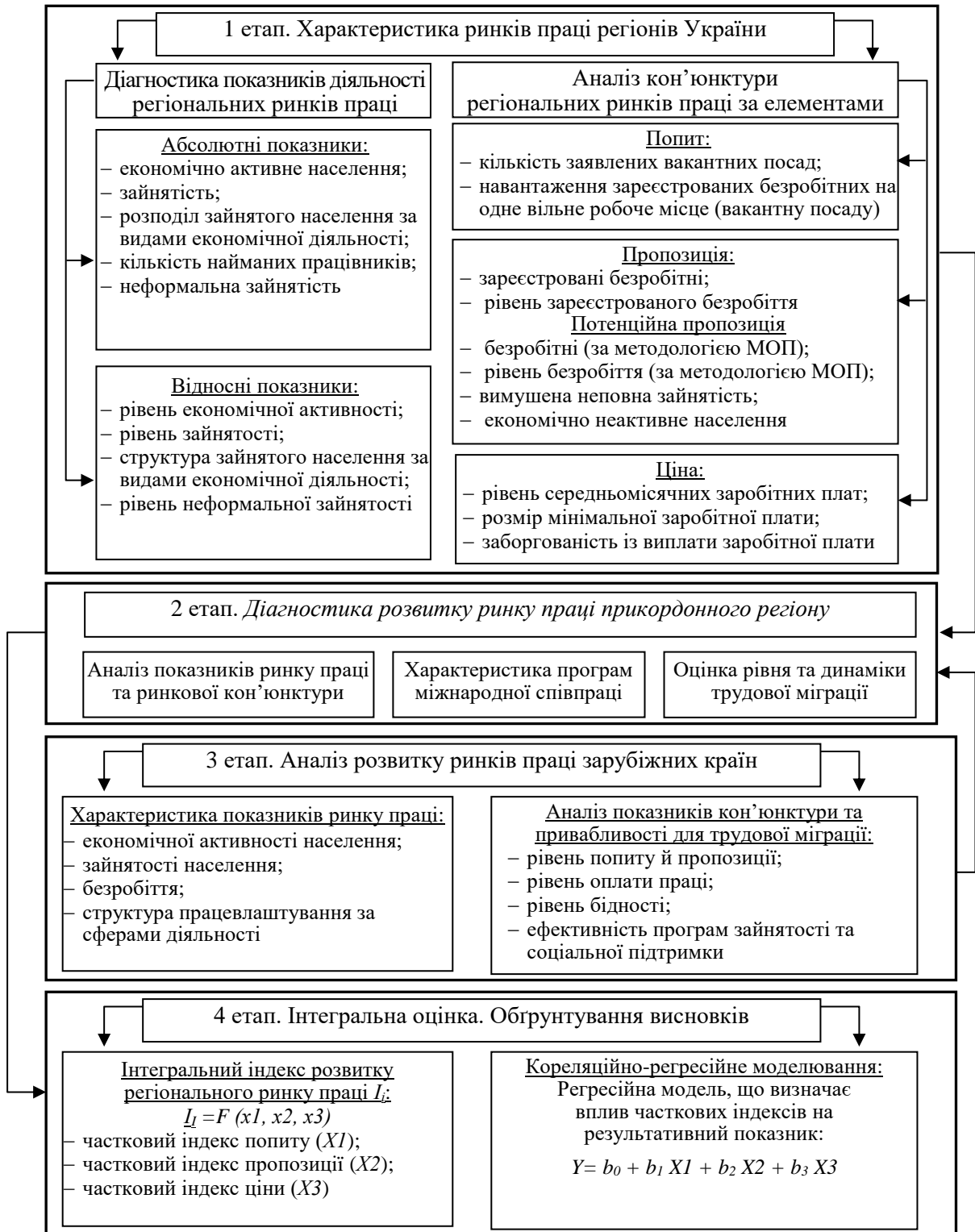

Рис. 6.4. Методика аналізу розвитку регіонального ринку праці прикордонного регіону

*Розроблено авторами.

Методологічною вимогою до статистики на ринку праці прикордонного регіону є необхідність уніфікації інформації всіх учасників прикордонного співробітництва, чого можна досягти впровадженням рекомендацій Євростату.

Потрібно зазначити, що для аналізу стану ринку праці прикордонного регіону застосовуються такі показники, як рівень економічної активності населення, зайнятість, безробіття, плинність робочої сили. Важливе значення при цьому має оцінка рівня економічної активності населення прикордонного регіону, адже він відображає обсяги пропозиції робочої сили на ринку праці, структуру зайнятості населення в регіоні.

Комплексне діагностування розвитку регіональних ринків праці потребує розрахунку інтегрального індексу розвиненості ринку праці, за результатами розрахунків якого будується рейтинг регіонів України [57; 141].

У 2015 р. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 856 «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» від 21 жовтня 2015 р. [135] започаткувало рейтингове оцінювання соціально-економічного розвитку регіонів.

Визначення рейтингу здійснювалося на підставі інформації від міністерств, центральних органів виконавчої влади, обласних і Київської міської державної адміністрації за 26 показниками у шести напрямках.

1. У межах рейтингу окремо здійснюється оцінювання ефективності регіональних ринків праці за такими показниками, як продуктивність праці, рівень безробіття населення, рівень зайнятості, співвідношення прийнятих працівників до вибулих, індекс реальної заробітної плати та сума заборгованості з її виплати [141].

Однак рейтингова модель, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України для оцінювання показників соціально-економічного розвитку регіону, не позбавлена недоліків. Зокрема, презентовані за 2016 р. результати моніторингу фактично не відображають реальної картини соціально-економічного становища в регіонах саме за вказаний період. Так, із 64 показників для 18 використано значення за попередній (2015) рік. Другий недолік цього моніторингу – відсутність адекватної й економічно обґрунтованої методики переходу від кожного показника до інтегральної моделі [168].

Тому для оцінки розвитку регіональних ринків праці пропонуємо дещо модифіковану математичну модель, побудовану на показниках, які характеризують основні елементи ринку праці: попит на робочу силу, пропозицію праці та ціну, якою є заробітна плата.

Для побудови моделі існує необхідність у створенні системи показників стану регіонального ринку праці, яка повинна бути націлена на статистичний супровід і забезпечення процесів міського розвитку, бути відносно нескладною технічно й водночас виконувати потрібні завдання.

Методологія побудови інтегрального індикатора включає такі етапи:

1) визначення вихідного переліку кількісних показників розвитку регіонального ринку праці, які так чи інакше впливають на формування значень інтегрального індикатора;

2) відбір із вихідного переліку кількісних показників відносно невеликої чисельності часткових критеріїв, що переважно впливають на стан регіонального ринку праці, та їх групування відповідно до елементів ринку праці, які вони формують;

3) приведення значень відібраної системи часткових показників до уніфікованої форми у вимірюванні змінних;

4) розрахунок часткових критеріїв й інтегрального індексу розвитку регіонального ринку праці, здійснення бальної оцінки та проведення якісного його аналізу стану;

5) побудова багатofакторної регресійної моделі регіонального ринку праці на основі залежності інтегрального індексу від часткових показників, що відображають стан основних елементів ринку праці: попиту, пропозиції та ціни на робочу силу;

6) аналіз тісноти взаємозв'язку між складниками регресійної моделі й на цій основі визначення основних чинників формування регіонального ринку праці та обґрунтування пропозицій щодо підвищення ефективності його функціонування.

Ефективність функціонування регіонального ринку праці досягається збалансуванням трьох основних ринкових сил:

1. Попит на працю відображають показники працевлаштування безробітних, кількість заявлених вакансій, співвідношення між кількістю безробітних і потребою працедавців у працівниках.

2. Пропозиція праці акумулює дані щодо рівня безробіття та динаміку їх зміни.

3. Ціна на робочу силу набуває форми оплати праці й інтегрує систему показників мінімальної заробітної плати, середніх її величин загалом і в розрізі професій, реальний і номінальний її розмір у статистиці та динаміці за низку років.

Послідовна декомпозиція кожного етапу побудови інтегрального індексу розвитку регіонального ринку праці дає можливість сформулювати набір відповідних характеристик базового рівня, які можуть бути представлені стандартними статистичними показниками. На рис. 6.5 представлено декомпозицію інтегрального індексу розвитку регіонального ринку праці, що об'єднує систему критеріїв і статистичних показників його побудови.

Відповідно до наведеної схеми на початковому етапі здійснюється перший (базовий) рівень оцінки регіонального ринку праці, виходячи з даних Державної служби статистики України. З

усього загалу статистичних даних варто відібрати ті, які найбільш точно відображають стан ринку праці. Показники доцільно згрупувати за елементами ринкового механізму, на які вони мають безпосередній вплив. Для аналізу потрібно використовувати відносні показники, що дають змогу порівняти ситуацію на ринках праці різних регіонів. Статистичні дані й відібрані з них показники наведено в додатку.

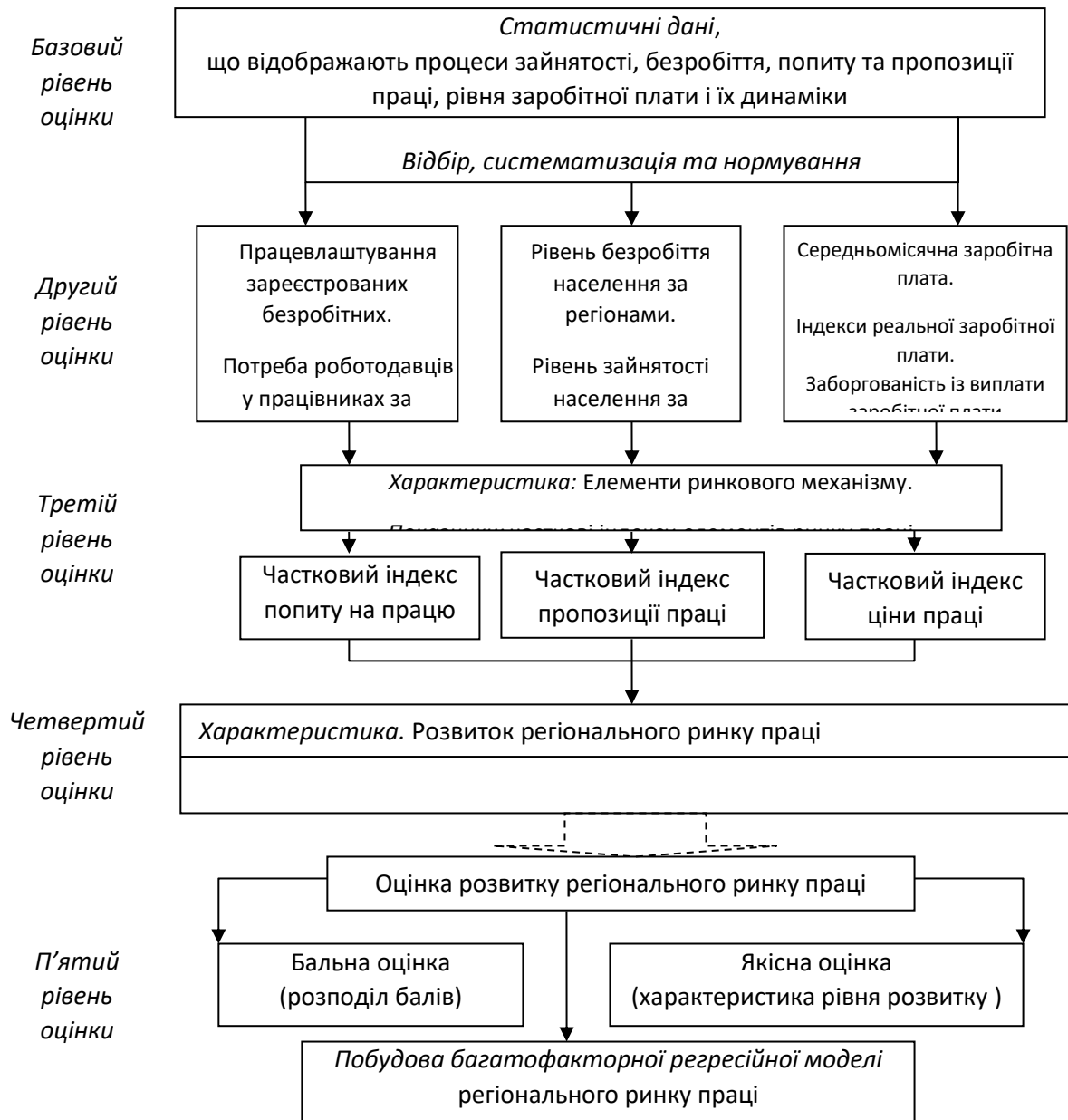

Рис. 6.5. Декомпозиція інтегральної оцінки розвитку регіонального ринку праці

*Розроблено авторами.

Другий рівень оцінки передбачає нормування відібраних показників і приведення їх до зіставної форми. Ураховуючи те, що всі дані, які входять до моделі, визначаються за допомогою різних фізичних величин, змінюються в різних діапазонах та мають різну спрямованість, потрібно привести їх до стандартизованого виду.

Нормування відібраних показників відбувається за різними формулами, залежно від спрямованості показника. Якщо показник X_j є стимулятором, тобто його зв'язок із відповідним елементом регіонального ринку праці прямий (чим більше значення X_j , тим кращий стан підсистеми), то його стандартизоване значення I_j розраховують за формулою:

$$I_j = \frac{X_j - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (6.1)$$

де $X_{\min}$ – мінімальне значення j -го показника, $X_{\max}$ – максимальне значення j -го показника.

Якщо показник X_j є дестимулятором, тобто його вплив на відповідний елемент регіонального ринку праці обернений (чим більш значення X_j , тим стан підсистеми гірший), то його стандартизоване значення I_j розраховуємо за формулою [5]:

$$I_j = 1 - \frac{X_j - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (6.2)$$

де $X_{\min}$ – мінімальне значення j -го показника, $X_{\max}$ – максимальне значення j -го показника.

Така стандартизація забезпечує інформаційну односпрямованість індикаторів, при цьому вони будуть змінюватись у діапазоні від 0 до 1. Найгірші значення індикаторів, із погляду оцінки стану регіонального ринку праці, відповідатимуть числовим значенням, близьким до 0, а найкращі – наближуватимуться до 1.

Нормовані значення відібраних показників можна використовувати в процесі побудови часткових та інтегрального індексу розвитку регіонального ринку праці. Для цього

використовують різні статистичні формули, зокрема найчастіше інтегральний показник обчислюють як середнє арифметичне стандартизованих значень низки показників. Однак, на нашу думку, важливий не лише розмір отриманих значень стандартизованих статистичних даних, але й рівномірність їх розподілу. Наприклад, якщо в регіоні високий рівень заробітних плат, однак існує значний рівень заборгованості з її виплат, то середня арифметична згладжуватиме цю диспропорцію. Цей недолік ураховує формула середньої квадратичної, яка являє собою корінь квадратний із частки від ділення суми квадратів індивідуальних значень на число індивідуальних значень.

Отже, індекс розвитку регіонального ринку праці визначається як середня квадратична від семи нормалізованих (стандартизованих) за формулами (1), (2) параметрів X_j :

$$I_{PPP} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n X_i^2}{n}}, \quad (6.3)$$

де n – кількість відібраних і стандартизованих параметрів ринку праці.

Часткові індекси розраховуємо аналогічно, однак при цьому будуть використані лише ті параметри, які характеризують відповідний елемент ринку праці. Розрахунок й аналіз часткових індексів доповнює загальну оцінку та дає можливість глибше зрозуміти процеси, що відбуваються на регіональних ринках праці й визначити їх причину.

На основі розрахованого інтегрального індексу стану регіональних ринків праці для більш детального аналізу України можна визначити рейтинг. Для установлення *кількості груп* потрібно дотримуватися двох важливих умов побудови групувань:

- 1) виділені групи мають відрізнятися якісною однорідністю;

2) кількість одиниць у кожній групі повинна бути досить великою, що відповідає вимозі закону великих чисел.

Оптимальну кількість груп із приблизно рівними інтервалами можна визначити, застосовуючи формулу американського вченого Стерджеса:

$$m = 1 + 3,332 \lg n, \quad (6.4)$$

де m – кількість інтервалів; n – обсяг сукупності.

Інтервали, тобто проміжок між крайніми значеннями ознаки в групі одиниць, бувають рівні, нерівні, відкриті та закриті. Вибір виду інтервалу залежить від характеру розподілу одиниць досліджуваної сукупності.

Рівні інтервали використовують у випадках, коли значення варіюючої ознаки x змінюються плавно, поступово, рівномірно. Ширина інтервалу n розраховується за формулою:

$$h = (x_{max} - x_{min}) / m, \quad (6.5)$$

де x_{max} , x_{min} – найбільше та найменше значення ознаки в сукупності.

Завершальний етап аналізу передбачає побудову кореляційно-регресійної моделі впливу попиту на працю, пропозиції праці та ціни робочої сили на загальний розвиток регіонального ринку праці. Регресійна модель розвитку регіонального ринку праці набуває вигляду:

$$Y = b_0 + b_1 X_1 + b_2 X_2 + b_3 X_3. \quad (4.6)$$

Результати оцінювання можуть бути використані для обґрунтування відповідних пропозицій із питань регіонального розвитку для центральних органів виконавчої влади, обласних і Київської міської державних адміністрацій.

Отже, дослідження ринку праці прикордонного регіону надасть можливість відповідним державним інститутам точніше виявляти здобутки й проблеми в їх розвитку, визначати пріоритети та цільові показники для кожного з регіонів, конкретизувати заходи, спрямовані на вирівнювання соціально-економічного розвитку й подальше зростання регіонів.

6.4. Практичні рекомендації щодо розвитку ринку праці та зростання економіки добробуту в умовах європейської інтеграції

Процеси європейської інтеграції створюють передумови для створення нових робочих місць у регіонах України. При цьому важливим питанням є розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності забезпечення розвитку ринку праці з урахуванням особливостей розвитку того чи іншого регіону, у тому числі процесів, які пов'язані з прикордонним співробітництвом.

На початку нового тисячоліття різноманітні аспекти проблеми зайнятості перебували в центрі уваги українського уряду, органів державного та регіонального управління. Законодавчі акти, урядові документи останніх років у сфері зайнятості акцентують увагу на питаннях повної, продуктивної зайнятості; створенні передумов для продуктивної зайнятості населення та забезпечення надійного соціального захисту працюючого і непрацюючого населення.

Забезпечення всіх умов для гідної праці людини стає основою формування інвестиційно-інноваційної моделі економічного зростання України, необхідною умовою для її наближення до європейських соціальних стандартів.

Щодо модернізації у сфері зайнятості, то основними завданнями виступають:

- розширення сфери застосування праці за рахунок створення нових робочих місць;

– пом'якшення проблем зайнятості населення на депресивних територіях, зокрема в малих монофункціональних містах, шахтарських регіонах та сільській місцевості;

– створення робочих місць для працевлаштування працівників, які вивільняються з вугледобувних, вуглепереробних та торфодобувних підприємств, що ліквідуються;

– розширення сфери застосування праці у сільській місцевості шляхом створення та розвитку особистих селянських та фермерських господарств, малих підприємств із заготівлі, переробки та збуту сільськогосподарської продукції, з надання сільськогосподарських послуг, побутово-комунальних послуг сільському населенню;

– надання першого робочого місця випускникам навчальних закладів різних ступенів акредитації, підготовленим за державним замовленням;

– організація проведення оплачуваних громадських робіт з метою створення тимчасових робочих місць за рахунок коштів місцевих бюджетів;

– сприяння професійній мобільності робочої сили, зокрема, реформуванню системи професійної освіти та підвищенню кваліфікації працівників;

– розвиток співпраці між навчальними закладами і підприємствами (роботодавцями) з метою формування, відтворення та збереження кадрового потенціалу, підвищення його кваліфікації;

– розширення форм соціальної підтримки незайнятих осіб, зареєстрованих у державній службі зайнятості, з метою повернення їх до продуктивної праці;

– удосконалення законодавчої бази щодо посередництва у працевлаштуванні громадян за кордоном на основі забезпечення укладення двосторонніх державних та міжурядових угод стосовно працевлаштування та соціального захисту трудящих-мігрантів України.

Підсумовуючи зазначене вище, слід вказати, що структурна трансформація та зайнятість населення виступають підоймами підвищення ефективності використання ресурсної бази територій, поглиблення спеціалізації, активізації та розширення взаємодії суб'єктів економічної діяльності, формування регіональних ринків, подолання територіальних диспропорцій.

Нині в Україні весь комплекс заходів, що спрямовані на концептуальне вирішення планування і використання території країни, визначає Генеральна схема планування території України. Однак, організація структурних перетворень та робіт із управління процесами зайнятості населення в регіонах України традиційно стикається з неефективністю взаємозв'язку систем містобудівельного проектування та соціально-економічного прогнозування.

На регіональному рівні з питань встановлення та дотримання регламентів використання тієї чи іншої просторової системи не сформовано ефективної й діючої системи взаємовідносин регіональної влади з представниками підприємницьких структур. На жаль, господарюючі суб'єкти в регіонах не завжди організовують власну діяльність відповідно до встановлених загальнодержавних цілей. Це спричинено відсутністю спільних цілей, досягнення яких дозволило б їм взаємодіяти та координувати свою діяльність.

Дійовим засобом вирішення цієї проблеми може бути розробка організаційної моделі управління сталим просторовим розвитком відповідного регіону, яка слугуватиме основою для узгодження цілей й спільного вирішення загальнодержавних завдань щодо використання просторових систем.

Передусім звернемо увагу на інституційне забезпечення заходів щодо стимулювання розвитку нових робочих місць. Загалом розвиток ринку праці передбачає:

- 1) розширення сфери докладання праці та стимулювання зацікавленості роботодавців у створенні робочих місць із належними умовами й гідною оплатою праці за допомогою реалізації в області

цільових галузевих програм та інфраструктурних проектів, якими передбачено створення нових робочих місць; організації за рахунок підприємств транспортного обслуговування працівників із віддалених територій; створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків; інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо компенсації єдиного внеску та стимулювання роботодавців до створення належних умов праці й гідної заробітної плати; сприяння розвитку екологічного, сільського туризму, народних художніх промислів, рекреаційно-туристичного підприємництва; розширення переліку видів громадських робіт як суспільно корисних у частині надання допомоги сім'ям мобілізованих громадян, ініціювання таких робіт з облаштування кордону;

2) підвищення рівня зайнятості сільського населення за допомогою оптимізації чисельності працівників сільського господарства; створення кооперативів; розвитку транспортної, сервісної й соціальної інфраструктури в сільській місцевості для стимулювання зацікавленості інвесторів;

3) реалізація політики підтримки розвитку малого та середнього бізнесу й самостійної зайнятості населення шляхом: забезпечення доступності суб'єктів малого підприємництва до кредитних ресурсів для започаткування та ведення бізнесу; відкриття центрів надання адміністративних послуг; забезпечення супроводу суб'єктів малого підприємництва з питань організації й провадження підприємницької діяльності; надання безробітним одноразової допомоги з безробіття для відкриття власної справи; інформування населення через засоби масової інформації про успішних підприємців;

4) підвищення професійної підготовки та конкурентоспроможності економічно активного населення впродовж трудової діяльності завдяки здійсненню професійного навчання безробітних; підтримці професійно-освітньої роботи громадян з особливими потребами; стимулювання до підвищення рівня конкурентоспроможності на ринку праці осіб віком від 45 років;

забезпечення ефективного функціонування системи підтвердження професійної кваліфікації за результатами неформального професійного навчання; удосконалення методів профорієнтаційної роботи з молоддю, підвищення мотивації зацікавленості молоді оволодінням робітничими професіями;

5) посилення мотивації економічно активного населення до легальної продуктивної зайнятості за допомогою проведення на постійній основі інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо переваг легальних трудових відносин для забезпечення соціального захисту працівників; активізації співпраці сторін соціального діалогу щодо детінізації відносин на ринку праці, забезпечення дотримання прав і гарантій працівників; зростання мінімальної та номінальної середньомісячної заробітної плати; контролю за додержанням вимог законодавства про працю;

б) підвищення мобільності робочої сили на ринку праці й регулювання трудової міграції за допомогою співпраці із суб'єктами господарювання, які надають послуги з посередництва в працевлаштуванні; організації за рахунок підприємств транспортного обслуговування працівників із віддалених територій; упровадження механізму компенсації витрат роботодавцю на транспортне обслуговування працівників; забезпечення реалізації гарантій зайнятості для громадян, не спроможних на рівних конкурувати на ринку праці, застосовуючи стимулювання зацікавленості роботодавців у працевлаштуванні на перше робоче місце молоді та осіб з інвалідністю; проведення інформаційної роботи щодо перспектив зайнятості через веб-портал служби зайнятості, «Центри кар'єри», «Навігатор ринку праці»; залучення молоді до написання грантових проектів у співпраці з громадськими організаціями; стимулювання зацікавленості молоді в працевлаштуванні в сільській місцевості; удосконалення роботи молодіжних центрів праці задля підвищення якості надання послуг молоді; підтримка програм молодіжних

громадських організацій та їхніх спілок, спрямованих на розв'язання проблем зайнятості молоді й реалізацію її підприємницьких ініціатив.

Виконання зазначених пріоритетів у поєднанні з розвитком перспективних галузей економіки, малого та середнього бізнесу, реалізації комплексу заходів щодо поліпшення ситуації у сфері зайнятості населення сприятиме зменшенню прихованого безробіття, працевлаштуванню вивільненої надлишкової робочої сили на новостворених робочих місцях, підвищенню економічної активності й зайнятості населення, соціальному захисту найбільш уразливих категорій населення.

Виконання вищезазначених заходів дасть змогу забезпечити розширення сфери застосування праці створенням нових робочих місць, а отже, збільшити чисельність осіб, зайнятих економічною діяльністю; зменшити обсяги безробіття, у тому числі серед молоді та сільського населення; підвищити мобільність робочої сили на ринку праці, її якість і конкурентоспроможність, зокрема осіб віком від 45 років; підвищити якість робочих місць за умовами та оплатою праці; зменшити обсяги нелегальної зайнятості; підвищити престижність праці за робітничими професіями; ліквідувати абсолютну бідність серед працездатних осіб; забезпечити зростання надходжень до бюджетів усіх рівнів і фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Із метою активізації розвитку ринку праці пропонуємо запровадити комплекс заходів у межах таких *цільових орієнтирів*, як:

- збільшення робочих місць;
- підвищення якості робочої сили;
- вирішення проблем трудової міграції;
- сприяння зайнятості громадян, які потребують соціального захисту.

У напрямі подальшого розвитку ринку праці та вдосконалення регулювання ринку праці пропонуємо запровадження таких заходів, як створення робочих місць за допомогою стимулювання зацікавленості

роботодавців і зменшення обсягів тіньової зайнятості; забезпечення продуктивної зайнятості й оптимізація її структури; підвищення ефективності регулювання трудової міграції; створення інформаційно-комунікативного середовища на ринку праці; посилення інституційного забезпечення ринку праці; розвиток міжрегіонального партнерства та створення координаційного центру зайнятості.

Зокрема, *розширення сфери застосування праці та стимулювання зацікавленості роботодавців у створенні нових робочих місць* передбачає запровадження таких заходів:

– забезпечити укладання й виконання Регіональних угод між облдержадміністрацією та обласною радою, обласною федерацією роботодавців, обласною радою профспілок, а також Обласної тристоронньої угоди про зайнятість та робочі місця щодо стабілізації ситуації на ринку праці регіону й підвищення рівня зайнятості населення за допомогою створення нових робочих місць із належними умовами праці та гідною оплатою праці;

– проводити інформаційну кампанію щодо посилення мотивації до легальної продуктивної зайнятості й із метою сприяння ефективному використанню робочої сили та забезпечення соціального захисту працівників;

– сприяти збереженню ефективних наявних і створенню нових робочих місць завдяки наданню допомоги у вирішенні проблемних питань на підприємствах області;

– забезпечити поширення серед потенційних інвесторів інформації щодо природно-ресурсного та економічного потенціалу області, інвестиційних проектів окремих підприємств й організацій; розробити інформаційно-аналітичний матеріал про кадровий потенціал регіону для інвесторів;

– забезпечити оперативне інформування сільськогосподарських товаровиробників щодо раціональних методів ведення сільгоспвиробництва, передових науково-технічних розробок і

технологій, умов та порядку надання фінансової підтримки розвитку агровиробництва за рахунок бюджетних коштів;

– сприяти розширенню сфери застосування праці в сільській місцевості за допомогою виконання цільових програм, спрямованих на розвиток українського села й забезпечення надання державної підтримки в межах коштів, передбачених на ці цілі;

– сприяти розвитку малого й середнього підприємництва за посередництва організації та проведення інформаційних семінарів з орієнтації на підприємницьку діяльність щодо можливих перспективних галузей для відкриття власної справи. Проводити для зацікавлених осіб профконсультації з питань вибору галузі малого підприємництва й діагностики індивідуальних здібностей;

– забезпечити надання консультацій громадянам із питань започаткування та ведення підприємницької діяльності;

– залучати до навчання на курсах цільового призначення «Основи підприємницької діяльності» безробітних із-поміж соціально-незахищених категорій населення, у тому числі інвалідів, осіб, що звільнились із місць позбавлення волі, із подальшим їх залученням до підприємницької діяльності;

– забезпечити конструктивний соціальний діалог із власниками малого й середнього бізнесу щодо легалізації прихованої зайнятості та заробітної плати та підвищення офіційної заробітної плати в цій сфері до рівня, не нижчого за середній по відповідній території, та середній по Україні у певній галузі;

– здійснювати моніторинг: створення робочих місць у суб'єктів господарювання області, укладання та виконання колективних договорів на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності, які використовують найману працю. Забезпечити методичну допомогу суб'єктам господарювання щодо укладання колективних договорів із метою забезпечення регулювання соціально-трудових відносин методом розвитку соціального діалогу;

– забезпечити державний нагляд і контроль за дотриманням вимог законодавства про працю та про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття задля забезпечення реалізації прав і гарантій працівників відповідно до чинного законодавства.

Із метою *підвищення професійного рівня та конкурентоспроможності економічно активного населення* в прикордонному регіоні потрібно запроваджувати такі заходи:

– створити Асоціацію фахівців із питань професійного навчання на виробництві щодо покращення якості трудового потенціалу регіону;

– забезпечити методичне супроводження професійного навчання кадрів на виробництві;

– сприяти забезпеченню аграрного сектору економіки кваліфікованими кадрами шляхом підготовки фахівців за цільовим призначенням та їх залучення до роботи в сільській місцевості;

– створювати відповідні умови для організації стажування студентів, учнів (слухачів) вищих і професійно-технічних навчальних закладів на підприємствах, в установах, організаціях;

– увести дуальну систему підготовки робітничих кадрів у системі професійно-технічних навчальних закладів;

– здійснювати професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації зареєстрованих безробітних (зокрема, за інтегрованими професіями) на замовлення роботодавців. Упроваджувати довготривалу співпрацю з провідними підприємствами області для організації випереджаючого професійного навчання безробітних;

– залучати вищі й професійно-технічні навчальні заклади до здійснення перепідготовки незайнятого населення;

– забезпечити організацію підтвердження неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями;

– організувати роботу щодо видачі ваучерів для перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації громадянам категорії «45+» задля підвищення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці.

Забезпечення мобільності робочої сили на ринку праці та вдосконалення регулювання трудової міграції в прикордонному регіоні передбачає реалізацію таких заходів:

– надання інформаційно-консультативної й правової допомоги громадянам України, які виїжджають за кордон для працевлаштування, оздоровлення, відпочинку та з іншою метою;

– проводити систематичну інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо переваг легальних трудових відносин для забезпечення соціального захисту працівників, які мають дозвіл на постійне проживання на території іноземної держави, що одночасно дає право на безстрокове працевлаштування; мають тимчасовий дозвіл на перебування й працевлаштування; на законних підставах тимчасово перебувають на території іноземної держави та незаконно працюють; перебувають на території іноземної держави незаконно й незаконно працюють;

– застосовувати передбачені законодавством механізми здійснення контролю за використанням праці іноземців в Україні з метою запобігання їх нелегальній зайнятості;

– здійснювати аналіз стану ринку праці в прикордонному регіоні в частині попиту та пропозицій робочої сили за окремими галузями й професійними напрямками задля його збалансування.

Сприяння зайнятості громадян, які потребують соціального захисту та не спроможні на рівних умовах конкурувати на ринку праці, передбачається за допомогою таких заходів, як:

– створити відповідні умови для працевлаштування громадян, які мають додаткові гарантії в сприянні працевлаштуванню, у тому числі на нові робочі місця за допомогою компенсації фактичних витрат роботодавця в розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; молоді – на перше робоче місце за

отриманою професією (спеціальністю), у тому числі в рахунок установленої законодавством квоти;

– забезпечувати зайнятість осіб з інвалідністю сприянням працевлаштуванню інвалідів, у тому числі компенсувати роботодавцям фактичні витрати в розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за рахунок коштів Фонду соціального захисту інвалідів за створення нових робочих місць для їх працевлаштування; підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації за професіями (спеціальностями), що користуються попитом на ринку праці; збереження наявних і створення нових робочих місць для інвалідів із належними умовами праці; розширення можливостей для індивідуальної трудової діяльності, підприємництва та організації власної справи;

– сприяти підвищенню ефективності професійної та трудової реабілітації осіб з інвалідністю організацією їхнього професійного навчання в загальній системі професійної освіти на короткострокових курсах, зокрема в навчальних центрах служби зайнятості, на робочому місці на підприємствах, в установах й організаціях;

– забезпечити зростання професійної мобільності жінок за допомогою організації їхньої професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації відповідно до потреб ринкової економіки регіону й з урахуванням освіти, професійного досвіду, сімейного стану тощо.

Окрім вищезазначеного, на основі вивчення європейського досвіду пропонуємо *активізувати взаємодію та партнерство місцевих органів влади, неурядових організацій, бізнесу й соціуму в напрямі регулювання ситуації на ринку праці прикордонного регіону*, що дасть змогу розв'язувати низку першочергових соціальних та економічних проблем об'єднанням ресурсів державного й приватного секторів. Адже підприємців не розглядають як супротивників найманих працівників, а бізнес перебуває в партнерських відносинах із суспільством.

Рис. 6.6. Рекомендації щодо підвищення ефективності регулювання ринків праці в умовах прикордонного співробітництва

Складено за: [99].

Взаємодія й партнерство місцевих органів влади, неурядових організацій, бізнесу та соціуму в напрямі регулювання ситуації на ринку праці прикордонного регіону передбачає застосування різноманітних інструментів реалізації ідей соціального партнерства.

Формами такої співпраці можуть бути трудові конвенції (угоди), контракти, органи узгодження, взаємні консультації, участь найманих працівників в управлінні підприємством, урегулювання колективних трудових спорів, система планів (поточні, перспективні, стратегічні), стратегія розвитку, консультації, переговори, обмін інформацією, пошук компромісних рішень і контроль за їх виконанням, програми зайнятості, механізми реалізації фіскальної, монетарної, інвестиційної та соціальної політики на регіональному рівні. Звернемо увагу на думку Ю. О. Цибульської, що передумовами формування конкурентоспроможного ринку праці прикордонного регіону та попередження виїзду працездатного населення за його межі є налагодження тісних активних контактів із відповідними структурами, які реалізують політику розвитку ринку праці й підвищення мобільності працездатного населення по інший бік кордону, а також гармонізація національних законодавств у сфері зайнятості та міграційної політики [174].

В умовах активізації взаємовигідного прикордонного співробітництва Волинської області із сусідами в межах транскордонного об'єднання євро регіону «Буг» важливу роль відіграє впровадження в дію проекту Стратегії транскордонного співробітництва Люблінського воєводства, Волинської й Брестської областей на 2014–2020 рр. Головна мета стратегії – ефективне використання внутрішнього потенціалу регіону, що сприятиме підвищенню соціально-економічної конкурентоспроможності транскордонної території на європейському, національному, регіональному та місцевому рівнях.

Приклади заходів щодо розвитку ринку праці прикордонного регіону наведено в табл. 6.2.

Таблиця 6.2

Заходи щодо розвитку ринку праці прикордонного регіону

Тематична мета	Пріоритет	Приклади заходів
Сприяння управлінню кордонами та управління безпекою, мобільністю й міграцією	1. Підтримка ефективності та безпеки на кордонах	<ul style="list-style-type: none"> • Спільні ініціативи щодо адаптації та розширення наявних пунктів пропуску через кордон для пішоходів і велосипедистів; • спільні ініціативи з покращення прикордонної інфраструктури; • спільне створення узгодженої системи знакування й візуальної ідентифікації на пунктах пропуску через державний кордон; • спільні проекти, що стосуються обладнання наявних пунктів пропуску через кордон із метою оптимізації їхньої роботи; • спільна розробка й модернізація додаткової інфраструктури на пунктах пропуску через державний кордон.
	2. Покращення управління кордонами, митних та візових процедур	<ul style="list-style-type: none"> • Спільні ініціативи з метою створення передумов для прискореного оформлення осіб, які рідко перетинають кордон; • спільні ініціативи щодо спрощення процедур перетину кордонів та підготовки персоналу прикордонних і митних служб; • спільні ініціативи, спрямовані на підвищення прозорості й ефективності митних процедур і процедур оформлення; • спільні ініціативи для підтримки управління кордонами в галузі попередження та боротьби з незаконною міграцією й торгівлею людьми, боротьби з організованою злочинністю.

Складено авторами за [61].

Обмін досвідом і підтримка спільних ініціатив таких соціально-економічних партнерів, як місцеві органи влади, неурядові організації, бізнес та соціум, уможлиблюють досягнення підвищення мобільності й гнучкості робочої сили в прикордонному регіоні, вирівнювання шансів та протидії дискримінаційним проявам, поширення інформаційного забезпечення населення.

В Україні *соціальне партнерство* починається зі створення Українського координаційного комітету сприяння зайнятості населення наприкінці 1991 р., який мав статус постійно діючого тристороннього органу, створеного на громадських засадах, для підготовки прийняття спільних рішень відносно реалізації політики зайнятості. А вже 27 квітня 1993 р. Указом Президента України створено Національну раду соціального партнерства – тристоронній консультативно-дорадчий орган при 183 Президентіві України, головною метою якого стало узгодження питань і конфліктів, що виникають у соціально-трудовій сфері. Після здобуття Україною незалежності формувалася законодавча база соціального партнерства: Закони України «Про колективні договори і угоди» (1993 р.), «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (1999 р.), «Про організації роботодавців» (2001 р.), «Про оплату праці» (1995 р.), «Про відпустки» (1996 р.), «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» (1998 р.), «Про прожитковий мінімум» (1999 р.), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання» (1999 р.), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (2000 р.) «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2000 р.), «Про компенсацію громадянам втрати частини доходів у зв'язку з порушенням строків їх виплати» (2000 р.), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» (2001 р.) а також Указ Президента України «Про утворення Національної служби

посередництва та примирення» (1998 р.) й ін. Крім того, потрібно також зазначити дев'ять конвенцій МОП, які стосуються соціально-трудових відносин і були ратифіковані Україною, а також інші міжнародні договори (угоди) України щодо сфери соціальних питань [93].

Проблемним аспектом розвитку ринку праці прикордонного регіону є поширення явища нелегальної міграції, що особливо стосується Волинської області, на території якої розміщено п'ятнадцять пунктів контролю через державний кордон із Республікою Білорусь і Польщею. Польща особливо приваблива для нелегалів, які таким чином намагаються дістатись інших країн ЄС [37].

Звернемо увагу, що в межах розв'язання цієї проблеми у 2008 р. в селі Журавичі Ківерцівського району створено Волинський пункт тимчасового перебування іноземців й осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні.

Волинь уже має певний досвід міжнародного співробітництва на прикордонному ринку праці. Обласна служба зайнятості взаємодіє на прикордонному ринку праці з аналогічними службами Білорусі та Республіки Польща. Задля впровадження перспективного прогнозування вивчається досвід сусіднього Люблінського воєводства (Республіка Польща), зокрема специфіка роботи їхнього бюро праці після вступу в ЄС.

Особливо активною є співпраця Волинського обласного центру зайнятості з Люблінським воєводським бюро праці та Ковельського міськрайонного центру зайнятості з Холмським повітовим бюро праці за такими напрямками й формами [18]:

– сприяння налагодженню співпраці між базовими центрами зайнятості Волині та повітовими бюро праці Люблінського воєводства, обмін досвідом роботи на прикордонному ринку праці спеціалістів служб зайнятості й роботодавців України та Польщі;

– реалізація проектів Європейського Союзу: «Експерт», у межах якого здійснюються координація й поглиблення співпраці служб зайнятості Волинської області та Холмщини, й «Активізація» – програма освіти безробітних;

– налагодження активного взаємопошуку інвесторів заради заснування спільних підприємств, із метою створення додаткових робочих місць для працевлаштування незайнятого населення по обидва боки кордону;

– обмін інформацією щодо вакантних робочих місць і пропозицій роботодавців;

– заснування українсько-польського Інтернет-клубу для додаткового поширення інформації щодо працевлаштування, налагодження випуску брошур та відеофільмів;

– залучення молодіжних громадських організацій до конкурсів на кращу ініціативу.

Звернемо увагу, що європейський досвід показує: розвиток різних форм міжрегіонального партнерства, таких як, наприклад, координаційно-інформаційний центр на ринку праці прикордонного регіону. Н. А. Мікула, Ю. О. Цибульська визначили переваги та недоліки створення координаційно-інформаційного центру на ринку праці прикордонного регіону (табл. 6.3).

Особливу перспективу в напрямі активізації розвитку ринку праці Волинської області як прикордонного регіону має *українсько-польська співпраця для вироблення механізмів забезпечення зв'язку між освітніми закладами та ринками праці*. Розвиток науково-освітньої співпраці, реалізація спільних інтересів по обидва боки кордону формуватимуть спільний ринок праці (сегмент висококваліфікованої праці) прикордонних територій, можуть підвищити можливості працевлаштування своїх випускників і стати центрами підготовки кваліфікованих кадрів і розміщення транскордонних інноваційних підприємств [35].

Переваги та недоліки створення координаційно-інформаційного центру на ринку праці прикордонного регіону

Переваги	Недоліки та бар'єри
Інституційні:	
<ul style="list-style-type: none"> ✓ децентралізація влади і регіонального управління; ✓ можливість активізації співпраці громадських організацій, бізнесу, влади, освіти і науки з обох боків кордону, використання їхніх знань й інтересів щодо розвитку ринку праці в умовах прикордонного співробітництва. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ несприятливе політичне середовище; ✓ складність регулювання діяльності всіх суб'єктів соціально-трудова відносин на ринку праці прикордонного регіону; ✓ відмінності в поділі відповідальності по різні сторони кордону.
Соціально-економічні:	
<ul style="list-style-type: none"> ✓ мобілізація потенціалу для використання в процесі прикордонного співробітництва на ринку праці; ✓ об'єднання сторін, незалежно від їхніх індивідуальних обов'язків навколо спільної місії покращення ринку праці прикордонного регіону; ✓ можливість обміну ідеями та ресурсами (трудовими, фінансовими тощо) для досягнення спільних цілей. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ суттєва відмінність у рівні та темпах соціально-економічного розвитку; ✓ брак зв'язків між партнерами в прикордонному регіоні; ✓ недостатній рівень захищеності ринку праці прикордонного регіону; ✓ наявність фіскальних і митних бар'єрів; ✓ дефіцит необхідних для прикордонного регіону фахівців – учасників ринку праці; ✓ гальмування процесів вирівнювання якості життя населення
Культурні:	
<ul style="list-style-type: none"> ✓ отримання доступу до навичок та досвіду партнера прикордонної співпраці; ✓ розширення можливостей участі партнерів на ринку праці за рахунок спільної діяльності. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ соціально-культурна дистанція, різний менталітет; ✓ недостатня свідомості прикордонного партнерства; ✓ існування різних національних чи регіональних стереотипів; ✓ страх утратити самобутність; ✓ наявність мовних бар'єрів.

Джерело: складено за [61].

Зокрема, *покращення системи підготовки кадрів* для потреб економіки Волинської області як прикордонного регіону передбачає збалансування ринку праці робітничих професій; зниження рівня безробіття; покращення системи підготовки кадрів робітничих професій; допомогу молоді під час вибору професій, пошуку роботи; придбання обладнання для навчальних закладів.

Важливий аспект у розвитку ринку праці прикордонного регіону – це запровадження скоординованої системи управління трудовою міграцією, в основі якої, як на нашу думку, має бути *державно-приватне партнерство та інституціональне середовище національних і світового ринків праці*.

Наприклад, із метою врегулювання міграційних процесів в Україні за ініціативи Люблінського та Мазовецького воєводств Республіки Польща, підтримки Волинської обласної державної адміністрації й за участю Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки в межах транскордонного співробітництва на умовах державно-приватного партнерства у 2013 р. започатковано реалізацію проекту «Створення транскордонної інфраструктури управління трудовою міграцією» (далі – Проект). Проект передбачає координацію діяльності державних органів, що забезпечують реалізацію державної політики у сфері зайнятості населення та регулювання міграційних процесів, і приватних структур щодо проведення соціально орієнтованої діяльності, спрямованої на забезпечення прав та інтересів українських трудових мігрантів під час їх працевлаштування за кордоном [125, с. 357].

Важливим в управлінні міграційними процесами із забезпечення інституціонального середовища міграційної діяльності є *налагодження постійного моніторингу стану ринку праці України й Польщі*, для чого Проектом передбачено *створення порталів баз даних ринків праці з використанням інформаційних баз даних центральних і регіональних державних органів із питань праці, а також інформації роботодавців та тих, хто шукає роботу*. Обмін цією інформацією

передбачено здійснювати відповідно до угод, укладених між такими інституціями, роботодавцями й здобувачами роботи. Інформація порталу матиме винятково публічний характер і слугуватиме базою для організованого працевлаштування відповідно до укладених угод між роботодавцями, пошукачами роботи, спільною українсько-польською установою із питань міграції в Україні та структурним підрозділом з питань міграції (департаментом) у Польщі.

Із метою підняття рівня оплати праці українських трудових мігрантів Проектом передбачено *перенавчання основних робітничих професій громадян, які бажають працювати як у Польщі, так і в Україні, за програмами й стандартами ЄС*. Для реалізації цього завдання в Україні заплановано *створення Міжнародного навчального центру перепідготовки та адаптації персоналу на умовах спільної власності засновників з України й Польщі та місцевого органу самоврядування*. Крім того, ефективною, як на нашу думку, є співпраця на умовах державно-приватного партнерства з Державним центром зайнятості і його структурними підрозділами в регіонах із питань організації навчання безробітних та інших категорій громадян, котрі виявлять бажання легально працевлаштуватися за кордоном [18].

Потребує уваги комплекс заходів щодо уникнення негативних наслідків недовіри та нерозуміння один одного прикордонного населення з обох боків кордону. У зв'язку з цим необхідним є формування соціального діалогу, в основі якого покладено *посилення процесів суспільної інтеграції прикордонного населення*. При чому прикордонна співпраця в розбудові ринку праці стосується усіх сфер життєдіяльності – розв'язання культурних, оздоровчих та інших соціальних проблем, створення дієвої та ефективної інфраструктури ринку праці, стимулювання розвитку ігромадських ініціатив щодо покращення ситуації на ринку праці. Усе вищезазначене сприятиме налагодженню і зміцненню прикордонного співробітництва між місцевими громадами по обидва боки кордону.

Досягнути посилення процесів суспільної інтеграції прикордонного населення можна за допомогою стимулювання, та застосування різноманітних проектних ініціатив і дій, зокрема впровадження спільних заходів й проектів для покращення ринку праці. Прикладом цьому успішна реалізація проекту у сфері підтримки розвитку транскордонного ринку праці це ініціативи, а саме «Обмін досвідом та поглядами щодо методів скорочування безробіття та його наслідків у Польщі та Україні» в рамках програми сусідства INTERREG III/Tacis CBC Польща-Білорусь-Україна [8].

З огляду на несприятливу ситуацію на ринку праці прикордонних регіонів України, вважаємо за необхідне підтримувати спільні системні рішення транскордонного характеру, які спроможні будуть забезпечити створення нових робочих місць у тому чи іншому прикордонному регіоні й сприятимуть поступовому розв'язанню проблем працевлаштування. Для прикладу – досвід польських повітових управлінь зайнятості щодо заходів, спрямованих на скорочення наслідків безробіття у воєводствах. Ці заходи, зокрема, проявляються в пропозиціях праці й в активних формах скорочення безробіття, найбільш значущими серед яких є направлення на дотовані Фондом праці інтервенційні та громадські роботи, а також консультації населення щодо працевлаштування [58].

Потребує запровадження у прикордонному регіоні комплекс заходів, який б сприяв стимулюванню потенційних працівників до активного пошуку роботи в рамках прикордонної співпраці, наприклад, «консультації з приводу працевлаштування для безробітних, а також громадян, які мають труднощі з вибором фаху. Такі консультації сьогодні проводять професійні дорадники, які є при управліннях зайнятості на території польських прикордонних регіонів Подібний досвід варто перейняти вітчизняним центрам зайнятості та активно застосовувати його задля сприяння скороченню рівня безробіття в прикордонних регіонах нашої держави» [37].

Пропонуємо вжити заходи, спрямовані на активізацію взаємодії й партнерства місцевих органів влади, неурядових організацій, бізнесу та соціуму в напрямі регулювання ситуації на ринку праці прикордонного регіону. Їх запровадження дасть змогу розв'язати низку першочергових соціальних й економічних проблем

Окрім того, обмін досвідом і підтримка спільних ініціатив таких соціально-економічних партнерів, як місцеві органи влади, неурядові організації, бізнес та соціум, уможливають покращення інфраструктурного середовища для підвищення ділової активності населення й збільшення масштабів його зайнятості.

Для розвитку ринку праці в умовах прикордонного співробітництва ним, на нашу думку, є:

1. Удосконалення інформаційного забезпечення ринку праці прикордонного регіону. Для цього рекомендується:

– формування спільної бази даних із повним переліком потенційних роботодавців та бажаючих працевлаштуватися;

– запровадження проектного управління в реалізації спільних пілотних досліджень розвитку соціально-трудова відносин в умовах прикордонного співробітництва, наприклад організації проведення різного роду анкетування у пунктах пропуску, співпраця в отриманні та обробці інформації про обсяги, напрям і структурні характеристики потоків потенційних працівників, моніторинг отриманих результатів, визначення ємності ринку праці та пошук можливостей подальшого проведення аналізу його кон'юнктури й перспектив розвитку в умовах прикордонного співробітництва;

– створення освітньо-консультативних центрів, діяльність яких спрямована на організацію семінарів, тренінгів для вивчення культури і традицій країни-сусіда, організації підвищення фахової культури, професійної та мовної підготовки осіб, надання їм різного характеру консультацій з метою покращення обізнаності осіб, які бажають працевлаштуватися по інший бік кордону;

2. Активізація різноманітних форм прикордонного співробітництва задля інтеграції ринку праці, зокрема:

– розробка й упровадження спільних проектів і заходів, в основу яких покладено обмін вітчизняними і зарубіжними практиками, досвідом, що сприятиме створенню прямих контактів між мешканцями прикордонних регіонів сусідніх держав;

– заохочення та підтримка громадських і молодіжних ініціатив, розвиток волонтерської діяльності, а також сприяння раціональній трудовій мобільності осіб;

– інтеграція освіти, науки, влади, бізнесу, розвиток їх співпраці у напрямку забезпечення соціального захисту мешканців по різні боки кордону, ефективного використання спільного потенціалу на ринку праці.

3. Підтримка розвитку інфраструктурного забезпечення ринку праці прикордонного регіону:

– створення інформаційних центрів співпраці управлінь зайнятості прикордонних регіонів сусідніх держав й інших об'єктів інфраструктури ринку праці;

– розвиток форм прикордонних співпраці та управління спільними проектами в сфері офіційного надання посередницьких послуг для осіб, які бажають працевлаштуватися за кордоном;

– підтримка розвитку консультативних, юридичних, освітніх та інших послуг, пов'язаних із працевлаштуванням населення по обидва боки кордону.

4. Удосконалення нормативно-правового забезпечення у сфері вдосконалення регулювання ринку праці прикордонного регіону:

– створення сприятливих умов для ефективного виконання угоди про малий прикордонний рух між Україною та сусідніми державами;

– організація укладання трудових угод, забезпечення механізмів їх реалізації та контролю за їх виконанням для підвищення рівня офіційного працевлаштування осіб по обидва боки кордону;

– нормативно-правова підтримка багатосторонніх домовленостей із приводу соціального й пенсійного страхування населення;

5. Співпраця у сфері освіти та підвищення кваліфікації в рамках прикордонного співробітництва:

– сприяння підвищенню кваліфікації осіб на основі наявної інформацією про потреби у працевлаштуванні на діючому ринку праці;

– адаптація навчальних програм та навчальних планів відповідно до потреб ринку праці;

– створення можливостей і способів спільного фінансування та залучення додаткових фінансових джерел для підготовки кваліфікованої робочої сили, яка є особливо «затребуваною» на ринку праці прикордонного регіону, в освітніх закладах як України, так і сусідніх держав.

Питання для перевірки знань

1. Які основні функції ринку праці?

2. Зазначте основні характеристики ринку праці згідно з наведеною класифікацією.

3. Розкрийте, як ринок праці реагує на зовнішні фактори та зміни своїх параметрів.

4. Порівняйте мікрорівень, мезорівень і макрорівень дослідження ринку праці за визначенням Б. М. Ворвинця.

5. Які специфічні особливості функціонування місцевого ринку праці вказала В. Дружиніна?

6. Охарактеризуйте залежність розвитку ринку праці від територіального розподілу праці.

7. Якими основними ознаками характеризується поняття "регіон" за визначенням Н. В. Павліхи?

8. Зазначте, які фактори впливають на територіальну організацію ринку праці в регіонах.

9. Розкрийте, як регіональні ринки праці відрізняються від національного ринку праці.
10. Порівняйте роль регіональних органів управління та місцевої влади в регулюванні ринку праці.
11. Що включає в себе системний процес регулювання ринку праці?
12. Яким чином визначається заробітна плата згідно з Законом України "Про оплату праці"?
13. Які механізми державного регулювання ринку праці існують?
14. Що означає колективно-договірне регулювання ринку праці?
15. Які основні напрямки регулювання ринку праці на регіональному рівні?
16. Які цільові орієнтири реалізації концептуальних засад регулювання ринку праці прикордонного регіону?
17. Яким чином здійснюється просторовий підхід до забезпечення продуктивної зайнятості?
18. Які пріоритетні напрямки регулювання ринку праці прикордонного регіону?
19. Які механізми передбачає механізм регулювання ринку праці прикордонного регіону?
20. Як визначається рівень безробіття та яким чином його можна зменшити в рамках регулювання ринку праці?

Тестові завдання

1. Яка з функцій ринку праці відповідає за гнучкість трудових навичок та можливість зміни видів діяльності працівників?

- а) Участь у відтворенні робочої сили
- б) Здійснення розподілу ресурсів праці
- в) Оптимізація структури зайнятості
- г) Гнучкість трудових вмінь і навичок

Відповідь: г) Гнучкість трудових вмінь і навичок

2. *Якому рівню дослідження ринку праці присвячене вивчення питань організації, планування, стимулювання та використання праці персоналу окремого підприємства?*

- а) Мікрорівень
  - б) Мезорівень
  - в) Макрорівень
  - г) Територіальний рівень
- Відповідь: а) Мікрорівень

3. *Який рівень дослідження ринку праці аналізує розвиток внутрішніх ринків праці підприємств у межах просторової господарської системи?*

- а) Мікрорівень
  - б) Мезорівень
  - в) Макрорівень
  - г) Територіальний рівень
- Відповідь: б) Мезорівень

4. *Які основні характеристики ринку праці можуть бути різними згідно з його класифікацією?*

- а) Часові ознаки
  - б) Просторові ознаки
  - в) Економічні ознаки
  - г) Всі вищезазначені
- Відповідь: г) Всі вищезазначені

5. *Як називається цілісне просторове сполучення, що характеризується різними ознаками, включаючи природничо-географічні, демографічні, історико-культурні, виробничі та економічні?*

- а) Ринок праці

- б) Територіальний ринок
- в) Місцевий ринок праці
- г) Регіон

Відповідь: г) Регіон

6. Яка з функцій ринку праці спрямована на стимулювання і мотивацію працівників до підвищення конкурентоспроможності та фахової майстерності?

- а) Участь у відтворенні робочої сили
- б) Оптимізація структури зайнятості
- в) Гнучкість трудових вмінь і навичок
- г) Стимулювання працівників

Відповідь: г) Стимулювання працівників

7. Які процеси стають особливо відчутними на регіональному ринку праці?

- а) Трудова міграція
- б) Гнучкість трудових вмінь
- в) Оптимізація структури зайнятості
- г) Участь у відтворенні робочої сили

Відповідь: а) Трудова міграція

8. Яке поняття визначається як систему соціально-трудоових відносин між роботодавцями, населенням, державою, профспілками та іншими суб'єктами?

- а) Ринок праці
- б) Соціальна політика
- в) Система регулювання зайнятості
- г) Місцевий ринок праці

Відповідь: а) Ринок праці

9. Яка функція ринку праці відповідає за вплив державних і місцевих механізмів на процеси регулювання доходів населення, передусім оплати праці?

- а) Оптимізація структури зайнятості
- б) Вплив на доходи населення
- в) Стимулювання працівників
- г) Гнучкість трудових вмінь і навичок

Відповідь: б) Вплив на доходи населення

10. Яке поняття використовується для опису цілісного просторового сполучення, що характеризується певним комплексом ознак?

- а) Ринок праці
- б) Територіальний ринок
- в) Місцевий ринок праці
- г) Регіон

Відповідь: г) Регіон

11. Що включає в себе системний процес регулювання ринку?

- а) Тільки державне регулювання
- б) Державне та ринкове регулювання
- в) Тільки ринкове регулювання
- г) Державне, ринкове та колективно-договірне регулювання

Правильна відповідь: д) Державне, ринкове та колективно-договірне регулювання

12. Яким чином визначається заробітна плата згідно з Законом України "Про оплату праці"?

- а) За угодою між працівником і роботодавцем
- б) За рішенням державного органу
- в) За внутрішнім регламентом підприємства
- г) За рішенням місцевої ради

Правильна відповідь: а) За угодою між працівником і роботодавцем

13. Яким чином здійснюється колективно-договірне регулювання ринку праці?

- а) За допомогою державних нормативних актів
- б) Шляхом укладання колективних договорів
- с) За допомогою економічних заходів
- д) За рішенням парламенту

Правильна відповідь: б) Шляхом укладання колективних договорів

14. Що лежить в основі колективно-договірного регулювання ринку праці?

- а) Інститут трудового контракту
- б) Інститут ринку акцій
- с) Інститут фінансового контролю
- д) Інститут економічного прогнозування

Правильна відповідь: а) Інститут трудового контракту

15. Що означає просторовий підхід до забезпечення продуктивної зайнятості?

а) Взаємодія суб'єктів ринку праці з урахуванням географічного розміщення

- б) Регулювання ринку праці на міжнародному рівні
- с) Співпраця між регіональними владами
- д) Поліпшення соціального захисту працівників

Правильна відповідь: а) Взаємодія суб'єктів ринку праці з урахуванням географічного розміщення

16. Які є цільові орієнтири регулювання та розвитку ринку праці прикордонного регіону?

- а) Співпраця з іноземними корпораціями

- b) Збільшення обсягів імпорту і експорту
- c) Покращення якості життя населення
- d) Підвищення податкових надходжень до бюджету

Правильна відповідь: c) Покращення якості життя населення

17. Які є пріоритетні напрямки регулювання ринку праці прикордонного регіону?

- a) Збільшення тарифів на комунальні послуги
- b) Створення умов для відтворення конкурентоспроможного людського капіталу
- c) Зниження рівня оподаткування
- d) Підвищення цін на продукти харчування

Правильна відповідь: b) Створення умов для відтворення конкурентоспроможного людського капіталу

18. Які механізми передбачає механізм регулювання ринку праці прикордонного регіону?

- a) Тільки інституційний
- b) Тільки економічний
- c) Тільки організаційно-економічний
- d) Інституційний, організаційно-економічний та інформаційний

Правильна відповідь: d) Інституційний, організаційно-економічний та інформаційний

19. Які цільові орієнтири реалізації концептуальних засад регулювання ринку праці прикордонного регіону?

- a) Підвищення обсягів експорту
- b) Зменшення кількості підприємств-монополістів
- c) Збільшення якості та конкурентоспроможності робочої сили
- d) Впровадження нових податкових ставок

Правильна відповідь: c) Збільшення якості та конкурентоспроможності робочої сили

20. Що передбачає механізм регулювання зайнятості населення прикордонного регіону?

- a) Сприяння міграції населення в інші регіони
- b) Підвищення рівня безробіття
- c) Створення робочих місць за рахунок різних джерел фінансування
- d) Зменшення обсягів виробництва на підприємствах

Правильна відповідь: c) Створення робочих місць за рахунок різних джерел фінансування

Задачі

Задача 1: На підприємстві "Альфа" працює 150 співробітників. За останній місяць 10 працівників були звільнені, а 15 нових найняли на роботу. Яка зараз загальна кількість працівників на підприємстві "Альфа"?

Задача 2: У місцевому ринку праці в регіоні X середня заробітна плата складає 6000 гривень на місяць. Якщо протягом останнього року заробітна плата зросла на 8%, то яка зараз середня заробітна плата в цьому регіоні?

Задача 2: Якщо мінімальна заробітна плата у вашому регіоні становить 5000 гривень, а ваша зарплата складає 6000 гривень, то на скільки відсотків ваша зарплата перевищує мінімальну заробітну плату?

Відповідь: Ваша зарплата перевищує мінімальну заробітну плату на 20% (6000 гривень - 5000 гривень = 1000 гривень, 1000 гривень / 5000 гривень * 100% = 20%).

Задача 3: У регіоні працює 2000 осіб, а безробітних 300 осіб. Обчисліть рівень безробіття у цьому регіоні в процентах.

Відповідь: Рівень безробіття в цьому регіоні становить 15% ((300 безробітних / 2000 працездатних) * 100%).

ТЕМА 7.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ДОБРОБУТ ГРОМАДЯН

- 7.1. Моделі соціальної політики: від патерналізму до ринкового забезпечення
- 7.2. Сутність соціальної політики та її основні напрями
- 7.3. Кадрове забезпечення виконання соціальної політики
- 7.4. Особливості розвитку соціальної політики в Україні

7.1. Моделі соціальної політики: від патерналізму до ринкового забезпечення

Соціальна політика визнається важливою складовою **внутрішньої політики держави**, орієнтованою на забезпечення **добробуту громадян** через надання можливості отримати необхідні матеріальні, культурні та духовні блага. Цей метод державного регулювання ринкової економіки спрямований на розподіл і перерозподіл суспільних благ та формування відносин між працівниками.

Соціальна політика впливає на **конкурентоспроможність національної економіки**, забезпечуючи розвиток людського потенціалу, покращення інвестиційно-інноваційного клімату та соціальну стабільність у суспільстві. Реалізація соціальної політики здійснюється через **соціальні програми**, які ґрунтуються на законодавчо-нормативній базі країни.

Подальший розвиток сфери соціальних послуг, таких як громадське харчування та дошкільна освіта, відкриває можливість звільнити частину населення від домашніх обов'язків і підвищити зайнятість в суспільному виробництві. Наукова сфера і наукове забезпечення, які визначають перспективи економічного розвитку країни в епоху нових технологій, також є складовою соціальної сфери, і їхній розвиток та ефективність регулюються в рамках соціальної політики. Соціальна сфера не лише регулює процеси зайнятості

населення, але і служить місцем реалізації праці для мільйонів людей у країні. Сектори соціального комплексу, такі як охорона здоров'я, освіта, торгівля, житлово-комунальне господарство та інші, надають робочі місця для до 20% економічно активного населення, і в розвинених країнах сфера послуг забезпечує роботою до 70% всіх працюючих.

Головним завданням соціальної сфери є задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб, формування всебічно розвинених громадян, що є стратегічною та найвищою метою розвитку будь-якої цивілізованої держави. Головні цілі соціальної політики включають:

1. Гармонізацію суспільних відносин, співробітництво між групами населення та стабілізацію суспільно-політичної системи.
2. Створення умов для підвищення матеріального добробуту громадян і стимулювання участі у суспільному виробництві.
3. Забезпечення соціального захисту всіх громадян і їхніх основних соціально-економічних прав, включаючи підтримку малозабезпечених та слабозахищених груп.
4. Забезпечення раціональної зайнятості в суспільстві.
5. Зниження рівня кримінальності.
6. Розвиток галузей соціального комплексу, таких як освіта, охорона здоров'я, наука, культура, житлово-комунальне господарство тощо.
7. Забезпечення екологічної безпеки країни.

Сучасні моделі соціальної політики різняться за ступенем втручання держави в соціально-економічну сферу суспільства, за ступенем соціальної захищеності громадян, за ступенем свободи соціального вибору різних верств населення і за впливом соціальних процесів на економічний розвиток країни:

1. Патерналістська соціалістична модель:

- Характеристики: Держава відповідає за всі аспекти соціально-економічного становища громадян, контролює

виробництво та розподіл всіх товарів і послуг, забезпечує почуття соціальної захищеності та стабільності.

- Недоліки: Низька ефективність, нерівність у розподілі соціальних благ, система соціальних пільг для бюрократичної еліти, обмежена кількість соціальних благ для населення.
- Приклад: Радянський соціалізм до 1991 року.

2. *Шведська модель соціальної політики ("шведський соціалізм"):*

- Характеристики: Велика відповідальність та регулювання державою в соціальній сфері, високий рівень соціальної захищеності громадян.
- Недоліки: Обмежена свобода вибору для споживачів, централізованість системи, обмежена популярність в системі західної демократії.
- Приклад: Соціальна політика Швеції.

3. *Модель "держави добробуту":*

- Характеристики: Ринкова модель з високим рівнем регулювання державою соціальної сфери, високі соціальні мінімальні стандарти, гарантованість прожиткового мінімуму.
- Недоліки: Високі витрати на соціальні потреби, але може бути складно забезпечити всім громадянам високий рівень добробуту.
- Приклад: Соціальна політика багатьох західних європейських країн.

4. *Модель соціально-орієнтованого ринкового господарства:*

- Характеристики: Базується на принципах вільної конкуренції, вільного вибору споживачів та економічної свободи ринку, з державним втручанням для забезпечення соціальної захищеності.
- Недоліки: Вимагає балансу між економічною свободою та соціальною захищеністю, може вимагати значного державного втручання.

- Приклад: Модель, запропонована Людвігом Ерхардом у Німеччині.

5. Ринкова соціальна модель:

- Характеристики: Найбільша соціальна жорсткість, пріоритет ринкових методів регулювання соціальної сфери перед державним втручанням.
- Недоліки: Може призвести до нерівності та недостатньої соціальної захищеності, обмеження державних субсидій і дотацій.
- Приклад: Деякі країни зі спрощеною системою соціального захисту.

Кожна з цих моделей має свої унікальні характеристики, переваги та недоліки. Патерналістська соціалістична модель, з її низькою ефективністю та обмеженими соціальними благами, прагнула забезпечити громадянам всебічний захист, але це призвело до нерівності та привілеїв для бюрократичної еліти.

Шведська модель соціальної політики, хоча забезпечує високий рівень соціальної захищеності, має обмеженість у свободі вибору для громадян і може не знайти відгуку в системі західної демократії. Модель "держави добробуту" надає широкий спектр соціальних послуг та гарантує високі соціальні стандарти, але при цьому вимагає значних витрат.

Модель соціально-орієнтованого ринкового господарства прагне до балансу між ринковою свободою і соціальною захищеністю, вносячи державне втручання там, де ринок не може забезпечити потрібних благ. Ринкова соціальна модель підкреслює роль ринку та мінімізує державне втручання, що може призвести до соціальної жорсткості.

Україна вибрала ринкову соціальну модель з високим рівнем регулювання, але перехід від патерналістської соціалістичної моделі був важким та болісним. Важливо розуміти, що кожна модель має свої особливості і пріоритети, і вибір моделі залежить від культурних, економічних та політичних умов кожної країни. Важливо забезпечити

баланс між економічною свободою та соціальною захищеністю, щоб забезпечити благополуччя та розвиток для всіх громадян.

7.2. Сутність соціальної політики та її основні напрями

На сьогоднішній день поняття соціальної політики має різні тлумачення, і різні автори розглядають його з різних точок зору. Однак, основне розуміння соціальної політики можна поділити на вузьке та широке.

У вузькому розумінні соціальна політика визначається як система заходів, спрямованих на **забезпечення добробуту громадян**. Це включає в себе соціальне забезпечення, житлові програми, охорону здоров'я, освіту та послуги соціальної допомоги та ресоціалізації. Ці заходи покликані вирішувати актуальні завдання, такі як соціальний захист населення.

У широкому розумінні соціальна політика перетинає область регулювання соціальних відносин та спрямована на **створення умов для оптимального функціонування суспільної системи та розвитку соціальних відносин**. Це включає в себе регулювання соціальної сфери та задоволення соціальних інтересів громадян.

Об'єднуючи різні точки зору, соціальна політика виступає як невід'ємна складова політики держави, спрямована на **забезпечення добробуту громадян** через систематичні заходи та програми в сферах соціального захисту, освіти, охорони здоров'я та інших аспектах життя суспільства.

Між економічним зростанням та соціальним прогресом у суспільстві існує **тісна взаємозалежність**. **Результативність соціальної політики держави** визначається станом національної економіки. **Економічна та соціальна політика** становлять важливий аспект внутрішньої політики країни.

Світові лідери на Саміті ООН у 2015 році прийняли **17 глобальних цілей сталого розвитку (ЦСР)**, які мають діяти до 2030 року. Країни прагнуть ліквідувати соціальні проблеми, зокрема боротьбу з бідністю,

голодом, забезпеченням здоров'я та освітою. **Ці цілі вимагають від урядів добровільного взяття на себе відповідальності та створення сприятливого клімату для досягнення цих цілей.**

Соціальна політика держави необхідна не лише для соціального забезпечення та допомоги, але й для підтримки секторів, таких як харчова та легка промисловість, які виробляють важливі для нас продукти.

Мета соціальної політики полягає в забезпеченні позитивних соціальних змін і розвитку суспільства на засадах справедливості, рівноправності та захисту людей. **Завдання включають соціальний захист, гарантовану мінімальну заробітну плату, пенсійне забезпечення, освіту, охорону здоров'я та інші аспекти життя.**

У сфері соціальної політики діють різні суб'єкти, такі як **державні органи, об'єднання роботодавців, громадські та бізнес-структури. Об'єктами є працездатне та непрацездатне населення, ринок праці та трудові відносини.**

Об'єктом соціальної політики є суспільні відносини та процеси життєдіяльності суспільства, які безпосередньо чи опосередковано впливають на створення соціальної безпеки людини, задоволення її соціальних потреб та інтересів, а також формування і творення соціальних цінностей.

Суб'єктами соціальної політики є люди, держава, суспільство, соціальні інститути та товариства, політичні партії, громадські організації, колективи, профспілки, спілки підприємців, різноманітні фонди. Важливо забезпечити необхідне співвідношення між їх складовими, формами та засобами впливу на об'єкт, а також забезпечити узгодженість зусиль і єдність інституціональних та інших суб'єктів. Держава виступає як основний суб'єкт соціальної політики.

Основна мета полягає в створенні умов для покращення якості життя і розвитку суспільства.

Визначення соціальної політики:

За словами англійського дослідника Теренса М. Ганслі, загальноприйнятого чи найширше вживаного визначення соціальної

політики не існує. Різні країни мають різне розуміння цього поняття, хоча часто вони поділяють спільні положення. У багатьох визначеннях соціальна політика пов'язана із заходами, спрямованими на підвищення добробуту та задоволення потреб як найменш захищених груп і індивідів, так і населення в цілому. Функцією перерозподілу ресурсів в суспільстві визнається однією з найважливіших у соціальній політиці.

У "Словнику соціальної роботи" Р. Баркера соціальна політика описується як діяльність та принципи суспільства, які формують спосіб втручання та регулювання відносин між індивідами, групами, громадами та соціальними закладами. Ці принципи та дії визначають розподіл ресурсів та рівень добробуту людей.

В "Американській енциклопедії соціальної роботи" Е. Баумхайер та А. Шорр визначають соціальну політику як напрям дій щодо соціальних явищ з метою управління взаємовідносинами і розподілу соціальних ресурсів.

Означення соціальної держави:

Соціальна держава, за визначенням, є правовою демократичною державою, що проголошує вищою цінністю соціальну справедливість та в якій "найповніше задовольняються загальносоціальні потреби". Вона є формою організації суспільства, спроможною забезпечити соціальний прогрес, і має за своїми головними пріоритетами соціальний захист громадян, нейтралізацію соціально-економічних конфліктів, дотримання соціальних стандартів та принципів гідного життя для всіх громадян.

Умовами розвитку соціальної держави є, зокрема, демократична організація державної влади, високий економічний потенціал, соціально орієнтована структура економіки, існування розвиненого громадянського суспільства, дотримання моральних норм та соціальна відповідальність.

Основні принципи соціальної політики та соціальної держави¹:

- Принцип загального добробуту: спрямований на повне гарантоване забезпечення потреб громадян у матеріальних та духовних благах.
- Принцип соціальної справедливості: визначає міру забезпечення окремих громадян матеріальними та духовними благами відповідно до їхнього внеску в суспільно корисну працю.
- Принцип солідарності: передбачає взаємодопомогу та взаємопідтримку між різними верствами та віковими групами населення.
- Принцип субсидіарності: включає перетікання коштів від більш успішних до менш успішних за ринкових умов, а також надання переваги у фінансуванні соціальних програм громадським і приватним ініціативам.
- Принцип соціальної безпеки: гарантує безпеку людини, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз через координовану діяльність.

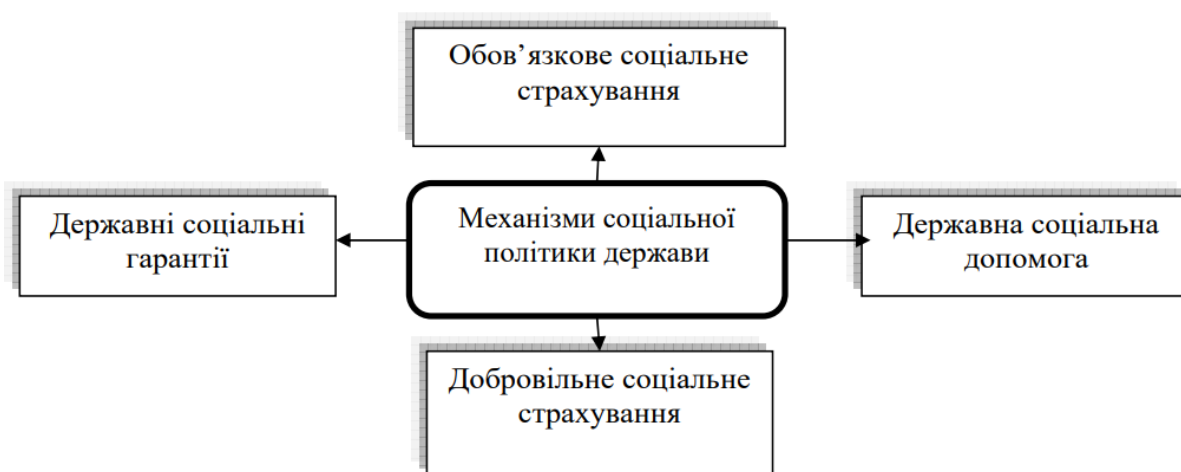

Рис 7.1. Механізми реалізації державної соціальної політики.²

¹ Крюков О. І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави / О. І. Крюков // Актуальні проблеми державного управління. 2010. № 1.- С. 31-37.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2010_1_6

² Бондаренко С.М., Бугас Н. В. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. Державне управління : удосконалення та розвиток. 2021. №2. DOI: 10.32702/2307-2156-2021.2.40

Основними механізмами реалізації **соціальної політики** є **обов'язкове та добровільне соціальне страхування**. До обов'язкового відноситься **пенсійне та медичне страхування**, які включають в себе виплати у разі тимчасової втрати працездатності, нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, які призвели до втрати працездатності.

Добровільне соціальне страхування включає страхування громадян, які займаються підприємницькою та індивідуальною діяльністю. Вони можуть скористатися різними видами забезпечення, передбаченими для робітників, службовців та членів кооперативів, якщо вони сплачують страхові внески до Фонду соціального страхування України.

Механізмами реалізації **соціальної політики** також є **державна соціальна допомога** – грошові виплати, субсидії та компенсації, які надаються вразливим верствам населення. Також до них відносяться **державні соціальні гарантії** у сферах безкоштовної медичної допомоги, освіти, житла, а також доступу до культурних та оздоровчих закладів.

Соціальна політика держави реалізується через **соціальні програми**, що ґрунтуються на законодавчо-нормативній базі країни. Ці програми спрямовані на задоволення соціальних потреб, забезпечення соціального захисту та соціальної безпеки, що сприяє установленню соціальної справедливості у громадянському суспільстві.

Держава, реалізуючи соціальну політику, використовує різні інструменти, такі як:

- Соціальні гарантії та мінімальні стандарти споживання, які законодавчо встановлені і обов'язкові, включаючи розмір прожиткового мінімуму, мінімальну заробітну плату і пенсію, гарантований мінімум послуг охорони здоров'я та житла тощо.
- Оподаткування, спрямоване на стимулювання створення нових робочих місць.

- Соціальні трансферти, що охоплюють різні методи перерозподілу прибутків, такі як регіональні субвенції та соціальні виплати.
- Використання прогресивної шкали оподаткування для високих доходів та індексація доходів.
- Регулювання ринку праці.

Мета соціальної політики полягає в створенні необхідних умов для розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, в максимальному розкритті творчого соціального потенціалу людини, підвищенні рівня та якості життя громадян шляхом стимулювання їх працездатності та економічної активності. Також однією з цілей соціальної політики є досягнення соціальної справедливості в державі та суспільстві.

Соціальна політика є важливим аспектом суспільного розвитку і вимагає узгоджених зусиль від усіх суб'єктів, включаючи державу, громадські організації та громадян. Вона відображає соціальні цінності суспільства і сприяє створенню справедливого і рівноправного суспільства для всіх його членів.

1. Соціальна справедливість є однією з основних цінностей сучасного демократичного суспільства і закріплена у міжнародних документах, зокрема в Міжнародних пактах ООН. У реалізації соціальної політики соціальна справедливість виступає як ключовий принцип.

2. *Основні принципи соціально справедливої держави*

- **Загальна відповідальність за громадян.**

Соціально справедлива держава бере на себе відповідальність за кожного громадянина і прагне забезпечити гідні умови існування, соціальний захист, співучасть в управлінні виробництвом та рівні життєві шанси для всіх.

- **Спрямованість на загальне благо.**

Діяльність соціально справедливої держави спрямована на загальне благо суспільства та утвердження соціальної злагоди.

- **Глобальний аспект.**

Соціальна справедливість є важливим аспектом не тільки в кожній окремій країні, але і в міжнародних відносинах. ООН активно підтримує цей принцип та відзначає Всесвітній день соціальної справедливості щорічно з 2009 року.

3. Роль соціального амортизатора

У важливих періодах, таких як кризи та зниження доходів населення, держава виступає як соціальний амортизатор. Це механізм соціального захисту, що важливий на етапах структурних перебудов та економічної трансформації.

4. Правова база соціальної політики в Україні

Правове регулювання соціальної сфери в Україні базується на законодавчих актах:

- **Конституція України** визначає основи соціального захисту громадян та гарантує їхні права.
- **Кодекс законів про працю України** встановлює права та обов'язки працівників та роботодавців.
- **Закон України "Про соціальні послуги"** від 9 березня 2000 року № 966-XIV регулює надання соціальних послуг населенню.
- **Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування"** від 23 лютого 2017 року № 2148-VIII визначає порядок здійснення соціального страхування.
- **Закон України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми"** від 22 вересня 1992 року № 2811-XII встановлює порядок надання допомоги сім'ям з дітьми.
- **Закон України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи"** від 8 грудня 1995 року № 796/95-ВР визначає права та пільги для постраждалих.
- **Закон України "Про основи соціальної захищеності інвалідів"** від 5 грудня 1996 року № 616/96-ВР регулює питання соціального захисту інвалідів.

Ці закони та нормативно-правові акти визначають основи соціальної політики та права громадян України в сфері соціального захисту.

7.3. Кадрове забезпечення виконання соціальної політики

Соціальна політика має можливість здійснення через функції соціальної роботи. Одним із основних аспектів соціальної роботи є її активізуючий характер, який ґрунтується на усвідомленні тим, хто працює у цій сфері, того, що соціальний працівник не може жити життям клієнта. Метою соціальної діяльності є виявлення позитивних потенцій особистості, їх направлення в правильне русло, сприяння усвідомленню власної життєвої ситуації та знаходження вихідних шляхів із неї.

Соціальна робота – це унікальна професійна діяльність, спрямована на створення соціальних умов для покращення життя окремої особистості та підвищення добробуту суспільства, і вона базується на п'яти аспектах: соціально-економічному, національно-географічному, політичному, культурному та духовному. Соціальна робота виникла на основі системи соціального захисту населення, освіти, охорони здоров'я та соціальних служб для молоді, спеціалізованих закладів і установ. Об'єктом соціальної роботи є всі ті, хто потребує допомоги, незалежно від її характеру та специфіки, а суб'єктами є ті, хто надає цю допомогу. Слід підкреслити, що соціальна робота - це взаємодія об'єкта і суб'єкта, яка призводить до надання допомоги людям у вирішенні їхніх життєвих проблем.

Соціальна робота є специфічним видом професійної діяльності, який забезпечує державне і недержавне сприяння людині з метою підтримки її матеріального, соціального та культурного рівня життя, надання індивідуальної допомоги людині, родині чи групі осіб. В основі соціальної роботи лежать такі компоненти: принципи, процес, функції та складові. Принципи соціальної роботи включають створення рівних можливостей, поєднання допомоги із

самодопомогою, гуманність, диференціацію та індивідуалізацію, адаптацію, інтеграцію, узгодженість короткотривалих і довготривалих перспектив, комплексний підхід, етичність, партнерство і взаємна довіра, повагу до особистості.

Згідно з Законом України "Про соціальні послуги", соціальне обслуговування - це система соціальних заходів, що передбачає сприяння, підтримку і послуги, надані соціальними службами окремим особам чи групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності. Інститути, які займаються соціальним обслуговуванням, можна класифікувати за масштабами їх діяльності: міжнародні (Міжнародна організація праці, Дитячий фонд ООН і інші), загальнодержавні (Міністерство праці та соціальної політики, Державний центр соціальних служб для молоді і інші), регіональні (територіальні органи соціальної допомоги, районні центри зайнятості населення і інші).

За організаційними рівнями діяльності виділяють п'ять рівнів інститутів:

- 1. Розробка політики й планування:** включає в себе Верховну Раду і місцеві ради, Адміністрацію Президента, Кабінет Міністрів.
- 2. Забезпечення широкого територіального охоплення механізмів для організації та формування служб:** сюди входять міністерства й відомства.
- 3. Створення системи та управління нею:** цей рівень включає Державний центр зайнятості населення, Державний центр соціальних служб для молоді.
- 4. Розв'язання проблеми як окремої ситуації:** тут працюють професіонали: правники, лікарі, соціальні працівники у відповідних установах і службах.
- 5. Розв'язання проблеми як вимоги:** цей рівень включає інформаційні, консультативні служби, відділи, які визначають

суть проблеми і направляють клієнтів до відповідних спеціалістів.

Соціальні служби - це підприємства, установи та організації, незалежно від форми власності і господарювання, а також громадяни, що надають соціальні послуги особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.

Функції соціальних служб включають надання соціальних послуг. Соціальні послуги - це комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєздатності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя.

Україна має нову професію соціального працівника, але традиції благочинства, милосердя та надання допомоги потребують давнього походження. У соціальному середовищі розбиваються стереотипи та розуміння соціальної роботи. Також відбувається безперервний обмін досвідом щодо підвищення якості виконання професійної діяльності. Останніми роками вдалося виділити групи особистісних якостей, необхідних спеціалісту, які є основою для його професійно-особистісного розвитку й саморозвитку:

- **Моральні:** гуманність, громадянськість, доброзичливість, тактовність, терпимість, принциповість, повага до людей, чесність, винахідливість, оптимізм.
- **Інтелектуальні:** професійна компетентність, ерудиція, гнучкість, аполітичність, оперативність мислення і прийняття рішень, поміркованість, кмітливість, орієнтація на навчання.
- **Вольові:** наполегливість, витримка, рішучість, організованість, урівноваженість, сміливість, вимогливість, дисциплінованість.
- **Комунікативні:** комунікабельність, адаптивність, контактність, емоційність, вміння слухати і чути, вміння переконувати, почуття гумору.

- **Організаторські:** активність, ініціативність, відповідальність, упевненість у собі, цілеспрямованість, підприємливість.

Важливим моментом професійної соціальної роботи є міждисциплінарний підхід до розв'язання проблем, які виникають у клієнта. Працюючи у складі міжпрофесійних груп разом з лікарями, педагогами, соціологами, практичними психологами, соціальними юристами, соціальний працівник має можливість комплексно вирішувати проблеми сім'ї, окремої особистості чи соціальної групи, безумовно, спираючись на потенціал самого суб'єкта.

7.4. Особливості розвитку соціальної політики в Україні

У розвитку соціально-економічної політики України, який розпочався у 2000 році, можна виділити декілька ключових моментів. Зокрема, відзначається стійке зростання доходів громадян, зокрема наявного доходу і номінальної заробітної плати. Одночасно із цим відбувалося і активне підвищення основних соціальних гарантій, таких як мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум і мінімальна пенсія за віком.

Проте криза, яка спалахнула наприкінці 2008 року, суттєво погіршила становище населення. Вона призвела до збільшення старих соціальних проблем і з'явлення нових. Серед них можна виокремити наступне: скорочення та затримка виплати заробітної плати, відправлення працівників у неоплачувані відпустки, зменшення робочих місць і масове звільнення працівників, а також зросла заборгованість із виплати заробітної плати.

Соціально-економічна ситуація в Україні відзначалася кардинальними змінами, які призвели до загострення розшарування суспільства за рівнем доходу. Нині рівень життя населення значно відрізняється від прийнятих стандартів розвинених країн і зростає розрив між реальним рівнем життя та життєвими стандартами.

Необхідно визначити основні соціальні проблеми України. Серед них слід відзначити:

1. Невідповідність між обсягами соціальних послуг, які держава зобов'язалася надавати громадянам, та можливостями їх фінансування з державного бюджету.
2. Неефективне використання державних ресурсів і відсутність суттєвих практичних зрушень у сфері соціального захисту населення.
3. Нераціональне використання коштів, виділених на соціальні потреби.
4. Демографічний вплив, оскільки кількість пенсіонерів в Україні зросла до 14 мільйонів, що становить приблизно 18% ВВП.
5. Надмірно централізована і малопіддається коригуванню система соціальних закладів.
6. Негативні тенденції до зростання бідності населення, включаючи працюючих громадян, і значну поляризацію за рівнем доходу.

Поміж гострих соціальних проблем українських громадян можна виокремити такі: безробіття, бідність, корупція, яка поширилася на всі сфери влади, хабарництво, злочинність, безробіття молодих сімей, руйнація об'єктів соціальної сфери, таких як дитячі садки, сільські лікарні і школи та ін.

Суттєвий вплив чинить війна в Україні. Вторгнення країни-агресора призвело до складних соціально-економічних наслідків для українського суспільства.

По-перше, війна призвела до внутрішнього переміщення населення та великого потоку переселенців з окупованих територій. Це створило додатковий тиск на соціальну інфраструктуру і ресурси в регіонах, де розміщуються біженці та внутрішньо переміщені особи.

По-друге, військові дії призвели до руйнування інфраструктури, що загострило проблеми доступу до освіти та медичних послуг на цих територіях. Багато шкіл, лікарень та інших соціальних закладів були пошкоджені або зруйновані, що погіршило якість життя населення.

По-третє, війна мала великий вплив на зайнятість населення. Багато людей втратили свої робочі місця через зруйновану економіку

та економічні обмеження в зоні конфлікту. Це призвело до збільшення безробіття та бідності.

По-четверте, війна створила специфічні медичні та психологічні проблеми для ветеранів та людей, які пережили травми та стреси. Надання соціальної допомоги цим групам стало однією з актуальних задач.

Отже, війна в Україні суттєво погіршила соціальну ситуацію в країні та загострила вже існуючі проблеми, такі як бідність, безробіття та недостатність доступу до якісних соціальних послуг.

Існування цих проблем вказує на необхідність впровадження спрямованої соціально-демографічної політики, яка б включала економічні, соціальні та юридичні заходи з метою створення сприятливих умов для природного відтворення поколінь у довгостроковій перспективі. Україна повинна надавати пріоритетне значення таким напрямкам політики, як захист материнства і дитинства, поліпшення матеріального стану малозабезпечених багатодітних сімей, розвиток служб побуту, надання безкоштовної медичної допомоги соціально вразливим групам населення, надання пільг молодим сім'ям, а також сприяння творчому розвитку фахівців у всіх сферах суспільства і багато інших.

Таким чином, основною складовою стабільності сучасного суспільства в Україні і світі повинен стати потужний середній клас, який грає ключову роль у громадянському суспільстві. Середній клас, як головний платник податків, впливає на формування державних та місцевих бюджетів, визначає споживчу поведінку населення, внутрішній ринок інвестицій, і забезпечує участь у різних системах страхування. Він також впливає на політичний процес, формуючи громадські погляди і моральні стандарти, і виконує важливу роль у підтримці демократії та політичних свобод.

Важливо підкреслити, що всі ці процеси (розвиток демократії, громадянське суспільство, ринкова економіка та формування середнього класу) повинні розвиватися паралельно і спільно, і жоден з

них не може суттєво випереджати інший, навіть при залежності від економічної ситуації.

Для вдосконалення соціальної політики можна розглянути наступні шляхи:

1. **Активна складова соціальної політики:** Забезпечення працездатним громадянам умов для продуктивної праці, створення сприятливого робочого середовища та забезпечення достойної заробітної плати. Це не лише сприятиме поповненню державного бюджету через податки, але й забезпечить захист соціально незахищених верств населення.
2. **Пасивна складова соціальної політики:** Підтримка громадян, які не можуть забезпечити собі достойний рівень доходів через ряд об'єктивних чи суб'єктивних умов.
3. **Цифровізація роботи соціальних служб:** Забезпечення комфортних умов отримання соціальної допомоги для тих, хто її потребує.
4. **Розвиток соціально орієнтованих галузей діяльності:** Підтримка галузей, які виробляють важливі продукти харчування, одяг та взуття.

Соціальна політика має вирішальний вплив на стратегію конкуренції держави на світовому ринку та конкурентоспроможність національної економіки, забезпечуючи розвиток людського потенціалу та соціальну стабільність у суспільстві.

Отже, соціальна політика є однією з ключових сфер державного регулювання економіки, і її реалізація в основному здійснюється через функції соціальної роботи. Економічна система суспільства визначає соціальну структуру та характерні риси громадської поведінки. Важливим чинником соціальної стабільності в сучасному світі, включаючи Україну, є наявність потужного та численного середнього класу, який є основною складовою громадянського суспільства. Таким чином, перехід до економічної системи, орієнтованої на соціальні

аспекти, повинен супроводжуватися відповідними змінами у соціальній структурі суспільства та формуванням нових стратегій, що відповідають новим власницьким та суспільним відносинам.

Питання для перевірки знань

1. Які основні характеристики патерналістської соціалістичної моделі соціальної політики?
2. Зазначте основні недоліки шведської моделі соціальної політики та в чому полягає її особливість.
3. Вкажіть основні риси моделі "держави добробуту" в соціальній політиці.
4. Порівняйте модель соціально-орієнтованого ринкового господарства і ринкову соціальну модель за ступенем державного втручання.
5. Охарактеризуйте поточну соціальну модель в Україні та вкажіть її особливості.
6. Які основні принципи соціально справедливої держави зазначені у тексті?
7. Вкажіть назву Всесвітнього дня, який відзначається щорічно з метою підтримки соціальної справедливості.
8. Розкрийте роль соціального амортизатора та наведіть приклади ситуацій, коли він може бути важливим.
9. Порівняйте правову базу соціальної політики України з правовою базою інших країн щодо соціального захисту громадян.
10. Охарактеризуйте значення соціальної справедливості для сучасного демократичного суспільства та міжнародних відносин.
11. Які основні функції соціальних служб?
12. Зазначте п'ять рівнів організаційної діяльності в соціальній сфері.
13. Вкажіть, що включає в себе поняття "соціальні послуги"?
14. Розкрийте основні принципи соціальної роботи.

15. Порівняйте п'ять основних видів професійно обумовлених особистісних якостей соціального працівника.

16. Які основні соціальні проблеми зазначаються у тексті?

17. Зазначте наслідки війни на соціальну ситуацію в Україні, зокрема на бідність та безробіття.

18. Розкрийте, яким чином наявність середнього класу впливає на розвиток громадянського суспільства та демократію.

19. Порівняйте стан соціальних послуг і доступ до них до та після початку війни в Україні.

20. Охарактеризуйте пріоритетні напрями соціальної та демографічної політики, які, на вашу думку, можуть сприяти вирішенню зазначених у тексті проблем.

Тестові завдання

1. *Що є основною характеристикою патерналістської соціалістичної моделі соціальної політики?*

- a) Велика ефективність
- b) Високий рівень ринкової свободи
- c) Низька ефективність
- d) Відсутність державного контролю

Відповідь: c) Низька ефективність

2. *Які недоліки характеризують шведську модель соціальної політики?*

- a) Велика свобода вибору для громадян
- b) Високий рівень соціальної захищеності
- c) Обмеженість свободи вибору для споживачів
- d) Централізованість системи

Відповідь: c) Обмеженість свободи вибору для споживачів

3. *Що є характерною рисою моделі "держави добробуту" в соціальній політиці?*

- a) Високий рівень витрат на соціальні потреби
- b) Низькі соціальні мінімальні стандарти
- c) Відсутність гарантованого прожиткового мінімуму
- d) Відсутність державного контролю

Відповідь: a) Високий рівень витрат на соціальні потреби

4. *Що відрізняє модель соціально-орієнтованого ринкового господарства від ринкової соціальної моделі?*

- a) Високий рівень державного втручання
- b) Роздержавлення соціальної сфери
- c) Відсутність ринкової свободи
- d) Високий рівень соціальної жорсткості

Відповідь: a) Високий рівень державного втручання

5. *Які особливості поточної соціальної моделі в Україні?*

- a) Велика ефективність
- b) Відсутність регулювання
- c) Ринкова соціальна модель
- d) Високий рівень соціальної захищеності

Відповідь: d) Високий рівень соціальної захищеності

6. *Які принципи є основними для соціально справедливої держави?*

- a) Лише економічна стабільність.
- b) Відсутність оподаткування.
- c) Загальна відповідальність за громадян, спрямованість на загальне благо та глобальний аспект.
- d) Соціальна мобільність.

Відповідь: c) Загальна відповідальність за громадян, спрямованість на загальне благо та глобальний аспект.

7. В якому році був визначений Всесвітній день соціальної справедливості?

- a) 1990
- b) 2009
- c) 2015
- d) 2020

Відповідь: b) 2009.

8. Що розуміється під поняттям "соціальний амортизатор"?

- a) Пристрій для автозапуску автомобіля.
- b) Механізм соціального захисту населення у складних економічних ситуаціях.
- c) Основний інгредієнт в пекарні.
- d) Пристрій для видалення бруду з одягу.

Відповідь: b) Механізм соціального захисту населення у складних економічних ситуаціях.

9. Яка основна функція правової бази соціальної політики в Україні?

- a) Встановлення правил дорожнього руху.
- b) Регулювання фінансових ринків.
- c) Визначення прав та обов'язків громадян у сфері соціального захисту.
- d) Забезпечення безпеки національної оборони.

Відповідь: c) Визначення прав та обов'язків громадян у сфері соціального захисту.

10. Яким чином ООН висвітлює питання соціальної справедливості та яке значення це має для світової спільноти?

- a) ООН проводить щорічні світові форуми на тему соціальної справедливості.
- b) ООН не займається питаннями соціальної справедливості.

с) ООН встановила Всесвітній день соціальної справедливості та підтримує цей принцип у міжнародних відносинах.

д) ООН вирішує питання соціальної справедливості тільки в межах своєї країни.

Відповідь: с) ООН встановила Всесвітній день соціальної справедливості та підтримує цей принцип у міжнародних відносинах.

11. Яка функція соціальних служб полягає в наданні допомоги особам у складних життєвих обставинах?

а) Освітня

б) Психологічна

с) Реабілітаційна

д) Соціальна

Правильна відповідь: д) Соціальна

12. Які зазначені рівні організаційної діяльності в соціальній сфері відповідають за розв'язання проблеми як окремої ситуації?

а) Перший та другий

б) Третій

с) Четвертий

д) П'ятий

Правильна відповідь: с) Четвертий

13. Що включає в себе поняття "соціальні послуги"?

а) Тільки правові заходи

б) Тільки медичні послуги

с) Комплекс різних заходів для покращення життя групи чи особи у складних обставинах

д) Тільки економічні заходи

Правильна відповідь: с) Комплекс різних заходів для покращення життя групи чи особи у складних обставинах

14. Який з принципів соціальної роботи передбачає створення рівних можливостей для всіх?

- a) Принцип диференціації та індивідуалізації
- b) Принцип створення рівних можливостей
- c) Принцип гуманності
- d) Принцип партнерства і взаємної довіри

Правильна відповідь: b) Принцип створення рівних можливостей

15. Охарактеризуйте особистісну якість "кмітливність" серед професійно обумовлених якостей соціального працівника.

- a) Здатність до ефективного міжособистісного спілкування
- b) Здатність швидко вирішувати проблеми та приймати рішення
- c) Вміння висловлювати власні погляди і переконувати інших
- d) Володіння професійними знаннями і навичками

Правильна відповідь: b) Здатність швидко вирішувати проблеми та приймати рішення

16. Яка з проблем була зазначена в тексті як результат кризи, що почалася наприкінці 2008 року?

- a) Спад рівня освіти
- b) Зменшення безробіття
- c) Зростання доходів громадян
- d) Збільшення доступу до медичних послуг

Відповідь: c) Зростання доходів громадян

17. Як вплинула війна на соціальну ситуацію в Україні?

- a) Зменшила безробіття
- b) Погіршила доступ до освіти та медицини
- c) Призвела до зменшення демографічної кризи
- d) Підвищила рівень матеріального стану населення

Відповідь: b) Погіршила доступ до освіти та медицини

18. Яка з основних напрямків соціальної політики в Україні є пріоритетною згідно з текстом?

- a) Розвиток інфраструктури транспорту
- b) Поліпшення матеріального стану одиноких осіб
- c) Надання безкоштовної освіти всім громадянам
- d) Охорона материнства і дитинства

Відповідь: d) Охорона материнства і дитинства

19. Що робить середній клас в громадянському суспільстві та економіці, що відрізняє його від інших соціальних груп?

- a) Він формує бюджети держави і визначає споживчу поведінку населення
- b) Він є основним платником податків та формує моральні стандарти
- c) Він виконує роль бідних та безробітних
- d) Він забезпечує доступ до освіти всьому населенню

Відповідь: a) Він формує бюджети держави і визначає споживчу поведінку населення

20. Яка є основною ознакою демократичної держави з ринковою економікою та розвиненим громадянським суспільством, згідно з текстом?

- a) Велика кількість корупції
- b) Підтримка авторитарного уряду
- c) Наявність сформованого середнього класу
- d) Недоступність освіти для всього населення

Відповідь: c) Наявність сформованого середнього класу.

Задачі

Приклад 1: Розподіл соціальних витрат

Уявімо, що уряд розглядає питання про розподіл соціальних витрат на покращення добробуту громадян. За останній рік було виділено 10 мільйонів гривень на різні соціальні програми.

Розподілити ці кошти необхідно між трьома основними напрямками: охорона здоров'я, освіта та соціальна допомога. Задача полягає в тому, щоб знайти відсоткове співвідношення цих видатків.

Розв'язання:

1. Охорона здоров'я: 40% (4 млн грн)
2. Освіта: 30% (3 млн грн)
3. Соціальна допомога: 30% (3 млн грн)

Приклад 2: Мінімальна заробітна плата та життєві витрати

Розглянемо ситуацію, де влада розглядає можливість збільшення мінімальної заробітної плати для підтримки добробуту громадян. Поточна мінімальна заробітна плата становить 6000 гривень на місяць. Задача полягає в тому, щоб розрахувати новий розмір мінімальної заробітної плати, який забезпечить можливість покриття базових життєвих витрат, таких як харчування, житло та медична допомога.

Розв'язання:

1. Харчування: 2 000 грн
2. Житло: 2 500 грн
3. Медична допомога: 1 500 грн
4. Сумарні життєві витрати: 6 000 грн

Нова мінімальна заробітна плата для покриття базових життєвих витрат: 7 000 грн.

Задача 1: У країні «Зеленія» введено нову соціальну програму, яка передбачає виділення кожному громадянину щомісяця грошової допомоги у розмірі 500 «зелених» одиниць. У цій країні проживає 1 мільйон громадян.

Розрахуйте загальну суму грошової допомоги, яку держава витратить на цю програму щомісяця.

Задача 2: Уявімо, що в місті «Соціальнополіськ» проживає 10000 мешканців. До цього міста прибула соціальна допомога в розмірі 200000 гривень для підтримки малозабезпечених сімей. Суму

допомоги потрібно розподілити порівну між усіма сім'ями, які цього потребують.

Знайдіть, скільки гривень отримає кожна сім'я у місті «Соціальнополіськ» від соціальної допомоги.

Задача 3: У соціальному центрі надаються соціальні послуги. За місяць центр надав 150 годин консультаційної допомоги. Середній час однієї консультації становить 45 хвилин. Скільки клієнтів було обслужено цього місяця?

Правильна відповідь: 200 клієнтів.

Задача 4: У сім'ї є троє дітей. Батьки отримують на руки 10 000 гривень на місяць. Вони витрачають 30% цих коштів на їжу, 20% на оплату комунальних послуг, 15% на дитячі потреби, і решту залишають на накопичення. Скільки грошей залишається на накопичення у сім'ї щомісячно?

Задача 5: У місті А є 100 тисяч жителів, з яких 40% належать до середнього класу. Якщо середній клас формує 60% державних податків міста, то скільки грошей у місцевий бюджет внесе середній клас?

ТЕМА 8.

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

- 8.1. Необхідність соціального захисту в умовах ринкової економіки
- 8.2. Соціальний захист економічно активного населення
- 8.3. Форми захисту соціально-вразливих верств населення
- 8.4. Соціальна політика як інструмент забезпечення добробуту населення

8.1. Необхідність соціального захисту в умовах ринкової економіки

Соціальний захист стає необхідною складовою стратегії держави, що несе відповідальність за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян. Ефективність цього елемента визначає цивілізаційний прогрес будь-якого суспільства. Вивчення суті соціального захисту та його місця у соціальній політиці стає особливо актуальним у складних умовах сучасності, оскільки соціальний захист виступає як засіб забезпечення стабільності та гармонії в змінюючому суспільстві. Цей інструмент стає опорою для впливу держави на життя людей і відзначається підтримкою орієнтації урядового курсу.

Неможливо уявити процес реалізації соціальної політики стосовно будь-якої категорії громадян без забезпечення їх соціального захисту. Тому соціальний захист передусім є впливовою складовою державної соціальної політики, а, по-друге, виступає невід'ємним елементом функціонування держави в мінливих економічних умовах.

При визначенні сутності соціального захисту можна враховувати положення Конституції України, норми законодавства, міжнародно-правові стандарти, довідкову та енциклопедичну літературу, а також аналізувати іноземні джерела та світовий державний досвід соціального розвитку.

Широко відомо, що термін та поняття "соціальний захист" виникли в контексті прийняття закону США про соціальний захист

(Social Security Act) у 1935 році. Президент США Франклін Рузвельт, творець цього законодавчого акта, визначив його як "наріжний камінь у системі, яка будується зараз, але у жодному разі не завершується". Однак існують інші точки зору на походження цього поняття. Наприклад, зауваження Гая Перріна свідчать, що хоча термін вперше був вжитий у США, концепція системи соціального захисту була повністю реалізована у новозеландському законодавстві 1938 року. В усьому світі, принаймні з 30-х років ХХ століття, термін «social security» став загальноповживаним. У цьому контексті термін «security» використовується в значенні «безпека», «охорона», «захист», «забезпечення» чи «гарантування».

Своєрідне визначення соціального захисту подано в «The Encyclopedia Americana»: «соціальний захист, у загальному розумінні цього поняття, означає безпеку й свободу від страху, спрямовані на суспільство як на групи взаємопов'язаних та залежних одне від одного людей». Економічні аспекти соціального захисту підкреслено у «World Book Encyclopedia»: «соціальний захист — це урядова програма, яка допомагає працівникам, пенсіонерам та їхнім сім'ям досягти рівня економічного забезпечення».

Отже, **соціальний захист** - це певний механізм, за допомогою якого досягається мінімальний життєвий рівень громадян, це система заходів і відповідних інститутів, призначених для забезпечення нормального існування людини, підвищення рівня задоволення її соціальних потреб, якості життя та перспектив.⁴

В Україні, згідно з конституційними положеннями, закріплено поняття «соціальний захист», яке включає право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також по старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, яке здійснюється за рахунок страхових

---

⁴ Москаленко В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. Наукові записки. 2003. Т. 21. С. 41–45.

внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення. Це включає створення мережі державних, комунальних та приватних закладів для догляду за непрацездатними, як визначено в статті 46 Конституції України.

Соціальний захист передбачає комплекс взаємопов'язаних організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення гідних умов життя, здоров'я та добробуту населення в певних економічних умовах. Мета соціального захисту – це безперервне забезпечення рівня життя малозабезпечених верств населення та непрацездатних громадян згідно з (але не нижче) прожитковим мінімумом, встановленим державою, а також запобігання соціальній напруженості, яка може виникнути в суспільстві внаслідок майнової, расової, культурної, релігійної та соціальної нерівності.

Соціальний захист в широкому розумінні визначається як активна діяльність держави, спрямована на створення умов для формування та розвитку повноцінної особистості, а також на виявлення та нейтралізацію негативних факторів, які можуть впливати на неї. Цей процес також спрямований на створення можливостей для самовизначення та ствердження в житті громадян.

У вузькому розумінні, **соціальний захист** охоплює сукупність економічних і правових гарантій, спрямованих на забезпечення дотримання основних соціальних прав громадян та досягнення прийняттого рівня життя.

Важливо відзначити, що **соціальний захист**, на відміну від соціального забезпечення, охоплює широкий спектр гарантій, таких як охорона праці, здоров'я, навколишнього середовища, оплата праці і інші заходи, спрямовані на забезпечення нормального функціонування людини та держави.

Зазначемо, що **соціальне забезпечення** в порівнянні із **соціальним захистом** є вузьчим поняттям і охоплює практику виплати пенсій, соціальної допомоги, соціального догляду. Відповідно до

міжнародних стандартів **соціальне забезпечення** включає також право на медичну допомогу, медичне страхування, державну підтримку сім'ї, материнства й дитинства, утримання і виховання за державні кошти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування

Соціальне забезпечення – це фактичне надання певним категоріям громадян соціальних виплат за рахунок коштів бюджету, яке пропорційно залежить від поточної економічної політики уряду та стану державного бюджету. Соціальна допомога передбачає грошові виплати та інші види підтримки підприємствам і організаціям через фінансування за рахунок податків та інших надходжень до державного бюджету в якості компенсації недоотриманих доходів громадян у формі різного роду пільг, житлових субсидій. Важливо, що соціальна допомога зорієнтована перш за все на індивідуальні потреби громадян.

Соціальне страхування, яке є одним із базових інститутів системи соціального захисту, це система правових, економічних та організаційних заходів, метою яких є компенсація окремих видів соціальних ризиків. Соціальний ризик – це визначена законодавчо ймовірність суттєвого зниження матеріальної забезпеченості в результаті втрати заробітної плати або трудового доходу з об'єктивних, соціально важливих причин, а також необхідності додаткових витрат. Випадок соціального ризику може виникнути також внаслідок втрати працездатності в результаті хвороби або нещасного випадку, народження дитини та догляду за нею, старості тощо; крім того, соціальний ризик з'являється за умов відсутності попиту на працю або безробіття. Важливою складовою частиною соціального захисту виступає соціальне страхування. Державне соціальне страхування на випадок безробіття передбачає водночас компенсацію втраченого доходу та втілення заходів, що запобігають безробіттю. Такими заходами є державні програми зайнятості, професійної підготовки і перепідготовки кадрів, активне сприяння створенню нових робочих місць. Згідно з природними особливостями ринку робочої сили, де перманентно відбувається її постійний

міжгалузевий рух, відбувається уніфікація тарифу у страхуванні на випадок безробіття таким чином, щоб задовольнити потреби всіх галузей.

Щодо організаційно-правової структури соціального захисту, то слід зазначити, що правовою основою соціального захисту є положення чинного законодавства, що регулюють систему засобів соціального захисту: гарантії, норми, зобов'язання, розподіл функцій, а організаційними основами соціального захисту є відповідні управлінські та функціональні установи по роботі з населенням. У ст. 46 Конституції України закріплене "право громадян на соціальний захист, яке забезпечується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел фінансування. Закріплення в Конституції гарантій соціального захисту відповідає положенням міжнародно-правових актів: Загальної декларації прав людини; Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права; Конвенції про права дитини". Соціальний захист економічно активного населення має відображати потреби індивідумів у виборі та здійсненні професійної діяльності, а також забезпечувати умови для підвищення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці та соціальної інтеграції.

8.2. Соціальний захист економічно активного населення

Забезпечення соціального захисту для економічно активного населення є важливим завданням сучасної політики зайнятості. Особлива увага має бути приділена тим категоріям економічно активного населення, які найбільше піддавалися виштовхуванню з ринку праці, особливо молоді. Реформування економіки, яке відбувається на ринку праці, сильно впливає на інтереси цих груп населення.

Конституційні гарантії забезпечення права на соціальне забезпечення в Україні визначаються як важлива основа для

забезпечення добробуту громадян. Відзначимо, що ці гарантії охоплюють широкий спектр ситуацій та потреб громадян, забезпечуючи їм необхідний соціальний захист у різних життєвих обставинах.

Право громадян на **соціальний захист** є ключовим аспектом їхнього добробуту і включає в себе ряд гарантій, визначених Конституцією України. Це право охоплює різноманітні ситуації, такі як повна чи часткова втрата працездатності, втрата годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також ситуації старості та інші випадки, передбачені законом.

Згідно з **Конституцією України** (ст. 46), це право охоплює отримання пенсій, інших видів соціальних виплат та допомог, які є основним джерелом існування. Важливо, щоб ці виплати забезпечували рівень життя, який не буде нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Право на соціальний захист визначається як сукупність можливостей, гарантованих державою, щоб людина могла отримати від неї, а також інших суб'єктів, які діють за уповноваженням або дозволом держави, матеріальне забезпечення, матеріальну підтримку та соціальні послуги у разі настання соціальних ризиків. Це передбачене законодавством право регулюється визначеними законом умовами та порядком, забезпечуючи громадянам доступ до ресурсів та підтримки у важких життєвих ситуаціях.

Ці конституційні гарантії формують основу для забезпечення громадян державою та іншими суб'єктами різних видів соціального захисту, які сприяють підвищенню рівня їхнього життя та добробуту.

Доцільно розкрити сутність двох основних **функцій соціального захисту**:

1. згладжування наслідків бідності, що виступає водночас реабілітаційною функцією пасивного характеру;
2. попередження виникнення бідності, що характеризує превентивну функцію активного характеру шляхом захисту

доходів на випадок тимчасової втрати працездатності, тобто через соціальне страхування.

Засади соціального захисту населення України відображені та затверджені у чинному законодавстві. Формування системи соціального захисту відбувається за допомогою трьох складових: соціального забезпечення, соціальної допомоги та соціального страхування.

Поняття "соціальний захист", нарівні з правом на соціальне забезпечення, включає також інші соціальні права, які стосуються громадян, що потребують соціального захисту. Серед цих прав визначаються:

1. **Право на отримання житла безплатно або за доступну для них оплату** (ч. 2 ст. 47 Конституції України).
2. **Право на достатній життєвий рівень** (ст. 48).
3. **Право на охорону здоров'я** (ст. 49).
4. **Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля** (ст. 50).
5. **Право на освіту** (ст. 53).

Можна стверджувати, що **соціальний захист включає всі соціальні права в державі**. Водночас, важливо виділити три основні складові системи соціального захисту:

1. **Пенсійне забезпечення та забезпечення на випадок безробіття.**
2. **Грошова допомога сім'ям.**
3. **Різні форми соціальної допомоги й соціальних послуг**, такі як догляд за людьми похилого віку, інвалідами, опіка над сиротами.

Посилення ролі економічно активного населення на ринку праці, забезпечення належного добробуту працівників, і розвиток гуманітарної сфери, такої як культура, освіта, наука, охорона здоров'я, фізична культура і спорт, відпочинок та туризм, є важливими аспектами забезпечення соціального добробуту людей на різних етапах їх життя.

Здійснення цих напрямків розвитку людського капіталу є ключовим для забезпечення соціального захисту економічно

активного населення, але це можливо лише в умовах соціально-орієнтованої ринкової економіки. У такій системі держава гарантує гідне і безпечне життя для своїх громадян, вживаючи заходів для стабілізації і правомірності у всіх економічних процесах, які стосуються соціальних інститутів.

Малий та середній бізнес, зокрема, має важливу роль у розвитку такої соціально-орієнтованої економіки. Для цього потрібно створити сприятливе середовище для приватної ініціативи громадян і забезпечити можливості для самореалізації. Малі та середні підприємства мають сприяти сталому зростанню економіки, створенню нових робочих місць та зміцненню економіки регіонів.

Державна політика повинна включати в себе:

- Покращення законодавчої бази для підтримки малого та середнього бізнесу, відповідно до європейських стандартів.
- Розширення можливостей отримання кредитів для цих підприємств через розвиток фінансових послуг і створення регіональних фондів підтримки.
- Запровадження ефективних механізмів мікрокредитування.
- Спрощення процедур створення підприємств і надання дозволів через принцип "єдиного вікна".
- Розвиток інфраструктури підтримки підприємництва, включаючи інформаційні, консультативні, науково-технологічні та навчальні послуги.
- Підтримка інноваційного підприємництва і венчурного бізнесу.
- Сприяння об'єднанню малих та середніх підприємств у ділові мережі.

Також важливо забезпечити мінімальні гарантії щодо оплати праці для найманих працівників, включаючи мінімальні розміри ставок заробітної плати, які визначаються генеральною угодою, а також прожитковий мінімум. Гарантії щодо зайнятості та перепідготовки кадрів регламентуються відповідними законами.

8.3. *Форми захисту соціально-вразливих верств населення*

Спостереження за економічними перетвореннями в Україні протягом останніх років свідчить, що соціальні втрати України за ці роки досягли максимуму за всіма параметрами, а стан найбільш вразливих верств населення можливо оцінити як критичний.

Соціально вразливі верстви населення, які потребують особливого соціального захисту, охоплюють різноманітні категорії, такі як:

1. **Ветерани війни і праці:** Особи, які взяли участь у війнах або конфліктах, а також здійснювали працю в умовах підвищеної небезпеки.
2. **Учасники АТО (антитерористичної операції):** Люди, які брали участь у боротьбі з тероризмом на сході України.
3. **Сім'ї з дітьми:** Група, яка включає сім'ї, де діти потребують додаткового соціального захисту та підтримки.
4. **Постраждали від аварії на ЧАЕС:** Люди, які постраждали в результаті аварії на Чорнобильській атомній електростанції, включаючи евакуйованих та тих, хто залишився проживати в зоні впливу.
5. **Внутрішньо переміщені особи:** Люди, які були змушені залишити свої домівки через конфлікти, природні катастрофи чи інші екстрені ситуації.
6. **Члени сімей загиблих військових та учасників АТО:** Особи, які втратили членів сім'ї через війну або конфлікт.
7. **Громадяни похилого віку:** Люди похилого віку, які можуть потребувати додаткового соціального захисту та медичної допомоги.
8. **Особи з інвалідністю:** Люди, які мають фізичні чи психічні обмеження та потребують особливого уваги та підтримки.

Складові соціального захисту вразливих верств населення включають:

1. **Субсидії:** Фінансова підтримка для зменшення витрат на комунальні послуги та житлові умови.

2. **Компенсації:** Відшкодування витрат на конкретні послуги або потреби, пов'язані з соціальною підтримкою.
3. **Пільги:** Особливі права або знижки, які полегшують фінансове навантаження для соціально вразливих категорій.
4. **Державні допомоги сім'ям:** Матеріальна підтримка для сімей з дітьми та інших вразливих груп населення.
5. **Грошова допомога з бюджетів усіх рівнів:** Фінансова допомога від державних та місцевих бюджетів для покращення соціального становища.
6. **Надання соціальних послуг:** Забезпечення доступу до медичної, психологічної та іншої соціальної допомоги та підтримки для вразливих груп населення.

Кабінетом Міністрів України, вказані результати державної соціальної політики щодо захисту вразливі верстви населення, до яких належать: повноцінна адресна підтримка соціально вразливих верств населення; контролювання коливань рівня добробуту соціально вразливих верств населення; розробка дій щодо підвищення ефективності функціонування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування; стале забезпечення належного рівня соціального захисту населення; модернізоване за рахунок використання прогресивного міжнародного досвіду забезпечення стабільного функціонування пенсійної системи; зважені дії державних соціальних органів щодо поступового запровадження накопичувальної системи пенсійного страхування, розвиток недержавного пенсійного забезпечення; обґрунтоване реформування сфери надання соціальних послуг та соціального захисту населення; планування та вдосконалення аналізу ефективності державної підтримки вразливих верств населення, дії щодо зменшення рівня бідності та подолання проблеми соціальної вразливості.

Основні заходи соціального захисту вразливих верств населення такі:

1. Активна співпраця державної служби зайнятості з роботодавцями та інвалідами, які знаходяться в пошуку місця

- роботи, щодо оперативного працевлаштування інвалідів на підприємствах згідно з нормативів робочих місць.
2. Затвердження Європейського кодексу соціального забезпечення, Конвенції Міжнародної організації праці № 102 "Про мінімальні норми соціального забезпечення", Конвенції Міжнародної організації праці № 117 "Про основні цілі та норми соціальної політики".
  3. Дослідження, розробка та впровадження у сферу соціальних послуг вагомих показників якості.
  4. Надання законодавчо встановленого права недержавним суб'єктам на ефективне провадження діяльності у сфері надання соціальних послуг.
  5. Забезпечення постійного доступу до отримання соціальних послуг за місцем проживання.
  6. Забезпечення проведення функціонального аналізу якості надання послуг органів праці та соціального захисту населення з метою удосконалення існуючої структури регулювання системи соціальних послуг.
  7. Виконання плану невідкладних заходів щодо розв'язання проблем соціального захисту осіб з особливими потребами та забезпечення захисту їх прав.
  8. Постачання, виготовлення та видача технічних та медичних засобів реабілітації всім особам з особливими потребами.
  9. Функціональне забезпечення реалізації та моніторингу дотримання програм створення сприятливого безпечного середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями.
  10. Створення та оптимізація мережі закладів соціального захисту для потребуючих допомоги бездомних громадян та організацій соціальної адаптації осіб, яких звільнили з місць позбавлення волі.
  11. Забезпечення соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк відповідно до прийнятої концепції.

Молодіжна політика в Україні є пріоритетним напрямом діяльності держави. Її засади й принципи сформульовано в Декларації «Про засади державної молодіжної політики в Україні» від 15 грудня 1992 року, яка стала основою для подальшого розвитку державної молодіжної політики, базою практичної діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування.

Державна молодіжна політика ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України.

Основними завданнями державної молодіжної політики є:

1. Вивчення становища молоді та створення необхідних умов для зміцнення правових і матеріальних гарантій щодо здійснення прав і свобод молодих громадян.
2. Діяльність молодіжних організацій з метою повноцінного соціального становлення й розвитку молоді.
3. Допомога молодим людям у реалізації і самореалізації їх творчих можливостей та ініціатив.
4. Широке залучення юнаків і дівчат до активної участі в національно-культурному відродженні українського народу, формуванні його свідомості, розвитку традицій і національно-етнічних особливостей.

Державна молодіжна політика в Україні спрямована на громадян віком від 15 до 28 років, незалежно від їхнього походження, соціального та майнового стану, расової і національної приналежності, статі, освіти, релігійних переконань, а також виду занять і інтересів. Вона реалізується через різні органи державної влади, установи, соціальні інституції та молодіжні об'єднання.

Законодавство України визначає основні напрямки та принципи державної молодіжної політики. До них входять:

1. Забезпечення умов для самовизначення та розвитку молоді в різних сферах життя, включаючи освіту, соціальний захист, економічний розвиток, культурну та духовну сферу.
2. Заохочення активної участі молоді в громадському та політичному житті країни.
3. Створення умов для реалізації творчого потенціалу молоді та їхнього внеску у розвиток України.
4. Забезпечення прав та свобод молодих громадян, їхню рівність перед законом та соціальними гарантіями.
5. Підтримка молодіжних об'єднань та ініціатив, спрямованих на розвиток молодіжної сфери.
6. Розроблення та впровадження програм та заходів, спрямованих на покращення становища молоді в суспільстві.

Закон "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" встановлює механізми надання підтримки сім'ям, які виховують дітей. До сім'ї з дітьми включаються рідні діти, усиновлені діти, а також діти, над якими встановлено опіку та піклування.

Допомога надається у різних формах, включаючи допомогу по вагітності та пологах, одноразову допомогу при народженні дитини, допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трьох років, допомогу малозабезпеченим сім'ям з дітьми та інші. Розмір допомоги розраховується залежно від різних факторів, включаючи доходи сім'ї, вік дітей та інші обставини.

Ці заходи спрямовані на забезпечення соціального захисту сімей з дітьми та сприяння їхньому здоровому розвитку та добробуту.

8.4. Соціальний захист населення у зарубіжних країнах

Специфіка систем соціального захисту у різних країнах світу залежить від особливостей діяльності суспільних інститутів забезпечення загального добробуту, національних особливостей і культурних традицій. Незважаючи на істотні відмінності в соціально-економічній та політичній ситуації в країнах з розвинутою ринковою та перехідною економікою, **зарубіжний досвід соціальної політики має певне значення у формуванні ефективної моделі соціального захисту населення України.**

Наприклад, системи соціальних гарантій, які існують у країнах Європи та США, створювалися після Другої світової війни понад 50 років. Україна ж поки перебуває на шляху пошуків і помилок у відпрацьовуванні власної моделі соціального захисту, стратегії й тактики її здійснення.

Залежно від співвідношення різних елементів у загальній структурі системи соціального захисту виділяються його різні моделі. Оскільки в основному завжди переважали два елементи – державне соціальне забезпечення або соціальне страхування, то зазвичай і моделі були побудовані із урахуванням суми коштів, що забезпечувала для соціального захисту чи універсальна система (яка фінансується з державного бюджету) чи страхова.

На прикладі країн Швеції та Німеччини можна відзначити, що їхні системи соціального захисту ґрунтуються на високому рівні державного соціального забезпечення, яке включає безкоштовну медичну допомогу, високі пенсії та широкий перелік соціальних послуг. У порівнянні з цим, наприклад, система соціального страхування у Сполучених Штатах в основному покладається на приватний сектор та індивідуальні внески громадян у фонди соціального захисту.

Універсальна модель соціального захисту має ряд основних переваг:

1. **Соціальна справедливість:** Головною перевагою універсальної моделі є досягнення соціальної справедливості у суспільстві. Це виявляється у скороченні нерівності в розподілі соціальних та економічних ресурсів шляхом абсолютного зменшення різниці в статусі та доходах між громадянами.
2. **Гарантований рівень доходів і соціальних послуг:** Універсальна модель передбачає, що держава гарантує визначений рівень доходів і соціальних послуг незалежно від особистого трудового внеску громадян. Це сприяє стабільності та соціальній безпеці населення.
3. **Методи прямого (цільового) перерозподілу:** Для забезпечення потреб найменш захищених верств населення використовуються методи прямого (цільового) перерозподілу через податкову систему та бюджет. Це сприяє ефективному вирішенню проблеми бідності.
4. **Роль приватних і регіональних служб соціального забезпечення:** Спостерігається тенденція до посилення ролі приватних і регіональних (муніципальних) служб соціального забезпечення для надання адресної допомоги, що сприяє більш ефективному врахуванню потреб населення.
5. **Інвестиції у людський капітал:** Витрати на соціальні послуги розглядаються як інвестиції у людський капітал, що сприяє підвищенню якості життя та є умовою економічного зростання. Це відображає розуміння того, що люди можуть своєю працею поліпшити свій добробут.

Соціальна страхова модель, заснована на системі соціального страхування, має свої характеристики:

1. **Боротьба з бідністю та підтримка високих стандартів життя:** Модель поєднує боротьбу з бідністю з підтримкою високих стандартів життя всіх членів суспільства.
2. **Регулювання ринку праці та зайнятість:** Ринок праці та зайнятість регулюються соціальними партнерами, що сприяє

забезпеченню рівних можливостей та однакових шансів усім у досягненні соціального статусу.

3. **Рівні можливості та відповідальність за розвиток:** Метою соціальної політики є забезпечення рівних можливостей та надання однакових шансів усім громадянам у досягненні соціального статусу, відповідного їхнім особистостям.
4. **Державна відповідальність за створення умов:** Держава не несе відповідальності за розвиток громадян та їхню соціальну перспективу, але створює необхідні для цього економічні, правові й культурні умови.

Кожен з цих підходів має свої переваги та недоліки, і вибір моделі залежить від конкретних умов і цінностей кожної країни.

Універсальна модель соціального захисту в розвинених країнах:

Універсальна модель соціального захисту виявляється найбільш розвинутою в країнах, таких як Австралія, Данія і Нова Зеландія, де держава гарантує соціальне забезпечення в переважній більшості випадків. Це означає, що громадяни мають доступ до гарантованого рівня доходів і соціальних послуг, незалежно від їхнього трудового внеску.

Модель соціального страхування в інших європейських країнах:

Країни, такі як Німеччина, Бельгія, Австрія, Італія, Іспанія і Греція, використовують модель соціального страхування. Соціальний захист здійснюється через систему соціального страхування, де працівники та роботодавці сплачують внески, а потім отримують соціальні виплати в разі потреби.

Комбінована модель в Швеції, Фінляндії та Норвегії:

Країни, такі як Швеція, Фінляндія та Норвегія, успішно поєднують елементи державного соціального забезпечення та соціального страхування. Їхні економіки великою мірою працюють на задоволення потреб суспільства, з високою часткою ВВП, розподіленою через бюджет. Держава надає значні фінансові ресурси, а соціальна політика

зорієнтована на рівність, солідарність та високий рівень соціального захисту.

Специфіка для Великої Британії, Ірландії та Канади:

Велика Британія, Ірландія та Канада мають регуляцію соціальних процесів з боку держави, але на рівні, меншому, ніж у універсальній моделі. Рівень оподаткування та перерозподіл ВВП через держбюджет нижче (не більше 40%). Розподіл витрат на соціальне забезпечення між державою та приватним сектором є приблизно рівним, існує пасивна державна політика на ринку праці.

Ці різноманітні моделі вказують на те, що кожна країна вибирає свій підхід до соціального захисту відповідно до своїх унікальних потреб, економічних умов і соціокультурного контексту.

Таким чином, **при аналізі конкретних прикладів можна визначити найбільш ефективні елементи систем соціального захисту та адаптувати їх до умов України.**

На сучасному етапі соціальний захист в Україні представлений системою, яка має два основних елементи – державну та недержавну системи соціального захисту, які законодавчо закріплені і функціонують у визначених правових рамках. Ці елементи взаємодіють через реалізацію суб'єктами відповідних правовідносин, у рамках яких реалізуються права і обов'язки.

Державна система соціального захисту: На сьогодні в Україні більшість соціальних допомог виплачується за рахунок коштів Державного бюджету у вигляді субвенцій до місцевих бюджетів. Ці кошти передбачають соціальну підтримку незапрацездатного населення. Крім того, підприємства, заклади, організації тощо також є джерелом фінансування для реалізації соціальних гарантій для працездатного населення.

Додатковими джерелами ресурсів у соціальній сфері є кошти закордонних цільових позик і кредитів, що виділяються під конкретні соціальні програми.

Недержавна система соціального захисту: Важливим напрямком фінансування соціальної сфери є активне залучення

елементів страхування до системи соціального захисту населення. В Україні діють чотири узаконені види соціального страхування: пенсійне, страхування з тимчасової втрати працездатності, страхування на випадок безробіття та страхування від нещасного випадку на виробництві.

Інтеграція страхових елементів в систему соціального захисту сприяє створенню необхідних економічних умов для розвитку соціального страхування як важливого елементу цієї системи. Це означає, що певна частина фінансування соціальних програм здійснюється за рахунок внесків підприємств та громадян.

Такий підхід до соціального захисту в Україні враховує різноманітні аспекти та дозволяє ефективно впроваджувати соціальні гарантії для різних категорій населення.

8.5. Соціальна політика як інструмент забезпечення добробуту населення

На сучасному етапі розвитку суспільства поняття "соціальна політика" визнається не лише серед науковців, але й серед різних соціальних груп, включаючи пересічних громадян, як ключовий інструмент формування добробуту населення.

Соціальна політика є системою заходів, спрямованих на підвищення рівня життя населення та є важливою складовою структури державної стратегії для досягнення добробуту. У контексті демократичної держави, соціальна політика має на меті поліпшити соціальне становище не лише окремих груп, але й загальної громадськості, сприяючи зростанню рівня життя та підвищенню його якості.

Забезпечення добробуту населення стає результатом ефективної соціальної політики, яка враховує різноманітні фактори, такі як економічні умови, власність, політичний лад, екологічна безпека, і є взаємодією між соціальними групами, спрямованою на задоволення основних потреб та підвищення якості життя громадян.

Науковці різними шляхами намагаються визначити "соціальну політику". Деякі вчені розглядають її як управлінську діяльність, спрямовану на забезпечення життя, відтворення нових поколінь та створення умов для стабільності і розвитку суспільства.

Інші дослідники пропонують класовий підхід, покладаючись на аналіз співвідношення сил у суспільстві, і визначають соціальну політику як конкретно-історичне вплив різних соціальних сил на суспільні процеси та розвиток.

Ще один підхід розглядає соціальну політику як діяльність, спрямовану на вирішення соціальних проблем, розвиток соціальної сфери, та зазначає, що вона повинна бути спрямована на забезпечення соціальних потреб і гарантій, а також на надання соціальних послуг.

Загалом, багато вчених підкреслюють важливість соціальної політики держави як ключового механізму перетворення суспільства. Вони визначають суб'єктами соціальної політики державу, громадянське суспільство та приватні корпорації, які реалізують різноманітні форми соціального захисту і підтримки.

Соціальна політика представляє собою комплекс дій держави, спрямованих на утворення та контроль соціально-економічних умов для поліпшення добробуту суспільства. Ці заходи призначені для усунення негативних наслідків ринкових процесів, вирівнювання соціальних нерівностей та забезпечення соціальної справедливості і політичної стабільності у країні.

Соціальна політика:

- Діяльність держави щодо створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства.
- Система правових, організаційних, регулятивно-контрольних заходів держави.

Соціальна політика також охоплює систему правових, організаційних та регулятивно-контрольних заходів, які держава вживає для узгодження соціальних цілей із завданнями економічного зростання.

Важливими аспектами соціальної політики є заходи держави, підприємств та місцевих органів влади, спрямовані на захист населення від безробіття, інфляції та деградації трудових заощаджень. Ці заходи створюють основи для забезпечення соціальної безпеки людини, задоволення її соціальних потреб та інтересів, а також сприяють освоєнню та творенню соціальних цінностей в суспільстві.

1. Цілі соціальної політики:

- Підвищення добробуту членів суспільства.
- Усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів.
- Забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності у країні.

2. Об'єкти соціальної політики:

- Суспільні відносини, включаючи соціальні взаємини та процеси життєдіяльності соціуму.
- Формування соціальної безпеки людини.
- Задоволення соціальних потреб та інтересів населення.
- Освоєння та творення соціальних цінностей в суспільстві.

3. Засоби реалізації:

- Система заходів держави, підприємств та місцевих органів влади.
- Заходи, спрямовані на захист від безробіття, інфляції та деградації трудових заощаджень.

4. Значення:

- Створення умов для підвищення рівня життя населення.
- Узгодження соціальних цілей із завданнями економічного зростання.
- Забезпечення сталого соціального розвитку та благополуччя громадян.

Державне впливове врегулювання соціальних процесів означає воздійснення органами державної влади різноманітних заходів та використання засобів з метою визначення розвитку соціальних

відносин, а також умов життя та праці населення в країні. Соціальна політика держави обумовлюється такими аспектами:

- Регулювання соціальних відносин у суспільстві та визначення умов взаємодії суб'єктів економіки в соціальній сфері, включаючи взаємодію між роботодавцями і найманою робочою силою.
- Вирішення проблем безробіття та створення ефективних механізмів зайнятості населення.
- Розподіл і перерозподіл доходів серед населення.
- Формування стимулів для високопродуктивної суспільної праці та надання соціальних гарантій економічно активній частині населення.
- Створення системи соціального захисту для населення.
- Розвиток елементів соціальної інфраструктури, таких як освіта, охорона здоров'я, наука, культура, спорт, житлово-комунальне господарство та інші.
- Захист навколишнього середовища та забезпечення його сталого розвитку.

Вибір соціальної моделі стає ключовим завданням для кожного суспільства на певному етапі його історичного розвитку, будь то еволюційний чи революційний період [29]. Теорія та практика соціальної держави тісно пов'язані з визнанням "другого покоління" - соціальних та економічних прав, що доповнюють громадянські та політичні права першого покоління.

У кінці XIX - початку XX століття домінували два основні напрямки - лібералізм і марксизм. Лібералізм підтримував індивідуальну свободу і принцип "від людини - до держави", тоді як марксизм ставив акцент на індивідуальній рівності та принципі "від держави - до людини". Після Другої світової війни у багатьох країнах Європи розпочались глибокі соціальні перетворення, спрямовані на гарантування правового та соціального захисту громадян.

Термін "соціальна держава" був введений в Конституції Федеративної Республіки Німеччини 1949 року. З огляду на значущість цього поняття для Німеччини, важливо розглянути визначення сутності соціальної держави, яке надане німецькими дослідниками. За словами Ганса фон Хаферкампа, "соціальна держава, у відміню від адміністративної та ліберальної правової держави, є державою, що піклується про громадян, забезпечуючи соціальні виплати і соціальний розподіл". Ганс Браун і Матільда Ніхаус описують сучасну демократичну соціальну державу як політичну організацію суспільства, де існування громадян регулюється та організовується через піклування держави у всіх аспектах їхнього життя. Держава виступає як основна суспільна реальність у сучасній демократії та обслуговується економічною системою, заснованою на принципах соціальної справедливості.⁵

Соціальна політика "соціальної держави" спрямована на збалансоване регулювання соціально-економічних відносин, створення умов для стабільності та забезпечення балансу інтересів між різними соціальними верствами. Ключовим концептуальним принципом стає теорія соціальної ринкової економіки, що виникла в Німеччині після Другої світової війни. Ця теорія ґрунтується на ідеї забезпечення ефективного функціонування ринку, при цьому гарантуючи соціальний захист для найбільш уразливих верств населення.

Такий підхід виокремлює принципи соціальної ринкової економіки, включаючи елементи регулювання ринкових сил, забезпечення соціальної справедливості, інклюзивний розвиток та підтримку соціальної солідарності. Ключові принципи соціальної ринкової економіки та способи їх втілення в соціальній політиці "соціальної держави" відображено у таблиці 8.1.

---

⁵ Москаленко В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. Наукові записки. 2003. Т. 21. С. 41–45.

**Принципи соціальної ринкової економіки та їх реалізація в
рамках соціальної політики "соціальної держави"**

Принцип	Опис	Реалізація в соціальній політиці
Регулювання ринкових сил	Забезпечення державної регуляторної функції для уникнення негативних соціальних наслідків від дій ринку.	Уведення антимонопольних законів, контроль за концентрацією капіталу та захист прав споживачів.
Соціальна справедливість	Гарантування рівних можливостей та рівного доступу до ресурсів для всіх членів суспільства.	Система прогресивного оподаткування, соціальні програми та допомога тим, хто знаходиться у складних життєвих обставинах.
Інклюзивний розвиток	Забезпечення того, щоб економічний розвиток призводив до покращення якості життя всіх верств суспільства.	Інвестиції у освіту, здоров'я та інфраструктуру, що забезпечують широкий доступ до ресурсів.
Соціальна солідарність	Взаємопідтримка та допомога у разі потреби, сприяння формуванню єдиної соціальної спільноти.	Система соціального захисту, де внески спрямовані на допомогу тим, хто потребує, а також розвиток громадських ініціатив та волонтерської діяльності.
Сталість економічного зростання	Забезпечення економічного розвитку, який не порушує екологічний баланс та забезпечує сталість суспільства.	Реалізація зелених технологій, екологічно орієнтованих стратегій та ефективного використання ресурсів.

Враховуючи сучасні виклики та потреби суспільства, соціальна політика "соціальної держави" постійно адаптується для забезпечення високого рівня якості життя для всіх громадян і підтримки економічної активності, де кожна соціальна група може відчувати свою участь у процесі соціального розвитку.

Наступною ключовою концепцією в соціально орієнтованій політиці є теорія соціальної ринкової економіки, яку вперше сформулювали німецькі економісти, зокрема А. Мюллер-Армак,

безпосередньо після закінчення Другої світової війни. Ця теорія отримала свою назву "soziale Marktwirtschaft" і виникла не на пустому місці. Попередником її була німецька школа ордолібералізму, заснована в 30-і роки ХХ століття Фрайбурзькими економістами, зокрема В. Ойкеном і Ф. Бьомом. Ключовим поняттям для ордолібералів стало "порядок", що визначає рівень присутності, який може варіюватися від ринкової економіки до жорстко керованої. Ця теорія отримала визнання в інших розвинених країнах Європи та зайняла своє місце в світовій економічній науці. Поява теорії соціальної ринкової економіки пов'язана з новим етапом розвитку капіталізму, який настав після подолання глибокої світової економічної кризи на початку 30-х років ХХ століття

Модель соціальної політики Української держави має в собі поєднання лібералізму та соціальної орієнтації. Лібералізм, в умовах фінансової обмеженості, створює умови для самореалізації і економічного самозабезпечення суб'єктів. Соціальна орієнтація передбачає формування раціональної системи соціального захисту населення. В умовах соціально-ринкової трансформації держава повинна виступати як соціальний амортизатор перетворень, одночасно проводячи активну соціальну політику на нових, адекватних ринковим вимогам засадах.

Соціальні амортизатори є механізмами соціального захисту і мають наступне призначення:

- нівелювання дестабілізуючих наслідків ринкової економіки;
- пом'якшення соціальної напруги;
- забезпечення м'якої адаптації суспільних структур.

Збільшення ролі соціальних амортизаторів стає актуальним на етапах:

- системної, соціально-економічної трансформації;
- структурної перебудови;
- виходу на новий етап економічного розвитку;
- переходу до нового рівня цивілізації.

Сучасні параметри реалізації соціальної політики держави визначаються рядом ключових соціальних напрямків, серед яких виділяються:

1. **Політика зайнятості і соціально-трудова відносин:** Орієнтована на створення робочих місць і покращення умов праці, сприяння ефективному функціонуванню ринку праці та регулюванню трудових відносин.
2. **Політика доходів:** Спрямована на розподіл та перерозподіл доходів в суспільстві, створення умов для соціальної справедливості та забезпечення достатнього рівня доходу для всіх верств населення.
3. **Політика відтворення населення:** Зорієнтована на підтримку сімейної політики, демографічні заходи та інші ініціативи, спрямовані на підтримку та розвиток населення.
4. **Політика розвитку соціальної сфери:** Спрямована на створення та удосконалення соціальної інфраструктури, такої як освіта, охорона здоров'я, культура, спорт тощо.
5. **Регіональна соціальна політика:** Зумовлена потребами різних регіонів і спрямована на забезпечення рівноправ'я та рівності умов для розвитку на всій території держави.

Отже, соціальна політика представляє собою систему управлінських рішень і дій, спрямованих на задоволення соціальних потреб та інтересів людей у суспільстві. Вона виражається через соціальні програми та практику, що розвивається на різних етапах історичного розвитку суспільства

Суб'єкти соціальної політики, такі як держава, громадянське суспільство та приватні корпорації, взаємодіють для здійснення як профілактичного, так і компенсаційного соціального захисту. Ця діяльність охоплює різні сфери суспільного життя, такі як фінансова, промислова, послугова, екологічна, медична та освітня.

Щоб забезпечити підтримку соціальної політики серед населення і здобути його підтримку, необхідно визначити і узгодити соціальні орієнтири для досягнення загального добробуту. Це передбачає

врахування соціальних інтересів населення та здійснення дій, спрямованих на підвищення рівня та якості життя. При цьому важливо враховувати можливості конкретних соціальних верств, а також ресурсні умови різних регіонів для забезпечення доступних соціальних послуг.

Питання для перевірки знань

1. Які основні завдання соціального захисту населення в сучасних умовах?
2. Зазначте складові системи соціального захисту в Україні.
3. Вкажіть дві основні функції соціального захисту та розкрийте їх сутність.
4. Порівняйте соціальне забезпечення та соціальну допомогу в контексті соціального захисту населення.
5. Охарактеризуйте значення конституційних гарантій соціального захисту в Україні.
6. Які основні аспекти соціального захисту економічно активного населення ви можете зазначити на основі поданого тексту?
7. Вкажіть, чому особливу увагу в сучасній політиці зайнятості приділяють молоді та іншим категоріям економічно активного населення?
8. Розкрийте сутність соціально-орієнтованої ринкової економіки та її роль у забезпеченні соціального захисту населення.
9. Порівняйте роль малого та середнього бізнесу в розвитку соціально-орієнтованої економіки з роллю інших суб'єктів господарювання.
10. Охарактеризуйте важливість мінімальних гарантій в оплаті праці для найманих працівників та способи їх регулювання на законодавчому рівні.
11. Які основні напрямки державної молодіжної політики в Україні?

12. Зазначте, хто входить до категорій, на які поширюється державна допомога сім'ям з дітьми?

13. Вкажіть, які види державної допомоги передбачені законом "Про державну допомогу сім'ям з дітьми"?

14. Розкрийте основні принципи державної молодіжної політики в Україні.

15. Порівняйте державну молодіжну політику зі законодавством щодо державної допомоги сім'ям з дітьми в Україні.

Тестові завдання

1. Що є основною метою соціального захисту населення?

- a) Забезпечення прибутковості бюджету держави.
- b) Зменшення рівня безробіття.
- c) Покращення рівня життя громадян і запобігання соціальній напруженості.
- d) Забезпечення прибутковості корпорацій.

Правильна відповідь: c) Покращення рівня життя громадян і запобігання соціальній напруженості.

2. Які складові входять до системи соціального захисту в Україні?

- a) Тільки соціальне забезпечення.
- b) Соціальне забезпечення і медична допомога.
- c) Соціальне забезпечення, соціальна допомога та соціальне страхування.
- d) Тільки соціальна допомога.

Правильна відповідь: c) Соціальне забезпечення, соціальна допомога та соціальне страхування.

3. Яку функцію виконує соціальний захист, спрямований на зменшення наслідків бідності?

- a) Превентивну функцію активного характеру.

- b) Реабілітаційну функцію пасивного характеру.
- c) Стимулюючу функцію економічного росту.
- d) Функцію підтримки фермерських господарств.

Правильна відповідь: b) Реабілітаційну функцію пасивного характеру.

4. Яка різниця між соціальним забезпеченням і соціальною допомогою?

- a) Соціальне забезпечення надається тільки малозабезпеченим верствам населення, а соціальна допомога - усім громадянам.
- b) Соціальне забезпечення базується на обов'язкових страхових внесках, а соціальна допомога - на благодійності.
- c) Соціальне забезпечення - це грошові виплати, а соціальна допомога - надання послуг.
- d) Соціальне забезпечення спрямоване на попередження бідності, а соціальна допомога - на згладжування її наслідків.

Правильна відповідь: d) Соціальне забезпечення спрямоване на попередження бідності, а соціальна допомога - на згладжування її наслідків.

5. Які міжнародно-правові акти підтримують права громадян на соціальний захист?

- a) Тільки Загальна декларація прав людини.
- b) Тільки Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права.
- c) Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Конвенція про права дитини.
- d) Тільки Конвенція про права дитини.

Правильна відповідь: c) Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Конвенція про права дитини.

6. *Які основні аспекти соціального захисту економічно активного населення зазначено в тексті?*

- a) Охорона здоров'я і культура
- b) Тільки молодь і старші групи населення
- c) Кількість робочих місць
- d) Всі відповіді вірні

Правильна відповідь: a)

7. *Чому особливу увагу в сучасній політиці зайнятості приділяють молоді та іншим категоріям економічно активного населення?*

- a) Тому що молодь є майбутнім економічного розвитку.
- b) Тільки молодь може працювати на важких роботах.
- c) Молодь становить найбільшу частину економічно активного населення.
- d) Всі відповіді вірні

Правильна відповідь: a)

8. *Що означає соціально-орієнтована ринкова економіка в контексті тексту?*

- a) Держава гарантує гідне життя громадянам і контролює всі економічні процеси.
- b) Держава не втручається в ринкову економіку.
- c) Держава сприяє розвитку бізнесу і гарантує соціальний захист.
- d) Всі відповіді невірні

Правильна відповідь: c)

9. *Як роль малого та середнього бізнесу порівнюється з роллю інших суб'єктів господарювання в розвитку соціально-орієнтованої економіки?*

- a) Малий та середній бізнес не має значення для економіки.
- b) Вони мають більшу роль у розвитку економіки, ніж інші суб'єкти.

- c) Інші суб'єкти господарювання є єдиною суттєвою силою.
- d) Всі суб'єкти господарювання мають однакову роль.

Правильна відповідь: b)

10. Що включає в себе мінімальні гарантії в оплаті праці для найманих працівників?

- a) Максимальну ставку заробітної плати для всіх працівників.
- b) Мінімальну суму, яку працівник повинен отримувати за роботу.
- c) Змінну ставку, яку встановлюють роботодавці за бажанням.
- d) Всі відповіді невірні

Правильна відповідь: b)

11. Які види державної допомоги передбачені законом "Про державну допомогу сім'ям з дітьми"?

- a) Одноразова допомога при народженні дитини
- b) Допомога по вагітності та пологах
- c) Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трьох років
- d) Усі відповіді вірні

Правильна відповідь: d) Усі відповіді вірні

12. Які основні напрямки державної молодіжної політики в Україні?

- a) Забезпечення прав і свобод молоді
- b) Розвиток культурних особливостей молоді
- c) Реалізація творчого потенціалу молоді
- d) Усі відповіді вірні

Правильна відповідь: d) Усі відповіді вірні

13. Зазначте, хто входить до категорій, на які поширюється державна допомога сім'ям з дітьми?

- a) Лише рідні діти
- b) Рідні діти та усиновлені діти
- c) Лише діти, над якими встановлено опіку та піклування
- d) Усі відповіді вірні

Правильна відповідь: d) Усі відповіді вірні

14. *Розкрийте основні принципи державної молодіжної політики в Україні.*

- a) Рівність перед законом та соціальними гарантіями
- b) Заохочення активної участі молоді в громадському та політичному житті
- c) Створення умов для реалізації творчого потенціалу молоді
- d) Усі відповіді вірні

Правильна відповідь: d) Усі відповіді вірні

15. *Порівняйте державну молодіжну політику зі законодавством щодо державної допомоги сім'ям з дітьми в Україні.*

a) Державна молодіжна політика спрямована на громадян віком від 15 до 28 років, тоді як державна допомога сім'ям з дітьми передбачає підтримку сімей, які виховують дітей.

b) Обидва напрямки спрямовані на забезпечення соціального захисту дітей.

c) Державна молодіжна політика та допомога сім'ям з дітьми мають однаковий віковий діапазон.

d) Усі відповіді невірні

Правильна відповідь: a) Державна молодіжна політика спрямована на громадян віком від 15 до 28 років, тоді як державна допомога сім'ям з дітьми передбачає підтримку сімей, які виховують дітей.

16. *Які суб'єкти здійснюють профілактичний та компенсаційний соціальний захист у різних сферах суспільного життя?*

a) Тільки держава

b) Громадянське суспільство та приватні корпорації

c) Тільки громадянське суспільство

d) Тільки приватні корпорації

Вірна відповідь: b) Громадянське суспільство та приватні корпорації

17. Яке завдання виконує соціальна політика "соціальної держави" в умовах соціально-ринкової трансформації?

- a) Забезпечення винятково економічно активної частини населення
- b) Виведення соціально найуразливіших верств населення з економічної системи
- c) Створення ефективної системи соціального захисту
- d) Зменшення ролі соціальних амортизаторів

Вірна відповідь: c) Створення ефективної системи соціального захисту

18. Які параметри реалізації соціальної політики держави визначаються соціальними напрямками?

- a) Фінансові, промислові та освітні
- b) Політика зайнятості і соціально-трудова відносин, політика розвитку соціальної сфери
- c) Політика доходів, політика відтворення населення
- d) Регіональна соціальна політика, політика забезпечення розвитку елементів соціальної інфраструктури

Вірна відповідь: b) Політика зайнятості і соціально-трудова відносин, політика розвитку соціальної сфери

19. Які цілеспрямованість та завдання соціальних амортизаторів в умовах соціально-ринкової трансформації?

- a) Забезпечення дестабілізуючих наслідків ринкової економіки
- b) Пом'якшення соціальної напруги
- c) Забезпечення жорсткої адаптації суспільних структур
- d) Стимулювання соціальної напруги

Вірна відповідь: b) Пом'якшення соціальної напруги

20. Які основні напрямки соціальної політики визначені сучасними соціальними викликами?

- a) Соціальна політика національної безпеки
- b) Соціальна політика економічного лібералізму
- c) Соціальна політика забезпечення розвитку науки
- d) Соціальна політика політики відтворення населення

Вірна відповідь: d) Соціальна політика політики відтворення населення

Задачі

Приклад 1: Розрахунок рівня ефективності державної підтримки вразливих верств населення

Згідно з Стратегією національної модернізації "Україна 2020", визначено "найочікуваніші результати державної соціальної політики щодо захисту вразливих верств населення". Задача полягає в розрахунку рівня ефективності цих заходів за період реалізації стратегії.

Дані:

- Загальний обсяг фінансування заходів захисту вразливих верств: 1,000,000,000 грн
- Очікуваний приріст рівня добробуту вразливих верств: 5% за рік

Розрахунок:

1. Розрахунок приросту рівня добробуту вразливих верств за період: Приріст рівня добробуту = Очікуваний приріст за рік * Кількість років стратегії
 $\text{Приріст рівня добробуту} = 5\% * 5 \text{ років} = 25\%$
2. Розрахунок фактичного приросту добробуту: Фактичний приріст добробуту = Загальний обсяг фінансування * (Приріст рівня добробуту / 100)
 $\text{Фактичний приріст добробуту} = 1,000,000,000 * (25\% / 100) = 250,000,000 \text{ грн}$
3. Розрахунок рівня ефективності: Рівень ефективності = Фактичний приріст добробуту / Загальний обсяг фінансування
 $\text{Рівень ефективності} = 250,000,000 / 1,000,000,000 = 0.25$

Отже, рівень ефективності державної підтримки вразливих верств населення становить 0.25, або 25%.

Задача 1: У місті проживає 1000 малозабезпечених громадян. Для покращення їхнього соціального стану, місцева влада виділила з бюджету кошти на соціальне забезпечення у розмірі 500 000 гривень. Скільки гривень припадає на одного малозабезпеченого громадянина?

Задача 2: Відомо, що середня місячна заробітна плата в малому підприємстві "Експрес-Сервіс" становить 15 000 гривень, а прожитковий мінімум в регіоні складає 8 000 гривень. Обчисліть, скільки разів середня заробітна плата перевищує прожитковий мінімум у цьому підприємстві.

Відповідь: $15\ 000\ \text{гривень} / 8\ 000\ \text{гривень} = 1.875$ разів

Задача 3: У сім'ї з двома дітьми одночасно народилися близнюки. Згідно з законом "Про державну допомогу сім'ям з дітьми", сім'я має право на одноразову допомогу при народженні дитини. Якщо розмір цієї допомоги становить 50% мінімальної заробітної плати, а мінімальна заробітна плата на даний момент складає 6000 гривень, то скільки гривень отримає сім'я в якості одноразової допомоги?

Правильна відповідь: 3000 гривень

Ситуаційні задачі

- 1. Сприяння освітньому розвитку молоді в умовах економічної нестабільності:** Ситуація: У регіоні велика кількість молоді знаходиться в умовах економічної нестабільності, що обмежує їх можливості отримання освіти. Розробіть програму соціальної підтримки для молоді, яка включатиме в себе виплати стипендій, доступ до безкоштовної освіти та професійної підготовки.
- 2. Соціальний захист безпритульних та осіб, залежних від алкоголю та наркотиків:** Ситуація: В місті спостерігається

збільшення кількості безпритульних осіб, а також осіб, які стали залежними від алкоголю та наркотиків. Розробіть комплексний план, який включатиме у себе механізми реабілітації, доступ до житла, інтеграцію в суспільство та психологічну підтримку.

3. **Підвищення соціального захисту дітей-сиріт та сімей з дітьми:** Ситуація: У регіоні зростає кількість сімей, які опиняються в складних життєвих обставинах, зокрема, сімей з дітьми та дітей-сиріт. Розробіть програму соціальної підтримки для цих категорій населення, включаючи фінансову допомогу, доступ до освіти та медичних послуг, а також соціальні послуги.
4. **Ефективна пенсійна система для пенсіонерів та ветеранів:** Ситуація: Пенсійна система потребує модернізації для забезпечення належного рівня соціального захисту пенсіонерів та ветеранів. Розробіть стратегію запровадження накопичувальної системи пенсійного страхування та розвитку недержавного пенсійного забезпечення.
5. **Боротьба з епідемією психічних та інфекційних захворювань серед соціально вразливих верств населення:** Ситуація: Збільшення рівня стресу та негативних факторів призводить до зростання психічних та інфекційних захворювань серед соціально вразливих груп. Розробіть превентивні заходи та програми медичної допомоги для зменшення поширення цих захворювань та поліпшення психічного здоров'я цих осіб.

ГЛОСАРІЙ

Агрегатний попит - сума всіх запитів на товари та послуги в економіці протягом певного періоду часу, при заданих цінах і доходах.

Амортизація - систематичне списання вартості матеріальних активів протягом їх придатного терміну служби для відображення зносу та старіння.

Аналіз бідності - процес оцінки та вимірювання рівня бідності в певній популяції або регіоні, зазвичай в контексті доходів і життєвого стандарту.

Асиметрія інформації - ситуація, коли одна сторона в угоді або трансакції має більше інформації, ніж інша, що може впливати на результати угоди.

Бартер - система обміну товарів або послуг без використання грошей, на основі взаємної потреби сторін.

Безробіття - стан ринку праці, коли люди, які шукають роботу, не можуть знайти її за умови наявності робочих місць.

Бюджет - план фінансових витрат і надходжень на певний період часу, зазвичай розроблений для держави, компанії або особи.

Валютний курс - вартість однієї валюти відносно іншої, яка визначається на міжнародному валютному ринку.

Відносна перевага - здатність однієї країни або фірми виробляти товари або послуги з меншими витратами порівняно з іншими країнами або фірмами.

Внутрішній обсяг продукції - сукупний обсяг товарів і послуг, вироблених в межах держави протягом певного періоду.

Грошова маса - сукупність грошових активів, які перебувають в обігу в економіці, включаючи готівку та банківські вклади.

Грошова політика - стратегія та заходи, прийняті центральним банком для керування грошовою масою і відсотковими ставками.

Дефіцит бюджету - ситуація, коли грошові видатки перевищують доходи в бюджеті, що призводить до боргу.

Дивіденди - частина прибутку, яку компанія виплачує своїм акціонерам в якості прибутку.

Динаміка цін - зміна рівня цін на товари та послуги протягом певного періоду.

Додана вартість - різниця між вартістю вироблених товарів і послуг і вартістю виробництва та ресурсів.

Економіка - наука, яка вивчає виробництво, розподіл і споживання ресурсів у суспільстві.

Економічний цикл - періодичні коливання економічної активності, які включають фази зростання і спаду.

Експорт: Продаж товарів і послуг за межами країни.

Еластичність попиту - вимір питомої зміни кількості товару, яка купується при зміні ціни на цей товар.

Еластичність пропозиції - вимір питомої зміни кількості товару, яка пропонується при зміні ціни на цей товар.

Ефективність - ступінь досягнення максимального результату при використанні обмежених ресурсів.

Імпорт: Покупка товарів і послуг з-за кордону.

Інвестиції - вкладення коштів у певні активи або проекти з метою отримання прибутку в майбутньому.

Інвестиційний портфель: Збалансований набір інвестиційних активів, такий як акції, облігації та нерухомість.

Інфляція - загальне підвищення рівня цін на товари та послуги протягом тривалого періоду.

Капітал - матеріальні та фінансові ресурси, які використовуються для виробництва товарів і послуг.

Кількість праці - вимір попиту на працю, включаючи кількість робочих годин або працівників.

Кількість пропозиції: Кількість товарів або послуг, яка пропонується на ринку.

Кореляція - статистичний зв'язок між двома або більше змінними, який може бути позитивним або негативним.

Корпорація: Велика компанія або підприємство, яке має правовий статус окремого юридичного суб'єкта.

Кредит: Гроші, які позичаються з умовою повернення в майбутньому, часто з відсотками.

Ліквідність - здатність активів бути швидко перетвореними в готівку без втрати вартості.

Макроекономіка - галузь економіки, яка вивчає загальні закономірності економічної системи.

Маржа: Різниця між купівельною і продажною ціною товару або послуги.

Монетарна політика: Керування грошовою масою та відсотковими ставками для досягнення макроекономічних цілей.

Монополія - ринкова структура, коли лише один продавець контролює попит і ціни на товари або послуги.

Нерівність доходів - нерівномірний розподіл доходів серед населення або груп населення.

Олігополія: Ринкова структура, коли невелика кількість великих компаній контролює більшу частину ринку.

Опція: Фінансовий дериват, який надає право, але не обов'язок, купити або продати актив за певною ціною.

Попит: Кількість товарів або послуг, яку споживачі готові придбати при певній ціні.

Потенційний валовий внутрішній продукт (ПВВП) - сума виробництва, яка може бути досягнута в економіці без інфляції та безробіття.

Продуктивність - співвідношення виходу доходу або виробництва до витрат часу, праці або ресурсів.

Процентна ставка: Відсоток, який платять за позичені гроші або отримують за збережені вклади.

Регулювання - вплив держави або інших організацій на економічну діяльність з метою досягнення певних цілей.

Рецесія: Період спаду в економіці зі зменшенням виробництва та зростанням безробіття.

Ринкова ціна: Ціна товару або послуги на вільному ринку, визначена взаємодією попиту та пропозиції.

Ринок - місце або механізм, де купуються і продаються товари та послуги.

Рівень життя - загальний стандарт благополуччя та комфорту, який відображається в матеріальних та соціальних умовах.

Розподіл доходів - процес розподілу сукупних доходів серед різних соціальних груп і індивідів.

Споживач: Особа або організація, яка купує і використовує товари і послуги.

Споживча витрата - витрати грошей на придбання товарів і послуг для задоволення потреб споживачів.

Споживча ціна - ціна, за яку товари і послуги продаються споживачам.

Споживчий вибір - процес прийняття рішень споживачем щодо покупки товарів і послуг.

Споживчий індекс: Міра змін вартості кошика споживчих товарів і послуг.

Споживчий кредит: Позика, призначена для покупки товарів і послуг споживачами.

Стагфляція - стан, коли інфляція поєднується зі спадом економічної активності, що є надзвичайною ситуацією.

Стимулювання: Заходи для підтримки економічної активності, такі як зниження відсоткових ставок або податкові пільги.

Товар - будь-який фізичний або нематеріальний об'єкт, який може бути проданий або придбаний.

Торгова марка: Унікальне ім'я або символ, яке ідентифікує товар або бренд.

Торговий баланс - різниця між експортом і імпортом товарів у державі за певний період часу.

Трансакція - обмін товарів, послуг або фінансових активів між сторонами.

Транснаціональна корпорація: Компанія, яка має діяльність та філіали у багатьох країнах.

Умовний дохід: Сума грошей, яка необхідна для задоволення базових потреб.

Фінансова криза: Труднощі в фінансовій системі, які можуть викликати економічний спад.

Фінансовий аналіз: Вивчення фінансових звітів компаній для оцінки їхньої фінансової стійкості та продуктивності.

Фінансовий ризик: Небезпека втрати коштів або вартості фінансових активів.

Фінансовий ринок - ринок, де купуються і продаються фінансові активи, такі як акції, облігації і валюта.

Фінансовий стан: Стан фінансового здоров'я особи або організації.

Фінансовий успіх: Досягнення фінансових цілей та забезпечення стабільності.

Фінансові інвестиції: Вкладення коштів у фінансові активи, такі як акції, облігації та депозити.

Фіскальна політика - використання бюджетних інструментів, таких як податки і витрати, для досягнення макроекономічних цілей.

Фіскальна політика: Використання бюджетних інструментів, таких як податки і витрати, для досягнення макроекономічних цілей.

Фіскальний дефіцит - ситуація, коли грошові витрати уряду перевищують його надходження в бюджет.

Фіскальний інструмент: Засіб фіскальної політики, такий як податки або витрати.

Фондовий ринок: Ринок, де торгуються акціями публічних компаній.

Функціональне безробіття - стан, коли працівники втрачають роботу через зміни у виробництві або технологіях.

Харчова безпека: Забезпечення населення доступом до достатньої кількості безпечної та харчової їжі.

Цільовий капітал - кошти, які залучаються або виділяються для фінансування конкретних проектів або цілей.

Цільовий ринок: Група споживачів, на яку спрямована рекламна кампанія або продукт.

Цінова дискримінація: Політика встановлення різних цін для різних споживачів або груп споживачів.

Цінова еластичність: Співвідношення між змінами ціни і кількістю товару, яка купується.

Цінова пропозиція - відношення між ціною товару і кількістю товару, яка пропонується на ринку.

Цінова стійкість: Стабільність рівня цін на товари і послуги в тривалому періоді.

Ціновий індекс - вимір вартості товарів та послуг в порівнянні з певним базовим періодом.

Ціновий індекс споживчих цін: Міра інфляції, визначена за змінами цін на споживчі товари.

Ціновий рівень: Середня ціна товарів і послуг у економіці.

Чинники виробництва: Ресурси, такі як праця, капітал і земля, використовуються для виробництва товарів і послуг.

Чистий внутрішній продукт за основними цінами - ЧВП, виміряний без урахування податків на продукцію і збут та вартості митних послуг.

Чистий внутрішній продукт за основними цінами: ЧВП, виміряний без урахування податків на продукцію і збут та вартості митних послуг.

Чистий дохід: Дохід після відрахування податків і інших витрат.

Чистий експорт - різниця між вартістю експорту і імпорту товарів у державі.

Чистий експорт: Різниця між вартістю експорту і імпорту товарів у державі.

Чистий обсяг продажу: Кількість проданих одиниць товарів після врахування повернень та відшкодувань.

Чистий прибуток: Прибуток компанії після відрахування всіх витрат і податків.

Швидкість грошей - частота, з якою гроші обертаються в економіці, визначена відношенням між грошовою масою і обсягом транзакцій.

Швидкість обігу: Кількість оборотів грошей в економіці протягом певного періоду.

Штучний інтелект: Сфера комп'ютерної науки, яка створює програми та системи, здатні виконувати завдання, які зазвичай вимагають інтелекту людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамченко Н. А. Податок на доходи фізичних осіб в системі децентралізації державного управління. *Молодий вчений*. 2015. № 12 (1). С. 88-91.
2. Аналіз стану і прогнозування регіонального ринку праці [методичні рек.]/за ред. Ю. П. Туранського. Київ: РВПС України НАН України. 1999. 115 с.
3. Бабак І. М. Бідність як критерій оцінювання рівня життя населення. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 57. С. 41-48.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stapttp_2013_57_8
4. Балакірева О. М., Білоус Є. В. Тіньові доходи та інші позаправові практики населення: масштаби та динаміка. *Український соціум*. 2015. № 3. С. 146-157.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2015_3_16
5. Балуєва О. В. Методика розрахунку індексу соціо-еколого-економічного розвитку міста. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2013. № 3. С. 137–145.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2013_3_18
6. Безробітне населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2010–2017 рр. *Офіційний сайт Державної служби статистики України*.
URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/rp/ean/ean_u/brnpr_rik_b_u.htm
7. Березовська Х. Бюджет доходів та витрат – складова механізму фінансового регулювання діяльності малого підприємництва. *Економічний аналіз*. 2012. Т. 11(2). С. 27-40.
URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_11\(2\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_11(2)_7)
8. Беленький П. Ю., Мікула Н. А., Матвеев Є. Е. Конкурентність на транскордонних ринках. Львів: Ін-т регіон. дослідж. НАН України, 2005. 214 с.

9. Бірюченко С.Ю. Доход персоналу підприємства: підходи щодо його визначення та оцінювання. *Вісник ЖДТУ*. 2009. № 2 (48). URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtu_econ/2009_2/index.html
10. Борисов А. Б. Большой экономический словарь / ([2-е изд. перераб. и доп.]). М.: Книжный мир. 2007. 860 с.
11. Бортнік С. М., Іщук Х. В. Вивчення тенденцій зміни доходів населення Волинської області. URL: irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis
12. Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах. *Державна служба статистики*: офіц. інформ. сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Васильченко В. С, Василенко П. М. Ринок праці: теоретичні основи і державна практика: посіб. для працівників держ. служби зайнятості. Т. 1. Київ: 2000. 560 с.
14. Висоцька М. П. Дослідження сучасних механізмів регіонального розвитку ЄС. *Стратегія розвитку України*. 2015. № 2. С. 50–55.
15. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2015 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). *Статистичний збірник*. Державна служба статистики України. Частина 1. Київ. 2016. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
16. Вінічук М. В. Бідність в Україні: проблеми оцінки та методи подолання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. 2. С. 38-58. (Серія економічна). URL: http://nbu.gov.ua/UJRN/Nvldu_e_2012_2_7
17. Вовканич С. Теоретико-методологічні основи дослідження людського та інтелектуального капіталу в знаннємісткій економіці: концептуалізація понять. *Регіональна економіка*. 2007. № 4. С. 7–18.
18. Волинська область у транскордонному співробітництві: історико-географічні аспекти. URL: <http://www.http://uk.google.com.ua>

19. Волошина С. В., Скубіліна А. В., Чеботаренко А. М. Нерівність доходів населення України як перешкода розвитку людського капіталу. *Економіка та суспільство*. № 9/2017. С. 882-889. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/153.pdf
20. Ворвинець Б. М. Особливості формування і функціонування регіонального ринку праці в умовах посилення інтеграції: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.05/Чернівецький нац. технолог. ун-т. Чернігів, 2015. URL: http://stu.cn.ua/media/files/pdf/dis/diser_vorvines.pdf
21. Гаркавенко Н. О. Регулювання зайнятості населення в інноваційній сфері як чинник підвищення рівня доходів. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. 2014. Вип. 26. С. 82-90. (Економічні науки). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2014_26_13
22. Гаркавенко Н., Новосільська Т. Доходи та добробут населення напередодні асоціації з Євросоюзом. *Україна: аспекти праці*. 2014. № 8. С. 23-31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2014_8_6
23. Гвелесіані А. Г. Оцінка структури грошових доходів населення України методом декомпозиції коефіцієнта Джині. *Науково-економічний та суспільно-політичний журнал «Демографія та соціальна економіка»*. Київ. 2009. № 2 (12). С. 153-161.
24. Генкин Б. М. Экономика и социология труда: учебник для ВУЗов. Москва: Издат. группа НОРМА–ИНФРА-М, 1999. 412 с.
25. Горин В. Зарубіжний досвід регулювання доходів державного бюджету в умовах економічної нестабільності. *Світ фінансів*. 2011. Вип. 4. С. 186-199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2011_4_23
26. Гринкевич С. С., Смолярчук І. О. Важелі державного регулювання ринку праці в Україні. *Науковий вісник НЛТУУ: [зб. наук.-техн. пр.]*. Львів: НЛТУУ. 2006. Вип. 16.3. С. 141–144.
27. Гриньова В. М., Шульга Г. Ю. Економіка праці та соціально-трудова відносини: навч. посіб. К.: Знання. 2010. 310 с.
28. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносини: підручник. Київ: Знання, 2004. 535 с.

29. Губін К. Г. Головні напрями правової економіки у сфері формування та регулювання доходів населення в Україні. *Економічна теорія та право*. 2015. № 4. С. 78-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2015_4_8

30. Гук Н. А. Інфраструктурні аспекти функціонування ринку праці та особливості трансформацій у системі цінностей його учасників в умовах побудови інформаційного суспільства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 20.6. С. 191–197. URL: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2010/20_6/191_Guk_20_6.pdf

31. Гуменюк В. Я., Самолук Н. М. Оптимізація набору продуктового кошика в контексті регулювання реальних доходів найманих працівників. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 4. С. 222-228. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2013_4_36

32. Гуцан Т. Г. Аналіз матеріальної складової рівня життя населення та особливості її регулювання в національній економіці. *Бізнес Інформ*. 2013. № 7. С. 192-196.

33. Демкович О. Аналіз нерівності розподілу доходів населення України за допомогою декомпозиції коефіцієнта Джині. *Вісник Львівського університету*. 2015. Вип. 52. С. 216-265. (Серія економічна).

34. Дем'янчук І. А. Фіскальні інструменти регулювання доходів і витрат сектору домогосподарств. *Економіка та держава*. 2015. № 4. С. 69-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2015_4_17

35. Десять міфів про міжнародну трудову міграцію. URL: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/desyat_mifiv_pro_mizhnarodnu_trudovu_migratsiyu.html

36. Диференціація життєвого рівня населення. *Державна служба статистики*: офіц. інформ. сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/duferen2010_u.htm

37. Договірні-правова база між Україною та Польщею. *Сайт Посольства України в Республіці Польща*. URL: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/legal-acts>.

38. Долішній М. І., Садова У. Я., Семів Л. К. Регіональні ринки праці: аналіз та прогноз; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. Львів, 2000. 264 с.
39. Доходи бюджету та Пенсійного фонду. *Ціна держави – проект CASE Україна*. URL: <http://cost.ua/budget/revenue/pension>
40. Доходи та витрати населення України (2002-2015). *Державна служба статистики*: офіц. інформ. сайт. URL: www.ukrstat.gov.ua/
41. Дружиніна В. В., Луценко Г. П. Гнучкість місцевого ринку праці: теорія і практика: монографія. Кременчук: Вид. ПП Щербатих О. В., 2009. 176 с.
42. Дружиніна В. Механізм державного регулювання ринку праці: теоретичний аспект. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 4. Т. 4. С. 67–71.
43. Дружиніна В. Місцевий ринок праці: умови функціонування, методи та способи забезпечення збалансованості: монографія/НАН України. Ін-т економіко-правових дослідж. Донецьк: Юго-Восток, 2014. 366 с.
44. Дутчак А. В. Державна політика регулювання доходів в умовах кризи. *Science and Education a New Dimension*. III(8). Is. 52. 2015. С. 68-71. (Humanities and Social Sciences).
45. Дутчак А.В. Соціально-економічний механізм функціонування ринкового розподілу доходів: дис. на здобуття наук. ступеня канд, екон. наук: 08.00.01 / ЧНУ ім. Юрія Федьковича. Чернівці. 2015. 50 с. URL: http://www.chnu.edu.ua/res/chnu/chnu_news/March/Dutchak.pdf
46. Економічна теорія: політекономія: підручник / ред. В.Д. Базилевича. 2–ге вид. К.: Знання-Прес. 2008. 581 с.
47. Єсінова Н. І., Сабецька Н. А. Аспекти державного регулювання трудових доходів населення. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2015. Вип. 2. С. 134-140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2015_2_15
48. Жебчук Л. Л. Прожитковий мінімум як складова механізму державного регулювання доходів населення. *Вісник Чернівецького*

торговельно-економічного інституту. 2013. Вип. 3. С. 248-253. (Економічні науки). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2013_3_45

49. Жебчук Л. Л. Удосконалення фіскальної складової механізму державного регулювання доходів населення. *Економіка розвитку*. 2014. № 3. С. 64-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escro_2014_3_15

50. Заяць В.С. Міжрегіональна асиметрія формування доходів населення України, їх диференціація та резерви зростання. *Економіка і регіон*. 2009. № 2 (21). С. 57–60.

51. Заяць В.С. Формування доходів населення України: особливості та тенденції. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 2 (24).

52. Звітність про виконання бюджетів. *Державна казначейська служба України*: офіційний веб-сайт. URL: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>

53. Иванов Ю. Статистика доходов в новой СНС ООН и ее применение в странах СНГ. *Вопросы экономики*. 1995. № 9. С. 72.

54. Іванченко А. В. Моделі ринку праці та соціально-трудоуведнн відносин: зарубіжний досвід. *Держава та регіони*. Серія: Державне управління. 2011. № 4. С. 96–101.

55. Іляш О. Механізми та інструменти регулювання ринку праці у прикордонних районах західних регіонів України. *Журнал європейської економіки*. 2014. Т. 13. № 1. С. 51–67.

56. Індехси споживчих цін на товари та послуги. Державна служба статистики: офіц. інформ. сайт. URL: www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/ct/is_c/arh_isc/arh_iscpp10_u.html

57. Інформаційно-аналітичний портал Державного управління статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

58. Інформаційно-аналітичний портал Державної прикордонної служби України. URL: http://dpsu.gov.ua/ua/activities/skipping/skipping_18.htm

59. Інформаційно-аналітичний портал Європейського права.
URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32004R0883>.

60. Інформаційно-аналітичний портал Посольства України в Республіці Польща. *Державна служба статистики України*.
URL: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/legal-acts>.

61. Інфраструктурне забезпечення розвитку транскордонних ринків праці в Україні/Н. А. Мікула, Ю. О. Цибульська та ін.; відп. ред. д. е. н., проф. Н. А. Мікула. Львів: Ін-т регіон. дослідж. Нац. академії наук України, 2013. 202 с.

62. Казановський А. В. Практика діяльності служб зайнятості зарубіжних країн: досвід та принципи організації: навч.-метод. розробка. Київ: ІПК ДСЗУ, 2010. 50 с.

63. Калачова Г. Ефект від зниження ЄСВ: чи збільшив бізнес зарплати?

URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/05/24/593729/>

64. Калина А. В. Економіка праці. Київ: МАУП, 2004. 272 с.

65. Карлін М. І., Цимбалюк І. О. Фінанси домогосподарств провідних країн світу: навч. посібник. Луцьк: Вежа-Друк. 2014. 172 с.

66. Карпенко Н.В. Теоретико-методологічні аспекти державного регулювання доходів населення.

URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1751/1/pdf>

67. Катрук Н. Світовий досвід оподаткування доходів громадян і його навантаження на домогосподарства: теоретичні підходи та використання в Україні. *Схід*. 2009. №2 (93). С. 11-15.

68. Качан Є.П. Економіка праці та соціально-трудова відносини: навч.-метод. посібник / за заг. ред. проф. Є. П. Качана. Тернопіль: ТДЕУ. 2006. 373 с.

69. Кейнс Дж. М. Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей. М.: ЕКСМО, 2007.

70. Кириленко О.П. Оподаткування надмірного багатства у контексті зниження величини соціальної нерівності в суспільстві. *Фінансові важелі подолання бідності в Україні: монографія /*

О. П. Кириленко, І. І. Білоус, Б. С. Малиняк та ін.; за ред. О. П. Кириленко. – Тернопіль: ТНЕУ. 2010. 432 с. С. 253-254.

71. Ключко Л. В., Ісмаїлова А. Г. Регіональні особливості розподілу доходів та витрат населення України. *Часопис соціально-економічної географії: міжрегіональний збірник наукових праць*. Харків: ХНУ. 2012. Вип. 13 (2). С. 184-188.

72. Коваль Н. В. Соціально-економічна нерівність в Україні та світі: проблеми оцінювання та шляхи їх вирішення. *Економіка та держава*. 2016. № 2. С. 46-50.

73. Ковальський В., Коверзнев А. Регіональний ринок праці та особливості його формування і регулювання. *Україна: аспекти праці*. 2003. № 4. С. 3–7.

74. Колосок А. М. Аналіз соціально-трудова відносин на ринку праці Волинської області. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки* (Серія: Географічні науки), 2010. № 5. С. 113–117.

75. Колот А. М., Грیشнова О. А., Герасименко О. О. Економіка праці та соціально-трудова відносини: підручник. Київ: КНЕУ, 2009. 711 с.

76. Конституція України. Київ: Інформаційно-видавниче агентство «ІВА». 1996. 52 с.

77. Концепція економіки добробуту. URL: <https://cutt.ly/0MutgF>

78. Костин Л. А., Зущина Г. М., Султанова Р. М. Рынок труда и теория занятости: учеб. пособие. Москва: АТ и СО, 1997. 199 с.

79. Костробій П., Кавалець І., Гнатів Л. Математичне моделювання індексу суспільної нерівності. *Фізико-математичне моделювання та інформаційні технології*. 2013. Вип. 17. С. 81-91.

80. Котис Н. В., Ціщик Р. В. Аналіз заощаджень сектору домашніх господарств з метою створення ефективного механізму їх трансформації в інвестиційні ресурси. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 11. Ч. 4. Херсон: ХДУ, 2015. С. 34-39. (Серія «Економічні науки»).

81. Кривцова М. Система державних соціальних стандартів та гарантій в Україні: вплив на доходи населення та шляхи вдосконалення. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2016. № 6. С. 108-131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2016_6_11

82. Кролевець О. А. Державне регулювання доходів населення в контексті формування середнього класу: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук: 08.00.03 / НАН України; Ін-т екон. промисловості. Донецьк. 2010. 25 с.

83. Кролевець О. А. Доходи населення як складова формування середнього класу. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. 2009. Вип. 16 (1). С. 109-115. (Економічні науки). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2009_16\(1\)__20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2009_16(1)__20)

84. Лавренкова І. М. Проблеми і перспективи реалізації податкової політики регулювання доходів населення в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 21. С. 80-82.

85. Лапшина І. А. Теоретичні моделі переміщення трудових ресурсів між країнами. *Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти*: довідник/ В. С. Кравців, У. Я. Садова та ін.; НАН України. Інститут регіон. дослідж.; [редкол.: В. С. Кравців, У. Я. Садова (наук. ред.)]. Львів, 2009. 228 с.

86. Либанова Э. М. Демографическое развитие Украины: проблемы и перспективы. *Соціальні пріоритети ринку праці в умовах структурної перебудови економіки*: зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Мінпраці України, РВПС України НАН України, Ін-т соц. Дослідж., 2000. Т. 2. 597 с.

87. Лисюк О. С. Напрями формування та розвитку ринку праці. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 9. С. 487–491.

88. Либанова Е. М. Ринок праці. Київ: ЦНЛ, 2003. 224 с.

89. Либанова Е. М., Мельничук Д. П. Ринок праці в економічній системі: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. екон. спец. Житомир: ЖІТІ, 2002.

90. Македон Г. М. Заощадження домогосподарств: економічна сутність та фактори впливу. *Сталий розвиток економіки*. 2015. № 2. С. 151-157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2015_2_23
91. Маршалл А. Принципы экономической науки. Т. 3. М.: Прогрес. 1993. 594 с.
92. Маслик Р. Багатофакторна економетрична модель аналізу залежності доходів населення України від зовнішніх факторів. *Вісник Львівського університету*. 2015. Випуск 52. С. 284-290. ISSN 2078-6115. (Серія економічна).
93. Мельник С. В. Механізм регулювання соціально-трудової сфери України: монографія. Київ: Вид-во «Соцінформ», 2009. 768 с.
94. Мельниченко О. А., Гулій Р. М. Мінімальна заробітна плата як засіб державного регулювання трудових доходів населення. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2013. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2013_1_7
95. Методические материалы по организации приграничного сотрудничества местных и региональных властей Европы. Совет Европы. 2-е издание. *Приграничное сотрудничество в Европе*. № 4. Страсбург, 1995. 147 с.
96. Милашко О.Г. Оцінка диференціації витрат населення – одного з індикаторів життєвого рівня. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1050>
97. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи/за ред. О. В. Позняка. Умань, 2007. 276 с.
98. Міграційні процеси на Волині. *Інформація Головного управління статистики у Волинській області*. URL: www.irp.lutsk.ua/site/topicpage.jsp?category_id=37179524.
99. Мікула Н. А., Цибульська Ю. О., Цісінська О. Б. Механізми забезпечення конкурентоспроможності в транскордонному просторі. *Регіональна економіка*. № 3 (73). Львів, 2014. С. 239–249.
100. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2004. 395 с.

101. Мінімальна заробітна плата серед країн світу та в Україні (динаміка та географія 2005-2015 рр). URL: <http://infolight.org.ua/content/minimalna-zarobitna-plata-sered-krayin-svitu-ta-v-ukrayini-dynamika-ta-geografiya-2005-2015-rr>
102. Міністерство соціальної політики. URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category;jsessionid=1642040E711C0DBC37B935B90A67D43D.app1?cat_id=141688
103. Навроцький С. А., Петлін І. В. Система фінансового регулювання доходів домогосподарств у сучасних умовах. *Фінансовий простір*. 2013. № 3. С. 48-52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2013_3_8
104. Національна доповідь «Цілі розвитку тисячоліття. Україна – 2010». *Міністерство економіки України*. Київ. 2010. 107 с.
105. Нерівність доходів по-українськи: «гірше», ніж у Гондурасі, «краще», ніж у Швеції. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2162366-nerivnist-dohodiv-poukrainski-girse-niz-u-gondurasi-krase-niz-u-svecii.html>
106. Огаян Г.А, Політична економія: навч. посіб. / Г. А. Оганян, В. О. Паламарчук, А. П. Румянцев та ін.; за заг. ред. Г. А. Оганяна. Київ: МАУП. 2003. 520 с.
107. Офіційні курси валют НБУ. *Інформаційний портал про банки України*. URL: http://www.bankstore.com.ua/ua/component/option,com_bankstore/Itemid,233/task,showcurrencydailyrates/bank_id,123286/currency_id,16/rate_type,0/year,2015/month,1/day,1/
108. Павліха, Н. В. Ресурсно-екологіческая стратегия устойчивого развития регионов. *Экономическое возрождение России*. 2004. № 2. С. 62–65.
109. Павліха Н. В. Організаційно-інституційні засади сталого просторового розвитку регіону: теорія, методологія, механізми: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.00.05/Інститут регіональних досліджень НАН України. Львів, 2007. 20 с.

110. Павліха Н. В. Принципи просторового менеджменту сталого розвитку. *Економіка України*. 2006. № 1. С. 40–45.

111. Павліха Н. В., Кицюк І. В. Місце та значення транскордонного співробітництва в контексті підвищення конкурентоспроможності регіону. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2009. С. 18–20. URL: <http://www.esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/10455/3/Pavliha.pdf>.

112. Павліха Н. В., Корнелюк О. А. Активізація транскордонного співробітництва міських поселень. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 212 с.

113. Павліха Н. В., Скороход І. С. Транскордонне співробітництво і міжрегіональна інтеграція як чинники сталого просторового розвитку регіону. *Економічні науки*. Серія «Регіональна економіка»: [зб. наук. праць]. Луцький національний технічний університет. Вип. 17(5). 2008. С. 79–90. URL: http://www.nbuu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/en_re/2008_5_3/zbirnuk_RE_3_79.pdf

114. Павліха Н. В. Управління сталим розвитком просторових систем: теорія, методологія, досвід: монографія. Луцьк: Волин. обл. друк., 2006. 380 с.

115. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О. Науковий базис формування теорії інклюзивного розвитку регіону. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: журнал*. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. № 3 (23). С. 136-142.

116. Павліха Н., Лугова М. Особливості транскордонного інвестиційного співробітництва України та Польщі. *Україна та Польща: минуле, сьогодні, перспективи*. 2013. Т. 2. С. 71–75.

117. Павліха Н. В. Європейська інтеграція щодо досягнення перспектив сталого просторового розвитку Розділ у монографії. *Європейська інтеграція: досвід Польщі та України : кол. моногр.* - Луцьк Люблін: «Drukarnia Kolor Lublin», 2013. С.140- 159.

118. Павліха Н. В. Концептуальні засади управління сталим розвитком просторових систем: Препринт. Луцьк: Надстир'я, 2005. 60 с.

119. Павліха Н. В., Асаул А. М., Павлов В. І., Пилипенко І. І., Кривов'я-зюк І.В. Ринок нерухомості. Навч. посібник. Під ред. Пилипенко І.І. Київ, 2004. 387 с.
120. Павліха Н. В., Войчук М.В. Особливості ринкової трансформації України. *Європейська інтеграція: досвід Польщі та України*. Луцьк Люблін: „Drukarnia Kolor Lublin”, 2013. С.106–112.
121. Павліха Н. В., Войчук М. В. Концептуальні засади безпеки сталого просторового розвитку: теоретико-методологічний аспект. *Міжнародна економічна безпека України: теорія, методологія, практика. Колективна практика* / за наук. ред. Кравчука П.Я. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2020. 212 с. С. 161-183.
122. Павліха Н. В., Войчук М. В. *Організаційно-економічні засади управління сталим розвитком міста*: Монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 236 с.
123. Павліха Н. В., Павлов В.І., Пилипенко І.І., Скороход І.С., Кравчук О.Я., Мишко О.А. *Економіко-корпоративні основи підприємств*. Навч. посібник. Відп. ред. Долішній М.І. К.: ІВЦ Держкомстату України, 2005. 378 с.
124. Павліха Н. В., Павлов В.І., Пилипенко І.І., Скороход І.С., Кравчук О.Я., Мишко О.А. *Регламентация функціональних служб корпоративних підприємств*. Навч. посібник. Відп. ред. Долішній М.І. Київ: ІВЦ Держкомстату України, 2006. 343 с.
125. Павлов В. І., Лугова О. А. Міграційні процеси в Україні в умовах активізації транскордонного співробітництва. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 3. С. 355–360.
126. Панчишин С. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / за ред. С.Панчишина та М. Савлука. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2003. 406 с.
127. Панюк Т. П. Характеристика ринку праці в сучасних умовах. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 6(108). С. 204–208.
128. Петті У. Трактат про податки і збори. М.: Ось-89. 1997.
129. Пігу А. Економічна теорія добробуту. М.: Прогрес. 1997.

130. Підгорний А.З., Вітковська К. В. Моніторинг диференціації доходів населення на регіональному рівні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2013. № 9/1 (148). С. 62–65.

131. Политика доходов и качество жизни населения / под ред. Горелова Н. А. Спб.: изд-во Питер. 2003. 656 с.

132. Помулева В.М. Соціальні аспекти податку на доходи фізичних осіб: світовий та вітчизняний досвід. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 1. С. 354–357.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_1_78

133. Портна О. В. Доходи населення як складова фінансового потенціалу України. *Бізнес-Інформ*. 2013. № 2. С. 251–254.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_2_54

134. Про затвердження плану заходів на 2016-2017 роки з реалізації Стратегії подолання бідності. *Головний правовий портал України*.

URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR160573.html

135. Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 856. *Верховна Рада України*.
URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF>

136. Про межу малозабезпеченості: Закон України від 04.10.1994 № 190/94-ВР. *Верховна Рада України*: офіційний веб-портал.
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/190/94-%D0%B2%D1%80>

137. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР. *Верховна Рада України*: офіційний веб-портал.
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>

138. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України № 1045-XIV від 15.09.1999 р.
URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>.

139. Про схвалення Стратегії подолання бідності. *Верховна Рада України*: офіційний веб-портал.
URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80#n10>

140. Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики. *Аналітичний звіт*.
URL: http://surdp.eu/uploads/files/Analytical_Report_Main_part-UA.pdf

141. Рейтинг регіонів України за рівнем соціально-економічного розвитку (+Інфографіка). *Бізнес Закарпаття*.
URL: <https://www.businessz.com.ua/news/27/970>

142. Рекун Г. П. Загальнодержавні пріоритети регулювання структурних пропорцій доходів населення. *Вісник НТУ «ХПІ»*. № 61. 2011. (Серія «Актуальні проблеми управління»).

143. Рекун Г. П. Загальнодержавні пріоритети регулювання структурних пропорцій доходів населення. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*: зб. наук. праць. 2011. № 61. С. 122-129. URL: <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/pdf>

144. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / пер. з англ.; предисл. Л.М. Ключкина. М.: ЕКСМО, 2008. 960 с.

145. Ринок нерухомості: навч. посібник / А. М. Асаул, В. І. Павлов, І. І. Пилипенко, Н. В. Павліха, І. В. Кривов'язюк. К.: Кондор. 2006. 333 с.

146. Розвиток та регулювання ринку праці прикордонного регіону [Текст] : монографія / Павліха Наталія, Цимбалюк Ірина , Уніга Олег; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 223 с. : рис., табл. Бібліогр.: с. 170-189. ISBN 978-966-940-195-3

147. Розвиток транскордонного співробітництва з новими державами-членами ЄС: метод. рек./авт. кол.: В. М. Кравцова (кер.), О. М. Овчар, О. А. Остапенко та ін. Київ: НАДУ, 2009. 40 с.

148. Розмір прожиткового мінімуму. *Парус Інтернет-консультант*.

URL: http://cons.parus.ua/_dict_view.asp?rx=.0G88f0e13bd83f4ec1022d96013b994565c1

149. Розподіл домогосподарств за рівнем середньодушових еквівалентних грошових доходів. *Витрати і ресурси домогосподарств України у 2016 році. Статистичний збірник*. Частина 1. Київ. 2017. Державна служба статистики України. С. 254.

150. Розподіл домогосподарств за рівнем середньодушових загальних доходів. *Витрати і ресурси домогосподарств України у 2016 році. Статистичний збірник*. Частина 1. Київ. 2017. Державна служба статистики України. С. 256.

151. Розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних грошових доходів. *Витрати і ресурси домогосподарств України у 2016 році. Статистичний збірник*. Частина 1. Київ. 2017. Державна служба статистики України. С. 270.

152. Рябчук О.Г. Еволюція регулювання доходів населення шляхом їх оподаткування. *Економіка та держава*. 2012. № 6. С. 44-47.

153. Самуельсон П. Економікс / (пер. з англ.). М.: Лаб. баз. Знань. 1997. 586 с.

154. Сергієнко О. М., Регулювання перерозподілу доходів населення на макрорівні. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. № 3 (15). 2012. С. 57-64. URL: [file:///C:/Users/gpk/Downloads/057-064%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/gpk/Downloads/057-064%20(1).pdf)

155. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / (пер. з англ.; пред- исл. В.С. Афанасьєва). М. : ЕКСМО, 2007. – 960 с.

156. Современный финансово-кредитный словарь / под общ. ред. М.Г. Лапуста, П.С. Никольского. Москва. 1999.

157. *Статистика ринку праці: міжнародні стандарти та національний досвід: навч. посіб./за ред. Н. С. Власенко, Н. В. Григорович, Н. В. Рубльової*. К: ТОВ «Август Трейд», 2006. 320 с. С. 315–320. ISBN 966-8459-16-4.

158. Статистичний щорічник за 2019 рік. *Державна служба статистики*: офіц. інформ. сайт.

URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf

159. Степаненко Н. О. Степаненко В. О. Економіка добробуту : навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни, Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. 156 с.

160. Структура доходів населення і джерела їх формування. URL: <http://buklib.net/books/31976/>

161. Сучасні тенденції управління розвитком організаційно-економічних систем (новий погляд): кол. моногр./заг. ред. д. е. н., проф. Р. Р. Тіміргалєєвої. Сімферополь: ВД «Аріал», 2014. 662 с.

162. Теорія доходів та їх розподілу. URL: http://pidruchniki.com/1382032860236/ekonomika/teoriya_dohodiv_rozpodilu

163. Територіальна програма зайнятості населення Волинської області на період до 2017 року. *Офіційний сайт Волинської обласної державної адміністрації*. URL: <http://voladm.gov.ua/teritorialna-programa-zajnyatosti-naselennya-volinsko%D1%97-oblasti-na-period-do-2017-roku/>

164. Тітаренко О. М. Доходи населення як інструмент добробуту України. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки*. 2013. Вип. 8. С. 96–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpnuen_2013_8_27

165. Томаневич Л. М. Бідність як соціально-економічна загроза національній безпеці держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2013. Вип. 1. С. 165-175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_e_2013_1_22

166. Укрсоцстандарти: вижити за будь-яку ціну. URL: <http://www.kadrovik.ua/content/ukrsotsstandarti-vizhiti-za-bud-yaku-ts-nu> (дата звернення: 19.09.2011).

167. Уровень доходов населения. URL: <http://rb.com.ua/rus/marketing/tendency/8378/> (дата звернення: 27.03.2012).

168. «Фактично, має місце фальсифікація результатів». У Сумській ОДА прокоментували 23 місце регіону за підсумками 2016 року. Сумський інформаційний портал. URL: <http://xpress.sumy.ua/articles/economy/196067/>

169. Федірко Н. В. Державне регулювання диференціації доходів населення та його вплив на формування соціально-класової структури в Україні. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 4. С. 356-364. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2004_4_60

170. Федірко Н., Федірко О. Державне регулювання оплати праці: світовий досвід і практика України. *Аспекти праці*. № 5. 2011. С. 24.

171. Фляшнікова А.Б. Методологічні та методичні проблеми оцінки диференціації матеріального стану населення України у соціологічному та статистичному вимірі. *Український соціум*. Вип. 3. 2011. С. 79–88.

172. Фляшнікова А. Б. Аналіз методологічних підходів до визначення показників бідності та багатства. *Ukr. socium*, 2010, 4(35): 129-140.

173. Хикс Дж.Р. Стоимость и капитал / перевод с англ., общ. ред. и вступ. ст. Р. М. Снтова. М.: Издательская группа. Прогресс. 1993. 293 с.

174. Хмеленко І. В. Регулювання доходів населення у сфері соціальної політики України. *Часопис економічних реформ*. 2014. № 1. С. 95-99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Cher_2014_1_18

175. Цибульська Ю. О. Європейський досвід забезпечення конкурентоспроможності транскордонних ринків праці. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Суспільно-економічні аспекти транскордонної співпраці України і Польщі: [зб. наук. праць]/НАН України. Ін-т регіон. Дослідж.; редкол.: В.С. Кравців (відп. ред.). Львів, 2014. Вип. 2(106). С. 133–144.

176. Цимбал О. І. Трансформація економічної системи та ринку праці в Україні: проблеми гармонізації механізмів розвитку та

регулювання. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2013. № 2. С. 105-109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2013_2_16

177. Цимбалюк І. О. Необхідність та напрями удосконалення податкової системи України/за ред. д-ра екон. наук. проф. М. І. Карліна. *Проблеми розвитку фінансової системи України та шляхи їх вирішення*: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. С. 99–115.

178. Цимбалюк І. О. Сутнісна характеристика фінансової децентралізації та її вплив на формування доходів місцевих бюджетів. *Регіональна економіка*. 2019. № 4 (94). С. 113–119. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2019-4-10>.

179. Цимбалюк І. О., Глушук Д. Я. Податкове регулювання економічної активності суб'єктів підприємництва. *Trends of modern science*. Materials of the XII International scientific and practical conference (30.05 – 07.06.2016). Vol. 2. Economic science. Sheffield. Science end education LTD. Pp. 93–95.

180. Цимбалюк І. О. Сучасні проблеми державного регулювання доходів населення та їх диференціації. *Сучасні кризові явища в економіці та проблеми облікового, контрольного та аналітичного забезпечення управління підприємством*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (22–23 черв. 2018 р). / відп. ред. І. Б. Садовська. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2018. 96 с. С. 90–92.

181. Цимбалюк І. О. Значення податку на доходи фізичних осіб у системі територіальних фінансів. *Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету*. 2013. С.204–212

182. Цимбалюк І. О. Механізм управління інклюзивним розвитком регіону в умовах фінансової децентралізації. *Бізнес-навігатор*. Вип. 6.1 (56). 2019. URL : http://business-navigator.ks.ua/journals/2019/56_2_2019/19.pdf

183. Цимбалюк І. О. Розвиток регіональних ринків праці України в умовах євроінтеграційних перспектив. *Сучасні тренди міжнародних економічних відносин & Управління проектами Європейського Союзу*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 20–22 верес. 2018 р.) / за ред. Н.В. Павліхи. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 267 с. С. 216–219.

184. Цимбалюк І. О. Саморозвиток регіону на засадах інклюзивності в умовах фінансової децентралізації. *Збірник наукових праць ДонДУУ*. 2019. № 4 (24). С. 69–80. URL: http://ea.donntu.edu.ua/bitstream/123456789/32253/1/Збірник_Економіка%20313.pdf

185. Цимбалюк І. О. Сутність та складники фіскального простору інклюзивного розвитку регіонів. *Підприємництво та інновації*. 2019. № 10. С. 166–172. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/10.25> URL: <http://ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/252> 0,58 д.арк.

186. Цимбалюк І. О., Глущук Д. Я. Податкове регулювання економічної активності суб'єктів підприємництва. *Materials of the XII International scientific and practical conference Trends of modern science* (30.05 – 07.06.2016). Vol. 2. Economic science. Sheffield. Science and education LTD 64 pp. P. 93–95.

187. Цимбалюк І. О., Уніга О. В. Методичні підходи до оцінювання розвитку ринку праці прикордонного регіону. *Причорноморські економічні студії: наук.журн.* Одеса, 2017 Вип. 18. С. 235–240.

188. Цимбалюк І.О. Значення податку на доходи фізичних осіб у системі територіальних фінансів. *Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету*. 2013. С. 204-212.

189. Цимбалюк І.О. Податкове навантаження як визначальний чинник розвитку бізнесу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Лютий (вип. 9). С. 5–10. URL: <http://global-national.in.ua/issue-9-2016>

190. Цісінська О. Б. Роль регіонального менеджменту у формуванні інфраструктури транскордонного ринку праці. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2013. Вип. 3. С. 396-404. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2013_3_44

191. Чернявська Ю. Б. Теоретико-методологічні аспекти дослідження ринку праці. Формування ринкових відносин в Україні. № 12 (67). 2006. С. 155–158.

192. Черчик Л. М. Основні тенденції розвитку молодіжного сегменту ринку праці Волинської області та оцінка дієвості механізмів державного регулювання зайнятості. URL: <http://archive.nbuuv.gov.ua>.

193. Чуприна О. О. Порівняльний аналіз методологічних підходів до оцінки бідності та соціальної нерівності. *Економічний простір*. 2013. № 75. С. 131-140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2013_75_15.

194. Чуприна О.О., Назарова О.Ю. Аналіз розбіжностей в оцінках бідності та соціальної нерівності в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Економічна*. 2014. № 1096. Вип. 87. С. 118-124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhE_2014_1096_87_20

195. Чухно А. А., Єщенко П.С., Климко Г.Н. Основи економічної теорії. Київ: Вища школа. 2001. 606 с.

196. Шаманська О. Прагматика реалізації дохідної поведінки домогосподарствами в контексті сучасних тенденцій. *Галицький економічний вісник*. 2013. 1(40). С. 112-118.

197. Шамборовський Г. О. Застосування антикризового регулювання з метою стабілізації та зростання доходів населення в трансформаційних економіках. *Економіка та держава*. 2016. № 9. С. 51-55.

198. Шевченко Л. С. Ринок праці в аспекті сучасної парадигми регіонального економічного розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2004. № 1–2. С. 176–183.

199. Шматковська Т. О. Функціонування особистих господарств в аспекті диференціації життєвого рівня сільського населення. *Держава та регіони: еконо*

200. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. М. 1982. С.159.

201. Щербань Х. І. Розподіл доходів населення України та декомпозиція коефіцієнта Джині. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/22876/1/53-368-373.pdf>

202. Щербань І. Договірне регулювання оплати праці. *Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного*

економічного університету «Наука молода». 2008. Вип. 10. С. 192–196.

203. Щодо підвищення ефективності регулювання ринку праці у прикордонних районах західних регіонів України. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1293/>

204. Яровий І. М. Бідність серед працюючого населення. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 6. С. 241–247. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_6_33

205. Plyash O. Social determinants of economic development theories. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*. Naukowa redakcja: Konrad Raczkowski, Jaroslaw Klepacki. Tom XVIII. Zeszyt 9. Czesc 1. Warszawa (Poland): Społeczna Akademia Nauk. 2017. Str. 13-29.

206. Pavlikha Natalia, Tsymbaliuk Iryna, Uniga Oleg. Labour market development features in the European Union [Особенности развития рынка труда в Европейском Союзе]. *The economy of Bulgaria and the European Union in the global word*. Management, marketing and entrepreneurship, corporate control and business development in bulgaria and in the EU. Collective Monographs of Scientific Articles. Sofia, 2018. P.127-138.

207. Pavlikha N., Tsymbaliuk I. Luhova M. Strategic benchmarks of regions of Ukraine convergence based on the investment activity intensification. Development of the innovative environmental and economic system in Ukraine: collective monograph/ in edition V. Khudolei, T. Ponomarenko.OKTAN PRINT s.r.o. 2019. Czech Republic. P. 22-45.

208. Pavlikha N. V., Tsymbaliuk I. O., Kotsan L. M. Modeling The Optimal Size Of The Minimum Wage In Ukraine. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*: журнал. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. № 2 (14). С. 26–35. DOI: <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-26-34>
<https://echas.eenu.edu.ua/index.php/echas/article/view/316>

209. Pavlikha N. V., Tsymbaliuk I. O., Kovshun N. E., Kotsan L. M. Conceptual Transformation Principles Of The Income Regulation System In Ukraine [Концептуальні засади трансформації системи регулювання

доходів населення в Україні]. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Вип. 2 (25). 2018. С. 317–324. URL: <http://fkd.org.ua/article/view/136837>

210. Tsymbaliuk I., Alghadhywi M.Y.H. Assessment of the Ukrainian Regional Infrastructure Development Taking into Account its Inclusiveness [Оцінка розвитку інфраструктури регіонів України з урахуванням її інклюзивності]. *Галицький економічний вісник*, 2020. № 6. С. 59–66. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.06.059

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Особливості індексації доходів населення у різних країнах

Масштаби охоплення індексацією	все населення (<i>Данія, Бельгія, Люксембург, Італія, Ісландія, Кіпр, Мальта</i>)
	окремі соціальні групи (<i>США, Канада, Франція, Швейцарія</i>)
	не застосовується (<i>Японія, Німеччина, Австрія, Швеція</i>)
	можливість і характер індексації визначається політикою доходів та боротьбою з інфляцією (<i>Фінляндія, Норвегія, Нідерланди</i>)
Поріг індексації	<i>Італія – 1%; Бельгія – 2%; Люксембург – 2,5%; Швейцарія – 4-5%; США, Канада – збільшення погодинної зарплати на 0,01 дол. при зростанні ІСЦ на 0,3-0,4 в. п.</i>
Періодичність проведення	автоматична щомісячна (<i>Бельгія, Люксембург</i>)
	двічі на рік (<i>Австралія, Данія, Нідерланди</i>)
	щорічна (<i>Польща, Болгарія</i>)
Види компенсації	пропорційна
	фіксована (<i>США, Канада, Данія</i>)
	змішана (<i>Австралія</i>)

Джерело : [115, с. 29]

Розмір прожиткового мінімуму

Встановлюється з	Діти віком до 6 років	Діти віком від 6 до 18 років	Працевдатні особи	Особи, які втратили працевдатність	Загальний показник	Законодавча підстава
01.01.2000	240,71	297,29	287,63	216,56	270,1	ст. 1 Закону від 05.10.2000 № 2025-III ^[2]
01.01.2001	276,48	345,66	331,05	248,77	311,3	ст. 1 Закону від 22.03.2001 № 2330-III ^[3]
01.01.2002	307	384	365	268	342	ст. 1 Закону від 15.11.2001 № 2780-III ^[4]
01.01.2003	307	384	365	268	342	Закон України "Про затвердження прожиткового мінімуму на 2003 рік" від 28 листопада 2002 року N 247-IV
01.01.2004	324,49	404,79	386,73	284,69	362,23	ст. 1 Закону від 11.05.2004 № 1704-IV ^[5]
01.01.2005	376	468	453	332	423	ст. 1 Закону від 19.10.2004 № 2089-IV ^[6]
01.01.2006	400	514	483	350	453	ст. 65 Закону від 20.12.2005 № 3235-IV ^[7]
01.01.2007	434	558	525	380	492	ст. 62 Закону від 19.12.2006 № 489-V ^[8]
01.01.2008	526	663	633	470	592	ст. 58 Закону від 28.12.2007 № 107-VI ^[9]
01.01.2009	557	701	669	498	626	на 2009 рік Закон № 835-VI від 26.12.2008
01.01.2010	755	901	869	695	825	ст. 52 Закону від 27.04.2010 № 2154-VI ^[11]
01.01.2011	816	977	941	750	894	ст. 21 Закону від 23.12.2010 № 2857-VI ^[12]
01.01.2012	893	1112	1073	822	1017	ст. 12 Закону від 22.12.2011 № 4282-VI ^[13]
01.01.2013	972	1210	1147	894	1108	ст. 7 Закону України "Про Державний бюджет України на 2013 рік"
01.01.2014	1032	1286	1218	949	1176	Закон України "Про Державний бюджет України на 2014 рік" (Стаття 7)
01.01.2015	1032	1286	1218	949	1176	Закон України "Про Державний бюджет України на 2015 рік" (Стаття 7)
01.01.2016	1167	1455	1378	1074	1330	Закон України "Про Державний бюджет України на 2016 рік" (Стаття 7)
01.01.2017	1355	1689	1600	1247	1544	Закон України "Про Державний бюджет України на 2017 рік" (Стаття 7)

Джерело: [148]

Таблиця В.1.

Динаміка середньомісячної заробітної плати по регіонах

(у розрахунку на одного штатного працівника, грн)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	2633	3026	3265	...	...	...
Україна (без урахування АР Крим і м.Севастополя)	2648	3041	3282	3480	4195	5183
Автономна Республіка Крим	2295	2654	2850	...	...	...
Вінницька	2074	2432	2651	2810	3396	4189
Волинська	1994	2339	2580	2721	3291	4047
Дніпропетровська	2790	3138	3336	3641	4366	5075
Донецька	3063	3496	3755	3858	4980	5989
Житомирська	2071	2369	2561	2763	3271	4000
Закарпатська	2069	2351	2553	2744	3381	4298
Запорізька	2607	2927	3142	3432	4200	5080
Івано-Франківська	2213	2539	2679	2875	3402	4202
Київська	2761	3157	3351	3489	4153	5229
Кіровоградська	2114	2428	2608	2789	3282	3974
Луганська	2742	3090	3337	3377	3427	4637
Львівська	2244	2578	2789	2961	3646	4559
Миколаївська	2448	2822	3094	3344	3984	4887
Одеська	2387	2700	2947	3129	3897	4809
Полтавська	2481	2850	2988	3179	3783	4621
Рівненська	2211	2575	2844	3033	3573	4364
Сумська	2177	2503	2702	2877	3449	4131
Тернопільська	1871	2185	2359	2527	2994	3695
Харківська	2407	2753	2975	3143	3697	4448
Херсонська	1970	2269	2464	2617	3123	4046
Хмельницька	2075	2425	2641	2878	3371	4043
Черкаська	2155	2508	2682	2829	3360	4148
Чернівецька	1985	2329	2484	2578	3050	3828
Чернігівська	1974	2308	2504	2690	3295	4002
м.Київ	4012	4607	5007	5376	6732	8648
м.Севастополь	2476	2891	3114	...	...	...

Додаток Е
Таблиця Е.1

Розподіл населення за основними соціальними групами залежно від рівня середньодушових еквівалентних грошових доходів у 2015 р.

(відсотків)

	Все населення	у тому числі:				
		працюючі	непрацюючі пенсіонери	діти до 18 років	студенти	інші ¹
Все населення (тис.)	38982,5	17135,0	9757,5	7415,1	1282,2	3392,7
<i>Із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами у місяць, грн.</i>						
до 480,0	0,2	0,1	0,0	0,4	-	0,5
480,1-840,0	2,5	1,6	1,1	4,1	2,0	7,5
840,1-1200,0	7,4	5,4	4,4	11,3	8,3	16,9
1200,1-1560,0	17,5	12,4	21,8	21,2	20,3	21,1
1560,1-1920,0	19,6	16,6	24,5	20,5	18,2	19,5
1920,1-2280,0	16,3	16,4	19,1	14,7	13,4	12,6
2280,1-2640,0	12,4	14,2	11,5	11,1	13,2	8,8
2640,1-3000,0	8,6	11,1	6,8	6,7	10,3	5,0
3000,1-3360,0	5,2	6,9	4,2	3,9	4,6	3,3
3360,1-3720,0	3,5	5,1	2,3	2,3	3,5	1,1
понад 3720,0	6,8	10,2	4,3	3,8	6,2	3,7
нижче прожиткового мінімуму (1227,33 грн.)	11,1	7,9	6,4	17,5	11,1	27,1
Все населення	100,0	44,0	25,1	18,9	3,3	8,7
<i>Із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами у місяць, грн.</i>						
до 480,0	100,0	25,9	0,5	44,8	-	28,8
480,1-840,0	100,0	27,9	10,9	31,8	2,7	26,7
840,1-1200,0	100,0	32,3	14,8	29,2	3,7	20,0
1200,1-1560,0	100,0	31,3	31,2	23,2	3,8	10,5
1560,1-1920,0	100,0	37,2	31,3	19,9	3,0	8,6
1920,1-2280,0	100,0	44,1	29,4	17,1	2,7	6,7
2280,1-2640,0	100,0	50,3	23,1	16,9	3,5	6,2
2640,1-3000,0	100,0	56,5	19,8	14,7	4,0	5,0
3000,1-3360,0	100,0	57,8	19,7	14,2	2,9	5,4
3360,1-3720,0	100,0	64,4	17,0	12,5	3,3	2,8
понад 3720,0	100,0	65,9	15,7	10,7	3,0	4,7
нижче прожиткового мінімуму (1227,33 грн.)	100,0	31,3	14,3	30,0	3,3	21,1
Кумулятивна частка населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами у місяць, нижчими						
480 грн.	0,2	0,1	0,0	0,4	-	0,5
840 грн.	2,7	1,7	1,1	4,5	2,0	8,0
1 200 грн.	10,1	7,1	5,5	15,8	10,3	24,9
1 560 грн.	27,6	19,5	27,3	37,0	30,6	46,0
1 920 грн.	47,2	36,1	51,8	57,5	48,8	65,5
2 280 грн.	63,5	52,5	70,9	72,2	62,2	78,1
2 640 грн.	75,9	66,7	82,4	83,3	75,4	86,9
3 000 грн.	84,5	77,8	89,2	90,0	85,7	91,9
3 360 грн.	89,7	84,7	93,4	93,9	90,3	95,2
3 720 грн.	93,2	89,8	95,7	96,2	93,8	96,3
¹ Безробітні, домогосподарки та інші						

Джерело : [99, с. 274]

Особливості встановлення мінімальної заробітної плати у різних країнах світу

Критерії визначення мінімальної заробітної плати	виходячи із загальноекономічної ситуації, як відсоток середньої заробітної плати (<i>США, Японія, Нідерланди</i>)
	виходячи з мінімальних споживчих потреб і прожиткового мінімуму (<i>Португалія, Угорщина, Польща, Словаччина, Бразилія, Коста-Рика</i>)
	виходячи з продуктивності праці (<i>Португалія, Південна Корея</i>)
	виходячи з рівня безробіття та платоспроможності роботодавців (<i>Коста-Рика, Маврикій</i>)
Застосування диференціації	за галузями (<i>Японія, Коста-Рика</i>)
	за регіонами (<i>Бразилія, Японія</i>)
	за віком: оплата праці молоді як відсоток оплати дорослих (<i>Австралія – 40-85%; Бельгія – 70-94%; Франція – 80-90%; Нідерланди – 30-85%; США- 83%; Велика Британія – 83%</i>)
	за статтю (<i>Бразилія</i>)
	за рівнем доходів, професією та рівнем кваліфікації (<i>Маврикій</i>)
Періодичність перегляду	держава не несе зобов'язань щодо регулярного перегляду (<i>США</i>)
	обов'язковий щорічний перегляд з урахуванням динаміки споживчих цін (<i>Японія, Франція, Португалія, Угорщина, Польща, Маврикій, Коста-Рика</i>)
Специфіка механізму регулювання	законодавство встановлюється (<i>США, Франція, Нідерланди, Португалія, Іспанія, Люксембург, Бразилія, Коста-Рика</i>)
	затверджується багатосторонніми угодами (<i>Німеччина, Італія, Данія, Польща, Угорщина</i>)
	затверджується спеціальними органами (<i>Велика Британія, Японія, Південна Корея, Маврикій</i>)

Джерело : [115, с. 24]

Особливості оподаткування доходів фізичних осіб у різних країнах

Суб'єкт оподаткування	об'єднаний (подружжя) (Франція, Люксембург, Португалія, Швейцарія)
	окремий (Австралія, Австрія, Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Туреччина, Угорщина, Ісландія, Чехія, Італія, Канада, Корея, Мексика, Нідерланди, Нова Зеландія, Швеція, Японія, Фінляндія)
	на вибір (Ірландія, Іспанія, Німеччина, Норвегія, Польща, США)
Об'єкт оподаткування	сукупний річний дохід (із заповненням податкової декларації) (переважно у розвинених країнах)
	окремі види доходу (висока ставка податку, декларація не заповнюється) (у країнах, що розвиваються)
Диференціація ставок	нижня межа – 3-10%; верхня межа – 30-40% (Велика Британія, Греція, Корея, Люксембург, Мексика, США, Фінляндія)
	нижня межа – 10-20%; верхня межа – 40-50% (Австралія, Австрія, Бельгія, Іспанія, Італія, Нова Зеландія, Польща, Португалія, Угорщина, Франція, Чехія, Японія, Словенія, Хорватія, Литва, Латвія)
	нижня межа – 20-30%; верхня межа – 50-60% (Данія, Ірландія, Німеччина, Туреччина)
	без диференціації (Швеція – 25%; Ісландія – 29,3-34,4%)
Нульовий рівень податку	не застосовується (Мексика, Нова Зеландія, Польща, Португалія, Італія, Ісландія, Канада, Австрія, Корея, Угорщина)
	застосовується (Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Ірландія, Іспанія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, США, Туреччина, Австралія, Фінляндія, Франція, Чехія, Швейцарія, Швеція, Японія)
Податкові пільги	залежно від наявності та кількості дітей у сім'ї (Німеччина)
	на утримання дітей під час роботи батьків (Франція, Канада)
	залежно від суб'єкта оподаткування (США, Німеччина, Франція)
	залежно від наявності утриманців (США, Норвегія, Чехія)
	на будівництво житла (Польща)
	на утримання житла (Австрія, Франція)
	благодійні внески (Канада, Франція, США)
	витрати, пов'язані з професійною діяльністю (транспортні, на відрядження, на рекламу) та підвищенням кваліфікації (Франція, США, Німеччина)
	особам, що займаються підприємницькою діяльністю (Угорщина, Хорватія)
	пільга на вартість найму житла (Словенія)
	у зв'язку із одруженням: у формі податкового кредиту (Австрія, Австралія, Канада, Ісландія, Італія, Швеція, Іспанія), у вигляді податкових знижок (Греція, Нідерланди, Японія, Бельгія, Велика Британія)
	податковий кредит – відстрочування сплати податку (Австрія, Ісландія, Італія, Канада, Мексика, Польща, Португалія, Угорщина)
не надають (серед розвинених країн – Данія, Фінляндія, Нова Зеландія, Туреччина)	
	пільги при поверненні роботодавцем працівнику витрат, пов'язаних з виробництвом; витрат на освіту, пенсійних страхових внесків, витрат на страхування життя; при сплаті відсотків за іпотекою та особистими позиками, медичних витрат, податкових виплат іншим країнам, податкових виплат із соціального страхування та ін.

Джерело: [115, с. 26].

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Навчальне видання

Цимбалюк Ірина Олександрівна
Павліха Наталія Володимирівна

ЕКОНОМІКА ДОБРОБУТУ

Навчальний посібник

Макетування О. А. Корнелюк

Формат 60×84 1/16. Обсяг 20,29 ум. друк. арк., 20,11 обл.-вид. арк.

Наклад 100 пр. Зам. 159. Виготовлювач – Вежа-Друк

(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. 066 936 25 49.

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України

ДК № 4607 від 30.08.2013 р.

**Докторка економічних наук, професорка
Волинського національного університету
імені Лесі Українки.**

**Сфера наукових інтересів – сталий розвиток
та інклюзивне зростання економіки,
фіскальний простір і оподаткування,
активізація інвестиційної діяльності,
формування доходів населення, ринок праці.**

**Докторка економічних наук, професорка
Волинського національного університету
імені Лесі Українки.**

**Сфера наукових інтересів – управління
проєктами сталого, інклюзивного та
розумного розвитку, безпека сталого
розвитку, якість життя та добробут
населення**